

Red Danger Signal

R-N-133

Subs-

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૮૨૧ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ લાલબચી

વિષય દ-૨

પુણ્ય-વાર્તા

શ્રી સુરસ્વત્ય નમઃ ! .

[પુણ્ય: ૫૧

(સ્વદેશીને નામે સેંકડે અભણુ બોળાં અને ગરીબ લોકોનાં ગળાં
રેંસી રહેલી આજ્ઞાની મફતીઆ વીમા કંપનીઓની પડદા
પાછળની દંભી, સ્વાર્થી અને પાપી પોલીસી પર પ્રકાશ નાખતો)

જાલ પત્તી

—: યાને :—

રેડ ડેન્જર સીગરેટ્સ

(સુરતના એફ. એસ પારેખ ટેકનીકલ ઇન્સ્ટીટ્યુટના
ઈ. સ. ૧૯૩૧ ના સોસાયલ ગેધરીંગના ઉત્સવ
માટે ભજવવા ખાસ લખાયેલો.)

[એકાંકી હાસ્યરસિક નાટક]

પ્રયોજક: “પુણ્ય”

[પુનઃ મુદ્રણના સર્વાધિકાર પ્રયોજકને સ્વાધીન છે.]

—: પ્રકાશક :—

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય, ટાવર રોડ-સુરત.

મૂલ્ય: ચાર આના

સાલ ખતી

પાત્ર

પરિચય

પ્રેમશંકર પંડિત...	...	"ધી પર્સનલ બેનીશીટ કંપની ફાર પુઅર્સ" નો ડીરેક્ટર અને ચીફ એગન્ટ (સુરત ડી.)
રાજા	પ્રેમશંકરનો ઓફિસ-બોય (પટાવાળો)
પૈસારામ	દૈનિક "પૈસા" પેપરનો એડીટર.
પુરાણી રામભરોસે	...	સદાના આંક જોનાર એક ફેંકછાપ જોશી
નરેન્દ્ર	એક શિક્ષિત સદાચારી સેવાભાવી યુવક. પાછળથી 'રેડ ડેન્ડર રીગનલ સોસાયટી'નો સ્થાપક અને સેક્રેટરી.
શંભુરામ	} સદાચારુના મેમ્બરો.
મીઝાં ખુદામખસ	...	
દોરાખ હુમસીઆ	...	
મંગુ	શંભુનો ન્હાનો ભાઈ.
ઉમીઆશંકર	એક ઉંટવૈદ અને વીમા-એગન્ટ.
મી. દલાલ	પોલીસ અમલદાર.
ન્યાય રત્ન	ન્યાયાધિશ.

—: ઉપરાંત પોલિસો, વકીલો, પ્રેક્ષકો વિગેરે :—

સ્થળ: સુરત.

નોંધ:—પ્રસ્તુત નાટકમાં આવતાં કંપનીનાં તેમજ પાત્રોનાં નામોને
કોઈ પણ હયાતી ભોગવતી કંપનીઓ કે વ્યક્તિ સાથે અંગત સંબંધ નથી.

ALARM

સાવધાન !

BELL

દેવી સરસ્વતીને ચરણે મહારી એકાવનમી કૃતિ તરીકે ધરાતો આ સાતમે એકાંકી નાટક આગળનાં સર્વ નાટકો કરતાં બિલકુલ જુદીજ પદ્ધતિનો છે. સુરતના જૂનાં અને જાણીતા એફ. એસ. પારેખ ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટીટ્યુટના માનવંત પ્રીન્સીપાલ રા. ચીચગર સાહેબની ખાસ ઇચ્છાને માન આપી એજ શાળાને માટે આ સમયને અનુસરતા પ્રસંગ ઉપર પાંચમે એકાંકી નાટક યોજવામાં આવેલ છે. એમાં સમાજને શાપ રૂપ એવાં કોઇ કલક કે રૂઢીના સડેલા વિષય ઉપર માર્મિક કટાક્ષો નથી, કિન્તુ બહુધા સારા હિન્દુઓનાં નિર્દોષ ગરીબ ગામડીઓનાં ઝુંપડાઓની હોળીઓ સળગાવી તે વડે પોતાની કડકાઈની ટાઢ ઉઘાડી દિવાળી ઉજવવા આજકાલ ચોમાસાના દેડકાંની માફક દેખાદેખી વાનરનકલ કરી જ્યાં ત્યાં મફત વીમાની યોજનાવાળી પરપોટા કંપનીઓની ઓફિસો, અને અંચો ઉઘાડી બેસનાર જેન્ટલમેન લોકારોની સ્થામે એક ભયંકર બળવો છે.

પ્રસ્તુત નાટકમાં મહારી બંડખોર કલમે કોઇ અમુક સ્કીમવાળી, કે અમુક નામવાળી વીમા કંપનીને અગર તો તેમના સંચાલકો, સ્થાપકો, કે એજન્ટો માંહેના કોઇને પણ માટે ઇર્ષાને કે એવા કોઇ અંગત કારણને લઇને, સમાજમાં હલકા પાડવાના હલકટ ઉદ્દેશથી આ લડત, આ ઝુંબેશ, આ ચળવળ ઉપાડી નથી, પરંતુ સાડા પાંચ રૂપીઆની મફત યોજનાવાળી પૈસા પ્રેસ્ટીજ અને કોઇપણ જાતના પાયા વગરની એવી લેભાણુ કંપનીઓની સ્થામે ઉઠાવી છે. કે જેની વિરુદ્ધમાં સરદાર વલ્લભભાઈ અને મહાત્મા ગાંધી જેવા રાષ્ટ્ર-નેતાઓને પણ પોતાની વજનદાર લેખીનીઓ આખરે ઉંચકવી પડી છે.

એટલુંજ નહિ પણ એની સ્થામે મહત્તમ અને મજબૂત પગલાં ભરવા અમદાવાદના જાણીતા મહાસભાવાદી શ્રી. નંદલાલ શાહે પણ આ કંપનીઓની ખચર લેવા એક ખાસ શિક્ષિત અને પ્રતિષ્ઠિત સભ્યોની બનેલ “પ્રાવીડન્ટ સોસાયટી વીજલન્સ કમીટી” યાને ‘મફત વીમા સાવધાન સમિતિ’ની સ્થાપના કરી છે. મજદુર સમિતિએ સરદાર વલ્લભભાઈની સલાહથી પોતાની નિષ્પક્ષપાત તપાસનો અહેવાલ મહાસભાની કારોબારી સમિતિ સમક્ષ રજુ કર્યો છે, અને જે જાણીતા વર્તમાન પત્રોએ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. (એની નકલ આ પુસ્તકમાં પણ છેવટને ભાગે છાપવામાં આવી છે.)

એ ઉપરાંત શ્રી. નંદલાલ શાહે અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ અદવાડિક પ્રજાબંધુ, મુખ્યના મુખ્ય સમાચાર, રાણપુરના સૌરાષ્ટ્ર, અને સુરતના દૈનિક ગૂજરાત દ્વારા લેખાંકો અને રીપોર્ટો વિગેરે પ્રસિદ્ધ કરાવી પડદા પાછળ રમત રમતી આ પરપોટા કંપનીઓનાં અંદરના સત્ય ભેદો, તેનાં નગ્ન દીગંબર સ્વરૂપમાં આગ્રેહ્ય ચીતરી બતાવી એમા ફસાતા ગરીબ ભોળા લોકોની આંખો ઉઘાડવા જે સેવાભાવી કૃપેશ ઉઠાવી છે, તેમાંની ઘણીખરી સત્ય અને ચર્ચાસ્પદ ઘટનાઓ ઉપરથી આ નાટકની વસ્તુ પસંદ કરવામાં આવી છે.

કાલુમાં મ્હારા ભોળા ભારતવાસી ભાઇઓનાં શરીર ઉપર આંખ ઊંમીચીને અંધારામાં આગળને આગળ ધસી આવતી અને પોતાના બહારના-દેખાવના જનવલ્લ્યમાન સર્વલાઘટથી (સાડી ખારસો રૂપીઆના પોટલાંના પ્રકાશથી) એમની આંખોને કાલુભર આંજ નાખતી એ મન્સ્યુરન્સની આગગાડીઓથી સર્વ કોઇને સાવધાન રહેવા મહેં આ એક એલાર્મ બેલ (મૃત્યુ-ઘંટ) તરીકે રેડ ડેન્જર સીગનલ યાને લાલ બત્તી ધરવાની હિંમત કરી છે. પછી એનું પરિણામ ગમે તે આવે !

વાડીફળીઆ પગથીઆશેરી } વિનીત “પુષ્પ”
સુરત. તા. ૧૦-૮-૩૧ } ગમનલાલ હીરાલાલ બદામી.

મફત વીમા કંપનીઓ માટે

મહાત્મા ગાંધીજી શું કહે છે ?
ગરીબોના એક કરોડ રૂપીઆ લુંટાવાનો સંભવ !
“મરકી”ના રોગ જેવી કંપનીઓ ઉગ્ર સ્પર્ધે
ફાટી નીકળી છે.

“યંગ ઇન્ડિયા”માં મહાત્મા ગાંધીજી નીચે પ્રમાણે લખે છે:-

સ્વદેશીનાં મોજાની સાથે નામધારી કંપનીઓ અને સોસાયટીઓનો રાફડો ફાટે એ અનિવાર્ય હતું. એમાંની કેટલીક તો લોકોને ઠગવા માટેજ કાઢેલી હતી. આમાંની કેટલીક સોસાયટીઓના વ્યવસ્થાપકો અથવા દલાલો ‘નવરા’ પોલિસ જેમને ખોળી રહી છે, તેવા હતા. તેમને અને તેમના વ્યવહારનો ભેદ સરદાર વલ્લભભાઈ કળી ગયા. તેમણે જોયું, કે આ અપ્રાણિક દલાલો ભોળા લોકોને ઠગે છે. તેથી તેમણે સુચનાઓ કાઢી, કે મહાસભા સમિતિઓએ આ રાફડાની પેઠે ફાટી નીકળેલી કંપનીઓની તપાસ કરવી, અને તેની સામે લોકોને ચેતાવવા. જરૂર પડે તો પોલિસને પણ ખોજાવતાં અચકાવું નહિ, એમ તેમણે કહી રાખ્યું. આખરે સરદારના પ્રયત્નથી એક “પ્રોવિડન્ટ સોસાયટી વિજીલન્સ કમીટી” સ્થપાઈ. તેના પ્રમુખ શ્રી. ઠાકોરભાલ ઠાકોર અને મંત્રી શ્રી. નંદલાલ શાહ છે, અને તેમનું મથક અમદાવાદમાં ધના સુતારની પોળમાં છે. આ કમિટિએ એક રીપોર્ટ રજુ કર્યો છે. તેમાં જણાવ્યું છે, કે આ કંપનીઓના વ્યવહાર ઉઘાડા પાડવાને ચાંપતા ઇલાજો વેળાસર લેવામાં

ન આવે, તો પરિણામ કેવાં અનર્થકારી નીવડે એમ છે. શ્રી.
 જમશેદ મહેતાનો અભિપ્રાય એવો છે, કે જો આ વ્યવહાર
 વખતસર બંધ નહિ કરવામાં આવે, તો ગરીબોના લગભગ
 એક કરોડ રૂપિયા લૂંટાઈ જવાનો ભારે સંભવ છે. આવી
 કંપનીઓના ડિરેક્ટરો તરીકે અત્રેસર મહાસભાવાદીઓએ
 સાલસપણે પોતાનાં નામ આપ્યાં છે, એને વિષે આ કમિટિ
 ખેદ પ્રકાશિત કરે છે. એટલે મહાસભાવાદીઓને ડિરેક્ટરો
 તરીકે જોઈને લોકો કંપની પર વિશ્વાસ રાખીને ફસાયા છે.
 આનો અર્થ એ નથી, કે બધી કંપનીઓ દગાખાજ છે, પણ
 આ કમિટિ માને છે, કે તેમાંના મોટો ભાગ વેપારી દ્રષ્ટિએ
 ટકી ન શકે એવો છે. પોતાના નિર્ણયોના ટેકામાં તેમણે
 પ્રસિદ્ધ પુરૂષોનાં પ્રમાણો ટાંકીને બતાવ્યું છે, કે આ
 કંપનીઓ કે સોસાયટીઓએ આપેલાં વચનો લાંબા વખત
 સુધી કદી પાળી ન શકાય. પચીસ વર્ષ પહેલાં આ આર્થિક
 મરડી-એ મરડીથી જરાયે ઉતરે એવી વસ્તુ ન હતી-ફાટી
 નીકળી હતી. તે તો ગઈ, પણ ઘણાં ઘરોને પાયમાલ કરતી
 ગઈ. પ્રજાકીય સ્મરણશક્તિ નબળી હોય છે. ઉપલા બનાવ
 પછી એક પેઢી વીતી ગઈ છે, અને પેલી મરડી પાછી
 વધારે ઉચ્ચ રૂપે ફાટી નીકળી છે. હિંદુસ્તાનમાં આવી
 સોસાયટી લગભગ ૧૦૦ છે, તેમાંથી ચાળીસેક તો ગુજરાતમાં
 છે. આ સોસાયટીઓ પોતાનું કામકાજ સંકેલી લે, એવી
 અપેક્ષા વધારે પડતી છે, પણ સંખ્યાબંધ મહાસભા
 સમિતિઓ ચાલુ પરિસ્થિતિથી વાકેફ થાય, અને પ્રજાને તે
 પ્રમાણે સલાહ આપે એવી અપેક્ષા વધારે પડતી નથી.
 “વિજલન્સ કમીટી” સૌ પૂછપરછ કરનારને માહિતી પુરી
 પાડશે. એ એનું ખાસ કામ છે. મોહનદાસ ક. ગાંધી

મફત વીમા કંપનીઓ માટે

સરદાર વલ્લભભાઈ શું કહે છે ?

એવી કંપનીઓનો જલદી વિનાશ થવો જોઈએ.

“આવી કંપનીઓના દલાલો સ્વાથને ખાતર દેશદ્રોહ
કરી રહ્યા છે.”

દુઃખની વાત છે, કે જ્યારે હજારે સ્વદેશપ્રેમી ભાઈઓ
અને બહેનોનાં ત્યાગ અને બલિદાનના પરિણામે દેશમાં
સ્વદેશીની પ્રથક ભાવના જન્મત થઈ છે, ત્યારે એ તકનો
ગેરલાભ ઉઠાવનારા કેટલાક સ્વાર્થી માણસો ભોળા ખેડુતોને
ઠગી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા નીકળી પડેલા માલમ પડે
છે. તેમણે વહેંચણીના ઘોરણ ઉપર મફત વીમા કંપનીઓની
જળ પાથરી છે. તેમાં બિચારા ભોળા અને અભણ ખેડુતો
ફસાય છે; તેમને ફસાવવાને ઠેકઠેકાણે આ કંપનીઓના
દલાલો પોતાના સ્વાર્થને ખાતર સ્વદેશીની પવિત્ર ભાવનાને
વટાવી દેશદ્રોહ કરી રહ્યા છે. આ જળમાં ફસાતા ખેડુતોને
સાવધાન કરવાનું જે ઉચિત કામ અમદાવાદની પ્રોવિડન્ટ
સોસાયટી-સાવધાન સમિતિ કરી રહેલી છે, તેને માટે તે
સોસાયટીના કાર્યવાહકોને મુખારકબાદી ઘટે છે. આ સમિ-
તિએ મારી સૂચનાથી જે રીપોર્ટ તૈયાર કર્યો છે, તે જોતાં

ખાત્રી થાય છે, કે વહેંચણીના ધોરણ પર કામ કરતી મફત વીમા કંપનીઓ ખેડુતોને પ્રસાવનારી અને સ્વદેશી વીમાને આકર્ષક છે. અને એથી એવી કંપનીઓનો જેમ અને તેમ જલદી વિનાશ થવો જોઈએ. મારી ઉમેદ છે, કે સાવધાન સમિતિ ભોળા ખેડુતોને આ જાળમાં ફસાતા બચાવશે, એટલું જ નહિ પણ તેમાં પ્રસાવેલ ખેડુતોના ગએલા પૈસા અને તેટલા પાછા આપવાની તજવીજ કરશે.

આવી પોકળ કંપનીઓની જાહેર ખબર છાપવી એ એક પાપ છે. વર્તમાનપત્રવાળાઓને મારી નાશ વિનંતિ છે, કે આવી કંપનીઓની જાહેર ખબર ન છાપે. ગુજરાત પ્રાંતિક સમિતિએ જાહેર પ્રજાને સાવધાન કરવાને ખાતર આ સંબંધમાં નીચેનો ઠરાવ કર્યો છે:—

“ધી પ્રોવિડન્ટ સોસાયટી વિજલન્સ કમિટી” નો રીપોર્ટ જોતાં માલમ પડે છે, કે “વહેંચણીના ધોરણ પર કામ કરતી મફત વીમા કંપનીઓ સ્વદેશી વીમા કંપનીને નામે ખોટો પ્રચાર કરીને અને ખોટી રકમો મળવાની ખોટી લાલચો આપીને અજ્ઞાન અને ગરીબ લોકોને છેતરે છે; તેથી જાહેર પ્રજાને ચેતવણી આપવામાં આવે છે, કે આવી કહેવાતી વીમા કંપનીઓની જાળમાં ફસાવું નહિ.”

સમિતિના સ્વયંસેવકો અને કાર્યવાહકોએ ખેડુતોને આ ઠરાવ સમજાવી સાવધાન કરવાં જોઈએ.

“મુંબઈ સમાચાર”

સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ.

લાલ ખતી

Red Danger Signal

પ્રવેશ: ૧

સ્થળ: અધિપતિની ઓફિસ

[પાત્રો: પૈસારામ, નરેન્દ્ર, રાજ, રામભરોસે, કુમસીઆ, શંભુ, મંગુ, મીઆં ખુદાબખસ વિગેરે]

[એક બાળુ અધિપતિ “પૈસારામ” પેપરોમાંથી કાતર લઇ કટોંગો કાપી રહ્યો છે. બીજો ખુણે ઉપતંત્રી નરેન્દ્ર અંગ્રેજી ચોપાનીઆં ઉથલાવી તરબુમો કરી રહ્યો છે. બહારની ખુરસીઓ ઉપર શંભુ, કુમસીઆ અને બીજા બે ત્રણ મફતીઆ મીસ્ટરો સીગારેટના ધુમાડા કાઢતા ગપ્પા મારી રહ્યા છે.]

શં-કાં મીસ્ટર કુમસીઆ, પછી તમને તમારા ઇન્ડિસ્ટનસીન બપાવાના વીમાના રૂપીઆ-પુપીઆ મળ્યા કે નહિ ?

કુ-જેઉંછ...આજે બોલાવ્યોછ...આય પેલા બમનશા તારીવાલા દાકતરનું સરતીફિકેટ લઇને જાઉંછ. (બતાવે છે.) આજ નહિ આપે તો એના બાર નહિ વગાડી દઉં...

ખુ-અજી કુમસીઆ, તબ તો તુમહારા અમ્રાકા બીમા ચા ?

કુ-જી હાં, જનાબ.

ખુ-કહાં ? કીસ કંપનીએ ? ઓર કબ ઉતરાયે થે ?

કુ-અરે ચાર, હમનાંજ આય બે વરસની વાત ઉપર પેલી નવી ઇસ્ટાર્ટ થઇ છે, તે “ધી પર્સનલ બેનીફીટ કંપની ફોર પુઅર્સ”માં.

સાતેક મહિના થયા હશે. બીજી બધી અંગ્રેજી કંપનીઓ તો પચાવન વરસની ઉપરની ઉમરના, અને તે પન ફક્ત માટીડાઓનાજ વીમા ઉતારેછ, પન આમાં તો તેથું કંઈ છેજ નહિ. ઐરાનો બી ઉતારેછ તેમ બીમારનો બી ઉતારેછ. દાકતરી તપાસ-બપાસ કોઈ ચીજની જરૂર નહિ ઉમર પ્રોસ્પેક્ટસમાં છાપેછ તો પચાવન, પન પછી તો પાંસેડે કોને જોયાછ, ને પચોતેરે કોન પૂછેછ. આ પહેલવહેલા સાડાપાંચ કલદાર રોકડા પરખાયલા કે અસ...નામ રજીસ્ટર ટ્રેડ માર્ક. એટલે લાખને કહુંછ, જે સેવકે પણ પોતાના પેરેલીસીસના દર્દથી પોડતા લગભગ એકસેંક વરસના પપ્પાજનો વીમો ઉતારી નાયબો'તો. અનેના ચીફ એજન્ટ મી. પંડિત આપના અસલ ફ્રેન્ડ છે, અને એવને કહ્યું, કે 'ઉમર ચાલશે, વાંધા નહિ,' એટલે આપના મનમાં કે હોશે ત્યારે...

શ-અને પ્રીમીઅમ કેટલું ભર્યું ?

કુ-જોને, ઓલટુગેધર સાડા પાંચ ને એક સાડા છ ને બીજા સાત-આઠ મળી...પંદરેક હોશે...

ખુ-ઓર અમ્મ મીલેંગે કીતના ?

કુ-હાલ તુરત અસો ને પચાસ, અને પાછલથી લગભગ હજારેકની વાત સંભલાય છે.

ખુ-જમ તો અચ્છા. હમ બી ઉતરાયેંગે. હમકો જરા પના લીખ દેના. કોનસી જગાપે કંપનીકી ઓફીસ હય ?

શ-અજી, જાને દો મીઆં ખુદાબખસ, એ પરપોટા કંપનીઓ તમારા જેવા યુવાન માણસોને માટે તદ્દન નક્કમી છે. ફક્ત અમારા જેવા સટોડીઆ કે જેઓ કઈ ધડીએ દરિયામાં પડી આપધાત કરશે, અને પોતાનાં આયડી-છોકરાંને રખડતા મૂકી જશે, તેનો વીમો ખેડનારા છે,

તેમજ જે ધરડાં ડોસા-ડોસીઓ એક બે વરસમાં આ દુનિયામાંથી કાઢપણુ જાતના શક વગર વિદાય લેવાના છે, તેમનેજ કામની છે. તમારા જેવાને માટે નહિ !

ખુ-કયું લલા એસા ?

શ-કારણ કે એ ચોમાસાનાં દેડકાની માફક દેખાદેખી ફાટી નીકળેલી અજાણીઓ અને પરપોટા કંપનીઓ માંડ બે-ચાર વરસનું ગંજાવર આયુષ્ય ભોગવી ધ્યાયનમઃ થઇ જવાની છે. સમજ્યા ? તમે પેપર-એપર વાંચો છ કે નહિ ?

કુ-ખોત્તી વાત ! હું એ વાતથી વિરુદ્ધ છઉં. આવી સદ્ગત કંપની કે જેના બેઝીસ આતલા સાકન્ડ છે, અને જે મારા જેવાને ફક્ત પંદર રૂપરડીમાં અત્યારે લગલગ પંદરસોની ગંજાવર રકમ આપવાની હિંમત ખતાવી રહી છે, તે એમ હાર્ટફેલના દરદીની કાની એકદમ ફેલ જાય, એમ હું માનતોજ નથી.

શ-અરે નહિ શું ? એવી એક નહિ પણ એકાવન કંપનીઓ આજ સુધીમાં હિંદુસ્તાનમાં ઉભી થઇ બિચારાં કંધક ગરીબોને ન્હવડવી લાંબોધરમ થઇ મઇ. પેલી નવસારીવાળી મેરેજ કંપનીને બૂલી ગયો ? હજી રૂપીઆ તો લઇ આવ. લાવ્યા પહેલાંજ શાનો એની એટલી બધી તારીફ કરી મરેજ.

ખુ-રખખો, ઇસ ખાતમેં મુઝે સમસે પહેલે એડીટર પૈસારામકી એડવાર્ઝ લેને દો. વો કયા કહેતા હય ? (પૂછે છે) અજી જનાવ પૈસારામ, સય કહીએ, આજકલ હરેક જગે ઇધર-ઉધર નઇ નીકલતી હુઇ ઇન્સ્યુરન્સ કંપનીઓ કે લીએ આપકા કયા ઓપીનીઅન હૈ ?

પૈ-(ચક્ષુઓ ઉઘાડવાની) બોગસ... એવરીથીંગ... એવરીથીંગ એન્ડ એવરીથીંગ ઇઝ બોગસ. બુઓ, આજના આ તા. ૨૬-૭-૩૧ ના

“મુંબઇ સમાચાર”માં સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલે પણ એ સંબંધમાં ખખડાવીને કહી દીધું છે, કે સ્વદેશી અને કોંગ્રેસના નામ આગળ ફરી ભોળા અભણ અને ગરીબ ગામડીઆ ખેડુતોને ધોળો દિવસે લૂટી આવી પરપોટા વીમા કંપનીઓથી સઘળાએ સાવધાન રહેયું.

શં-લ્યો બસ ?

કુ-જો ત્યારે... હું હમણા રૂપીઆ અઢીસો કલ્લદાર લઇને આવું કે નહિ... પછી વાત. મીઆં ખુદાબખસ, તમારો વિચાર થાય તો ‘રહાઈ’ નામ દઇને જજો, ઓફિસ કણુપીઠ બજારમાં આવેલી છે લ્યો સાહેબજી, રમ્મ લઇશું.

શં-હવે એસને, જવાય છે.

કુ-નહિ દોસ્ત, હજી મ્હારે બીજી એ ત્રણ જગ્યાએ જવાનું છે બનતા સુધી તો મારી તમને ઓફિસમાંજ મુલાકાત થઇ જશે.

ખુ-ખડુત અચ્છા.

[કુમસીઆ જાય છે. શંભુ અને ખુદાબખસ પણ ઉઠીને સ્થામેની હોટલમાં ચાહ પીવા ચાલતા થાય છે.]

પૈ-(મુંબઇ સમાચારની કાપલી કાપી આપતા) લ્યો તો મી. નરેન્દ્ર, આજના અંકમાં **પરપોટા વીમા કંપનીઓથી સાવધાન !** સરદાર વલ્લભભાઈની સિંહગર્જના. આટલું હેડીંગ પહેલે પાને ખોલડ બેકે ટાઇપમાં છાપી એની નીચે આ કાપલીનું લખાણ થોડું તમારા બેગમાંથી મીહું મરચું લભરાવી છાપજો. જુઓ તો ખરા, આવતી કાલે સવારે એ એકેએક પરપોટા વીમા કંપનીઓ આપણને ઘેર બેઠાં પોતાની જ. ખ. છાપતા આપી જશે. શું સમજ્યા ? આજના લીડર અને નોંધ બંને હું કકડાવીને એજ વિષય ઉપર લખનાર છું. કેમ, એમ એરંડીયું પીધું હોય એમ ડાચું કરીને શો વિચાર કરો છો ?

ન-પણુ સાહેબ, તમે આમ રોજ ઉઠીને તમારા પેપરની પૉલીસી બદલ્યા કરો, એ હીક નહિ કહેવાય. એક પત્રકાર તરીકે તમારો કોઇ પ્રીન્સીપલ તો હોવોજ નોંધએને ?

પૈ-અમારા પ્રીન્સીપલ ને પૉલીસી જેમાં ગણો તેમાં આજકાલ ફક્ત એક પૈસો. તું ભલે પ્રીવીઅસ જેટલું અંગ્રેજી ભણ્યો, પણ હજી ગણ્યો નથી. જમાનાનો રંગ તહે હજી જોયો નથી. અમે તો જોઇ જોઇને જૂના થઇ ગયા. દાવ જોઇને સોકટી મારે એજ ખરો પીઠ પત્રકાર ! વખત એવો બારીક આવ્યો છે, કે હવે દુધમાં અને દહીંમાં બનેમાં પગ રાખીને આપણે ચાલવાનું ! આપણે તો જે પૈસા આપે તેનાં કીર્તિગાન કરવાનાં; પછી તે રાજા હોય કે રાવબહાદુર હોય, ભણેલો હોય કે ઉઠા સુધી આવડતું હોય, લાયક હોય કે નાલાયક હોય !

ન-પણુ આ તે તમારી કંઇ જાતની નીતિ !

પૈ-તમે તો હજી આ લાઇનમાં નવાસવા માણસ છો. બાકી અમે તો પૈસાને પ્રતાપે કંઇ કેટલાને ઇન્ફેક્શનોમાં ચૂંટી ધારાસભામાં મોકલાવી આપ્યા, તેમ કંઈ કેટલાંની પાછળ ખાઇપીને પડી ઘેર પણ બેસાડી આપ્યા. અમારી સાથે ભુંડાશ બાંધીને કોઇ કંદો કાઢી ગયું નથી. સાધારણ કારકુનથી માડીને તે ઢેઠ ક્લેકરની ઓફિસ સુધી અમારી લાગવગ પહોંચી શકે છે. આ અધિપતિની ખુરસી સંભાળવી, અને પેપર ચલાવવું એ કંઈ સાધારણ કામ નથી, સમજ્યા ? એને માટે તો કેટલાની ખફગી વહોરવી પડે છે, અને કંઈ કેટલાની મહેરબાની પણ મેળવવી પડે છે.

ન-તો શું એક સમજી પત્રકાર પોતાની સ્વતંત્ર જવાબદારી સમજીને પ્રમાણિકપણે આ ધંધો ન ચલાવી શકે ?

પૈ-કદાપી નહિ. આ સીનેમા નાટકો અને સરકસો આપણે ત્યાં રોજ જા. ખ. આપે છે અને હેન્ડબીલો પણ છપાવે છે, એનું કારણ શું ? એની સામે મયદાને જંગમાં ઉતરતી આપણી કલમને અટકાવી દેવા માટે !

ન-એવી લાંચ ન હોય, એવી લાલચને ઠોકરે મારો, અને સ્પષ્ટવક્તા તથા એક પ્રમાણિક પત્રકાર થાવ તો ન ચાલે ?

પૈ-ભૂખે મરીએ. મહારા લાઇ, તમારી કોલેજના થોથાંની થીઅરી અહિં કામ નહિ લાગે. અહીં તો દુનિયા ઝૂકતી હૈ. ઝૂકામેવાસા ચાહીએ. આજે ગવર્નર જનરલનાં ભાષણનાં ભારોભાર વખાણ કરીએ, તો આવતી કાલે યંગ ઈંડીયામાંથી મહાત્મા ગાંધીજીનો સણસણતો જ્વાળા પણ પાછો છાપી મારીએ. કોઇ પણ પ્રકારે પેપરની નકલ વધારે ખપે, એજ અમારી પોલીસી !

ન-અરેરે, ત્યારે તો હું જે માન્યતા પત્રકારીત્વમાં ધરાવતો હતો, અને જે ધારણાથી જોડાયો હતો, તેમાંનું તો કંઇ અહીં છેજ નહિ ?

પૈ-એવી તમારા જેવી એકજ પ્રકારની પોલીસીને પકડી રાખવામાં તો કંઇ કેટલા પત્રો પંચત્વ પામી ગયા. સમજ્યા ? માટે જાવ, સીધા સીધા હું કહું એમ કરો, નહિ તો આવા વિચારોનું ભુંડું મગજમાં ભરશો, તો આગળ જતા ખીચડીનાચે વાંધા પડશે.

ન-માફ કરો, સાહેબ, આપના વિચારોને હું મળતો થઇ શકતો નથી. પૈસાને ખાતર કદાચ આ પોંડની-શરીરની સેવા વેચાય, પરંતુ પાપી પેટને ખાતર હું આ રીતે મહારા આત્માના અવાજને ઠોકરે મારી શકતો નથી.

પૈ-તો જાવ, ચાલતા થાવ. તમારાથી અહીં નોકરી પણ નહિ થાય. તમે કોઈ નિશાળમાં પંતુજીરી કરો. સમજ્યા સાહેબ ?

(ત્યાં “રાજ” ચિટ્ટી લખતે આવે છે.)

રા-‘પૈસા’ પત્રના અધિપતિ સાહેબ ક્યાં છે ?

પૈ-કેમ, શું કામ છે ?

રા-આ ચિટ્ટી મારા સાહેબે મોકલાવી છે.

પૈ-ક્યાંથી આવે છે ?

રા-“પર્સનલ બેનીફીટ કંપની”માંથી.

પૈ-ઓલરાઇટ, (વાંચે છે) જા, કહે કે હમણા આવે છે.

[રાજ સલામ કરી ચાલતો થાય છે. પૈસારામ કાગળીઆ ગોઠવી કોટ પહેરતા]

જુઓ મી. નરેન્દ્ર, તમને છૂટા થવું હોય તો આજથી રજા છે. નહિ તો હું આવું ત્યાં સુધીમાં આટલો આર્થિક તૈયાર કરી નાખજો. અને આ લ્યો, જા. ખ. આજના અંકમાં લઈ લેજો.

[પૈસારામ જાય છે, નરેન્દ્ર ચિટ્ટી અને જા. ખ. ની કાપડી વાંચે છે.]

મહેરબાન અધિપતિ સાહેબ, “પૈસા”

મારે આપની સાથે રૂબરૂમાં કેટલીક ખાનગી વાત કરવાની હોઈ, ખની શકે તો હમણા પાંચ મીનીટને મારે ઓફિસે આવી મળી જાવો. વાત તમારા લાભની છે. આ સાથે મોકલેલ જા. ખ. આપના આજના અંકમાં લઈ રીતસરનું ખીલ મોકલાવી આપસોજ.

ત્રિમશંકર પાંડેલ

ચીફ એજન્ટ:-

તા. ૧-૮-૩૧

શ્રી પર્સનલ બેનીફીટ કંપની ફોર પુઅર્સ.

* જોડાએ છે. *

એક મફત વીમાની યોજનાવાળી કંપનીને ભરપૂર કમીસન યા પગારથી
એજન્ટો અને કેન્વાસરો, તેમજ એક અંગ્રેજી બાણકાર હિસાબ
ખિતાબ રાખી શકે એવા હુશિયાર કલાર્ક.

—: રૂબરૂ મળો અથવા લખો :—

પ્રેમશંકર પંડિત

ડીરેક્ટર એન્ડ ચીફ એજન્ટ (સુરત ડીરટ્રીક્ટ)

મી પર્સનલ બેનીફીટ કંપની ફોર પ્રોગ્રેસ.
કલુપીઠ—સુરત.

લાવ, આ કંપનીને આ સાથેની જા. ખ. માં જણાવ્યા મુજબ
એક અંગ્રેજી બાણકાર અને હિસાબ રાખી શકે એવા હુશિયાર કલાર્કની
જરૂર છે. જોઈ ત્યાં પત્રો ખાય તો !

[નરેન્દ્ર કોટ ચઢાવી જવા બંધ છે, ત્યાં ઉંટવૈદ ઉમીઆશંકર
ઉધરસ ખાતા ખાતા પ્રવેશ કરે છે.]

ઉ—તે લાઇ, લે તો... પૈસારામ ક્યાં ગયા ?

ન—ખહાર ગયા છે, કેમ ? બેસો, હમણા આવશે.

ઉ—પણ મહત્તે પુરસદ નથી. હું દવાખાનું રીફું મુકીને આવ્યો
છું. તમે જ જરા સમજી લ્યોને, અને એવણુ આવે તો એમને
સમજણ પાડીને કહેજો, કે આ જા. ખ. સારી રીતે ગોઠવીને મુકે.

ન—ત્રાવો જોડે, શાની જા. ખ. છે ? તમે વૈદ છો ?

ઉ—જી, હા. આ જુઓ. વાંચી સંભળાવું.

[ચક્ષુ ચઢાવી તખખીર સુંઘી ઉધરસ ખાતા ખાતા વાંચે છે.]

નખળા કમતાકાત અને સુક્લકડી હાડપિંજર જેવા શરીરોને શિઆળાની રૂતુ માટે અમારો ભીમસેની પાક વાપરવાની અમે ખાસ લલામણુ કરીએ છીએ. તે ઉપરાંત અમારા જૂના અને જાણીતા દવાખાનામાં તૈયાર થએલી “ઇલેક્ટ્રીક ટોનીક પીલ્સ” યાને વીજળીક ધાતુપુષ્ટીની ગોળીઓ ગમે તેવા ધરડા સ્ત્રી તેમજ પુરૂષમાં જીવાનીનાં જોમ લાવવાની ગેરેન્ડી આપે છે. એક વખત મંગાવી ખાત્રી કરો.

કીંમત પાકના તોલાના રૂપીઆ પાંચ-ગોળીની સીસીના રૂપીઆ દસ.

તા. ક:-સેંકડો સ્ત્રી-પુરૂષોને ઘેર પારણા બંધાવી અમારી આ પેટન્ટ દવાઓએ આશિર્વાદ અને સર્વીશકિટ મેળવેલાં છે.

ઉંટવૈધ ઉમીઆશંકર ઓઘડુભા

આમ છે. હવે તમારે ફાવે એમ-જરા દીક લાગે એમ સુધારોવધારો કરી લેજો. સમજ્યાને ?

ન-પણ હું એ પૂછું છું, વૈદરાજ, કે આપ દુનિયાનાં સુક્રાટાટ શરીરોને ભીમસેની પાક ખવડાવવા નીકળ્યા છો, એના કરતા આપ પોતેજ એનો ઉપયોગ કેમ કરતા નથી ? તમારા પોતાના દિહાર આવા પાંજરાપોળના મુઠ્ઠાલ ખચ્ચર જેવા કેમ ?

હિ-એ તો જોને લાઇ, બાબત જાણે એમ છે, કે અમારી હવે અવસ્થા પણ થવા આવીને...લ્યો, છેંકણી લેશો કે ?

ન-નહિ જી, પરંતુ અવસ્થા થઇ છે, તો તેને માટે તમારી જીવાનીનો જોમ લાવનારી નંખર એ વીજળીક ગોળીઓનો અખતરો તમે કેમ અજમાવતા નથી ?

હિ-તહને પૂછીશું...કુંભાર કરતા ગધેડા ડાહ્યા તે આનું નામ. જોમ પોતાની બૂલ માણુસને પોતાને દેખાતી નથી, અને પારકી માજ

કાન વીધે છે, તેમ કોઈ દિવસ પોતાની દવા પોતાને અસર કરતી જ નથી, એવો શાસ્ત્રનો નિયમ છે. માટે તું ત્યારે પંચાત કરવી પડતી મૂકી પૈસારામભાઈ આવે એને આપી દેજે, એટલે પત્યું.

ન-ખડુ સાર, સિધાવો. (વૈદ જાય છે, પછી) આ ઉટવૈદો ! પોતાના દમ અને તંદુરસ્તીની દવા કરી શકતા નથી, તે ગામના દરેકે સારા કરવા હાલી નીકળ્યા છે. આવા ને આવા લેભાગુ ધંધાધારીઓએ ખોટી જાહેરખબરોથી ધૂતી લોકોનો પ્રાચીન આર્ય વૈદક વિદ્યા ઉપરથી જનતાનો વિશ્વાસ ગુમાવ્યો છે, એટલુંજ નહિ પણ એ સાથે ધંધાનું પણ સત્યાનાશ કાઢી નાખ્યું છે.

[નરેન્દ્ર કાગળીઆ ટેબલ ઉપર દબાવી જવા જાય છે, ત્યાં સ્થામેથી ખુદાખખસ અને શંભુ રસ્તે રખડતા જોશી રામભરોસેને પકડી આવી પહોંચે છે.]

શં-અરે મી. નરેન્દ્રલાલ, ક્યાં ચલાવ્યું ? એસો એસો, જવાય છે. જુઓ તો ખરા, આ જોશી મહારાજને પકડી લાવ્યો છું. જરા હાથ-બાથ બતાવો. મહારાજ વર્તમાન ભૂત ને ભવિષ્ય ત્રણે કાળના જ્ઞાતા અને મહા વિદ્વાન પુરૂષ છે. નસીબની તેજ-મંદી સાથે રૂબરૂની શાખ અને અમેરીકન શીયરના નંબર પણ જોષ આપે છે.

ન-તમે જોવડાવ્યા કરો, મ્હને તો કામ છે. મ્હારે જલ્દી છે.

શં-હવે જવાય છે, મ્હારા ભાઈ. પૈસા હું આપીશ, પછી કંઈ છે ? લ્યો મહારાજ, જુઓ તો...અમારા મી. નરેન્દ્રલાલનો હાથ. એમના નસીબનો સિતારો હમણા ઝળકે એમ છે કે કેમ ?

[બળજબરીથી હાથ પકડી બતાવે છે.]

રા-(ટીપલું ઉઘાડી) લ્યો, આ પર સવા આનો મૂકો.

શં-પણ હાથ જોયા પહેલાં શી ! માલ પસંદ પડ્યા પહેલાં કોઈ પૈસા આપે ખરું !

રા-તો રહેવા દ્યો, હમારો તો પહેલા પૈસા લીધા પછી જ પ્રશ્ન જોવાનો નિયમ છે.

[ટીપણું બંધ કરી જવા માટે છે, તેને પકડીને બેસાડતા]

શં-પણ...અરે ઉભા તો રહો. જવાય છે. પહેલા પૈસા દ્યો... બસ ! (સવા આનો મૂકે છે) પણ જુઓ, કંઈ અંગડાંગડાં ફેંકીપ ચલાવી ને વાત ખોટી પડી તો...(ખાંસકુ બતાવે છે.) આ જોયું'છ કે ?

રા-અરે ખોટું કેમ પડે ? (પૈસા ગજવામાં મુકતા) તમારું નામ ? (નામ સાંભળી ધન-મકર-કુંભ બબડી જાય છે.) તમારો જન્મ જાણે નરેન્દ્ર કહેતાં નિરૂપહ રાશીમાં થએલો હોય તમે વિચાર અને વાણીમાં સ્વતંત્ર છો. સ્વભાવે મિલનસાર અને સાચ્યે રરતે ચાલનારા છો. રાહુની દશા નથી. ચંદ્ર વચ્ચે પડેલો છે. શનીની પનોતી હાલ છે, પણ ફક્ત એક બે દિવસ ઉતરવાને બાકી છે. તે પછી નસીબના ફરવાળ ઉધડનાર છે. ગુરુવાર કરો. એ ફળ આપશે. તમારા મનમાં તમે અત્યારે જે વિચાર ચલાવી રહ્યા છો, તે તમારું કામ જરૂર પાર પડશે. જવ... ફતેહ કરો.

ખુ-મગર કુછ ઔરત-લડકા તો દેખો !

રા-સ્ત્રી નસીબમાં દોઢ છે. છોકરા અડધો ડઝન. હાલ બાવીસમું જાય છે. બે વરસ પછી લગ્ન થશે. આયુષ્ય લગભગ પચાસથી પંચાવન છે. ધનરેખા સારી છે, જશરેખા સાધારણ, પણ આયુષ્ય-રેખા નબળી.

શં-કેમ ભાઈ, કંઈ હમ લાગે છે, કે તોપેતોપ ?

ન-નહિ, જો કે મહને આવા રસ્તે રસ્તે રખડતા જોશીઓ ઉપર શ્રદ્ધા નથી, છતાં હાલ તુરત તો એમની ફેકંછાપ મહારા સંબંધમાં કેટલેક અંશે સાચી પડી છે. હ્યો બેસો. (નરેન્દ્ર જાય છે)

શ-એમ છે, તો લો જોઇ નાખો, મહારાજ, હવે સેવકનો હાથ અને કહી દ્યો, કે ઘરમાં મહારો ખુદો ડોસો કે જે હું સદાનો સાહસિક અને આખરદાર ધધો કરું, તે સ્થાને રોજ ધુઆપુઆ કરે છે, તે ક્યારે ખુદતાલાના દરબારમાં રવાના થશે ? ક્યું સય હૈને મીઆં ખુદાખખસ ?

ખુ-સહી હય...છ...ખિલકુલ સહી હય.

રા-ભલે, પ્રશ્નના પૈસા પાંચ પહેલા મૂકો. (મૂકે છે. નામ પૂછે છે. ગણીત ગણીને) આજે જ-અત્યારે જ અડધા કલાક પછી સાફ થઇ જશે...જાય...

શ-એમ ! ત્યારે તો મોજ...આજ રાતનાજ એનો પટારો ખોળી એક સામટા રૂપીઆ લગાવી દઉં, કે કાલ સવારે ગાડી-ધોડા ! હું, ત્યારે સાથે સાથે આજે અમેરીકનનો નંબર પણ શું આવશે ? તે પણ જોઇ નાખોને...કે ખેડો પાર થઇ જાય.

રા-રખો...દૂસરા પાંચ પૈસા રખો.

શ-કેમ ? એક વાર તો મૂક્યા. કેટલી વાર ?

રા-પરંતુ એક પ્રશ્નનો ભાવ પાંચ પૈસા છે. સમજ્યા ?

શ-અલ્યા, એમાં પણ ભાવ !

રા-અલખત્ત, જેમ માણસનું નસીબ રોજ ફરતું રહે છે, અમેરીકન શીયર રોજ ફરતા રહે છે, તેમ અમારા ભાવતાલની ચઢ ઉતર પણ સમય-સંજોગ અને માણસની સિકલ ઉપર આધાર રાખે છે.

ખુ-સચ બાત હય.

શ-અચ્છ તથ લીજીએ.

[શંભુ પાંચ પૈસા પાછા મુકે છે. જ્નેશી બે-ચાર વાર પાસા-રમળ નખાવે છે. ગણતરી કરી કહે છે.]

રા-આજ પંજે અને કાલ મોંડી આવશે. ઘરબાર-માલમીલકત તમામ વેચીને લગાવી દેયો. જાવ, સદા માટે કદ્યાણુ થઇ જશે.

ખુ-અજી, અખ મૂઝે અપના હાથ દીખાને દો. લીજીએ મહારાજ, અખ હમારી કિસ્મતકા હાલ તો થોડાસા બચાન કીજીએ. બતાઇએ, મેરા ઇશદા હમારા દોસ્ત હુમસીઆને બતાઇ હુઇ બીમા કંપનીમે મેરા-ખુદકા બીમા ઉતરાનેકા હય. પંદરા સાલ કે બાદ વો કંપની પંદરાસો રૂપીઆ દેનેકા એકરાર કરતી હય.

રા-સમજી ગયો...તમારે વીમો ઉતરાવવો છે, તેમાં તમને લાભ થશે કે નહિ ? અર્થાત્ તમે પંદર વરસ પહેલાં મરશો કે પછી, તે તમે જાણવા માગો છો ? એમજને ?

ખુ-હાં, યે બાત હય.

રા-અચ્છ, રખો ઇધર સવા આના.

ખુ-સવા આના ! પૈસા કયસા ?

રા-પ્રશ્ન દેખનેકા.

ખુ-પ્રશ્ન દેખનેકા પૈસા ! ઔર હમારી પાસ ! મેરા નામ મીઆં ખુદાબખસ. મૈને કયા મેરે બાપનેલી કબી અલી તક કીસીકા એક પૈસાલી નહિ દીયા હય. ઔર કયા હમ દે ! હમ યે શહેરકે દાદે હય દાદે ! સમજે મહારાજ ? યે શંભુરામકા પૂછીયે ! પૈસેકી એસીતેસી...

૨૧-(પોટલી બગલમાં મારી) તો માફ કરો, હું કોઈનો હાથ મફત નેતોજ નથી.

ખુ-અરે, તેરી જોશીકી.....(પાંધડી ને પોટલી ઝુંટવી લે છે.) દેખતા હય કી નહિ ? બો...હ...

૨૧-હાં...હાં...હાં...મીઆંસાખ...જરા દંડા પડો. બામણનો છીકરો છે.

૨૧-દેખતા હું, મીઆંસાખ, દેખતા હું મેં કાં ના પાડતા હું...લાઈએ. [જોશી હાથ નેડે છે. પછી વહેણે વહેણે દીપણું ઉઘાડે છે.]

ખુ-જાણ, સાલે તુમ્હારે દીમાગમેં તુમ કયા સમજતે ?

૨૧-(ધ્રુજતા ધ્રુજતા) નહિ, નહિ, જુઓને સાહેબ, જાણે કે જુઓને...એ આજકાલ દેખાદેખી વાનરનકલ કરવા ઉભી થએલી અળસીઆ કંપનીઓના બેઝીઝ સાઉન્ડ તો નથી જ ને કે તમે પંદર વરસ સુધી જીવવાના તો છોજ, તમારી ગ્રહદશા એવી છે, છતાં જો તમે એક બે વરસની અંદર તમારા પોતાના પુરુષાર્થથી અને રાજામુશીથી આપઘાત કરીને પણ મરી જઈ શકો, એમ હો, તો એમાં જરૂર વીમો ઉતરાવો. સમજ્યાને ? હુંક મુદતમાં મરવા ઇચ્છનારાને માટે આ અળસીઆ કંપનીઓ જરૂર એક આશિર્વાદ સમાન છે, જ્યારે પંદર વરસ પૂરા બેચનાર માટે એ આફત સમાન છે.

ખુ-ઓહ...ઇસમેં કોઇ બડી બાત નહિ હય, મહારાજ મેરે ખુદ મરનેકી બાત કયા, આર કોઇ દૂસરેકોબી મારનેકી બાત હો, તો મેરે લીએ યે મામૂડી બાત હય. લ્યો, રામરામ...કુછ દખના ચેયે ?

૨૧-બસ આપકી મહેરબાની...

ખુ-(ડડો બતાવના) થોડીસી લો...કયું ? અબી થોડી દેર પર તુમ સજ્વાબાને માંગતે થે ને ?

રા-આખત જાણે એમ છે, મીઆંસાગ, કે જેમ વીસીવાળો માણસનાં મોઢાં જોઇને થાળીમાં પીરસે છે, અમારા લોકના માતાના મંદિરોમાં મહારાજને શુભ હસ્તે ઝોળખાણુ-પિછાણુ જોઇને કપાળે કંકુના ચાંદલા થાય છે, શ્રીમંત-ગરીબનાં ડાચાં જોઇને ફૂલ-કોપરાના પરસાદ અપાય છે, વખત વિચારીને ઇલેક્ટ્રીકની લાઈટ કરવાની, ફૂલમંડળી, હિંડોળા, અત્રફટ, કેસરનાન કે ધીનાં કમળ કરવાની કિંમત કરાવાય છે, તેમ અમે પણ મ્હોટે ભાગે વખત અને માણસને જોઇને કીંમતની વાત કરીએ છીએ. સમજ્યાને ? હ્યો એસો.

[જેશી જાય છે, ત્યાં શંભુનો ન્હાનો ભાઇ મંગુ હાથમાં વીમાની પૉલીસીના કાગળ સાથે દાખલ થાય છે.]

મંગુ-મોટાભાઇ, મોટાભાઇ.

શં-કેમ, કેમ, શું છે ?

મં-આપા ગયા.

શં-ખલાસ ! મહારા એટા જેશી મહારાજની વાત સાચી પડી ! મીઆં ખુદાબખસ, ખરો જેશી !

મં-તે જીઓને. બાને એમના ખાટલા નીચેથી આ કાગળ મળી આવ્યો છે. પાડોશના પ્રેમજીભાઈએ એ વાંચીને કહ્યું, કે એ તો વીમાની પૉલીસી છે. વીમા કંપનીના એજન્ટને જલ્દી જઇને ખબર કરો. રૂપીઆ મળશે. એટલે બાએ મને તમને ખબર આપવા મોકલ્યો છે. હ્યો, હું જઈ છું. તમે જલ્દી બારી પહોંચો. (મંગુ જાય છે)

શં-વીમા ! મહારા ડાસાનો વીમા ! (ઉઘાડે છે) “ધી પર્સનલ એનિશીટ કંપની ફાર પુઅર્સ.” અરે, આ તો પેલો દોરાબ હુમસીઓ જેના વખાણુ કરતો હતો, એજ કંપની. દોસ્ત ખુદાબખસ, તમે જે

કંપનીમાં વીમો ઉતરાવવા વિચાર રાખે છે, તેજ આ કંપની ! ડોસો પચ મહારો બેટો કેવો પેક, કે પોતે વીમો ઉતરાવ્યો છે, એની તો મ્હને મરના સુધી ખબર જ ન આવી. ચાલો, ગમે એમ થયું. એ ગયો તો લહે ગયો. ઘરમાંથી ખટખટ ગર્મ, પણ પાછળ પાછો આ વારસો પણ હીક મુકતો ગયો. અસ, હવે ઘેર જઈ ડોસાની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી પછી ઉપકું વીમા કંપનીમાં, ને જો તડકા પડે તો જોશી મહારાજના બનાવેલા આંક ઉપર બહી રકમ એકસામટી લગાવી દઇ એકદમ લક્ષાધિપતિ થઈ જાઉં. હ્યો, મીઆં ખુદાખખસ, સલામાલેકુમ. આજ રાતના તો બજારમાં નહિ મળાય. પણ કાલ મળીશું.

ખુ-વાલેકુમ સલામ.

[બંને છૂટા પડે છે-પડદો ઊંચકાય છે.]

પ્રવેશ: ૨

સ્થળ: વીમા કંપનીની ઓફિસ

[પાત્રો: પંડિત, રાજ, પૈસારામ, નરેન્દ્ર, ખુદાખખસ, કુમસીઆ, શંભુરામ]

[“ધી પર્સનલ બેનીફીટ કંપની ફોર પુઅર્સ ”ના એજન્ટ મી. પંડિત ટેબલ ઉપર બાંધા ટાંટીઆ નાખી મોઢામાંથી સીગારેટના ધુમાડ કાઢતા “મું’મઇ સમાચાર”ના પાના ઉઘલાવી રહ્યા છે.]

પં મહેરબાન સદગૃહસ્થો અને ખાતુઓ, લોકો કહે છે, કે આજકાલ વેપારધંધામાં કંઇ કસ નથી રહ્યો. અંગ્રેજી લખતરની વેલ્યુ નથી રહી. ગ્રેન્યુએટ અને મેટ્રીક પાસ યુવાનોનાં પચાસ ટકા-પચીસ પચાસ રૂપરડીની પંતુળગીરી અને કારકુનગીરીની પદવી શોભાવી રહ્યા છે, જ્યારે સેંકડે ફીફ્ટી પરસેન્ટ એડ્યુકેટેડ નવજુવાનો બિલકુલ બેકાર

હાલતમાં ટાઇમ્સ અને કોન્ટ્રીક્લમાં વોન્ટેડની કોલમો જોઇ જોઇ અરજીઓ કરી કરી શાહી અને કાગળ બગાડી રહ્યા છે, દેશી અને વિદેશી ઓફિસોને આંગણે ધક્કા ખાઇ ખાઇ જોડા ફાડી રહ્યા છે. પરંતુ મ્હારે ખુલ્લેખુલ્લું કહેવું જોઇએ, કે એ તમામ લણેલાઓમાં સ્વતંત્ર વિચારશક્તિનો જ સર્વથા અભાવ છે. અને એને લઇને જ એ નોકરીના ગાડરીઆ પ્રવાહની ધેંલછામાં તથાતા લણેલાઓ ભિખારીની હાલતમાં લટકી રહ્યા છે.

માણસ જો ભેળું ચલાવે, આઈ મીન નીતિ અને અનીતિ, પાપ અને પૂણ્ય, ધર્મ અને અધર્મ એ વિષયો વચ્ચેના ભેદભાવને હમેશાને માટે ઉંચા મૂકી દે, અને દેખાદેખી વાનરનકલ કરવાની પદ્ધતિને પાણીચું આપી કંઈકે નવું વિચારવાની-નવું કરી બતાવવાની તસ્દી લે, તો તે જરૂર મ્હારી માફક ગમે તેવા કડક જમાનામાં પણ પાંચ પૈસા પેદા કરી અમનચમન ઉડાવી શકે છે.

સાબીતીમાં સેવકનો જીવતો ને જાગતો દાખલો તમારી સ્હામે મોજુદ છે છેલ્લી બેચાર વરસની વાત ઉપર મ્હેં અને મ્હારા ગોઠીઆઓએ “મેરેજ બેનીફીટ કંપની” વોલન્ટીયરી લીક્વીડેશનમાં યાને ફૂડ્યામાં લઇ ગયા પછી કડક બંગાળી થતા સેવકે ગાંધીજીની નેશનલ મુવમેન્ટમાં જંપલાવ્યું. એ મહીનાની સાદી કેદની સજા ભોગવી ગાંધી-છરવીન મુલેહને અંગે મૂકિત મેળવી એક મહાન સ્વદેશભક્ત તરીકે ખ્યાતિ મેળવ્યા પછી ફરી રામશરણુ થયેલ ‘મેરેજ’ કંપનીના ભૂતપર્વ ડીરેક્ટરો યાને મ્હારા એ પુરાણા ગોઠીઆઓએ લગભગ એ વર્ષ પર રૂપીઆ પંદરસોની જૂજ કેપીટલથી સ્ટાર્ટ કરેલ સાડાપાંચ રૂપીઆની તદ્દન નવી સ્કીમવાળી “ધી પર્સનલ બેનીફીટ કંપની ફોર

પુઅર્સ"માં ભાગીદારી અને ડીરેક્ટરી નોંધાવી છે. એટલું જ નહિ, પણ અત્રેના હોલ સુરત ડીસ્ટ્રીક્ટની ચીફ એજન્સી પણ સેવકે જ રાખી છે. અમારી સ્કીમ એવી છે, કે હાલ છ માસ સુધી તો કાંઈને એક પાછ પણ પકડાવાની રાખી જ નથી, અને તે પછી પણ અમને કંઈ નહાવાધોવા જેવું છેજ નહિ. લોકોની પાસે ઉંચકાલ ઉઘરાવી તેમાંથી ૨૦ ટકા રીઝર્વને જીતને કંપનીના પર્સનલ એક્સપેન્સને માટે કાપી લઈ બાકીનામાંથી ફાળે પડતું વહેંચી આપવાનું અમે રાખ્યું છે. હાલ તુરત પંદર વરસે તમામ સભ્યોની પોલીસીઓ પાકતા એક સામટી ગંભીર રકમ ચુકાવવાની આવે, તે પહેલાં તો એને વોલન્ટીયરી લીકવીડેશન યાને ફડચામાં લઈ જવાનો પ્લાન અત્યારથી જ અમે દોરી રાખ્યો છે. અગમચુદ્ધિ રાખી હેડઓફિસ તો અમે વડોદરા કે ભાવનગર જેવા દેશી સ્ટેટોમાં જ રાખીએ છીએ, છતાં વખત આવે ખોટા ચોપડા તૈયાર કરવા, જેલગત્રાએ જવું, અને નાદારી નોંધાવવી એ ત્રણે ધંધા કરવામાં અમને આખરે આછ મીન પ્રેસ્ટીજનો બાહુ તો નડતો જ નથી.

હું એમ દલીલ કરું છું, કે જ્યારે આજના ગાંધીયુગમાં હરેક લોક દેશનેતાઓને નામે ખોટી જા. ખ આપી એમના શબ્દો ટાંકી ચાહ, પાઉડર, વિગેરે સેંકડો ધૂળ જેવી વસ્તુઓ સ્વદેશીને નામે વેચી ધુતી ખાય છે, ત્યારે આપણે પણ શા માટે બાકી રાખવું ? આજના, ઉપરનો ખોટો ચોપ જેમને અંગનાર અધશ્રદ્ધાળુ જમાનામાં પોલ હાથું જાય છે, અને સાચ્યા હમેશ ભૂખે મરે છે.

એટલે આપણે પણ બી. પી. સી. સી. (ખોખે પ્રોવીન્સીયલ કોંગ્રેસ કમીટી) ને નામે 'સ્વદેશી વીમા કંપનીઓને ઉત્તેજન

આપો, ગરીબોને રાહત આપવાને માટેજ અમે આ સાહસ ઉઠાવ્યું છે. ફલાણા ફલાણા પ્રખર દેશભક્તોએ પણ અમારી ફરનીને માટે મુક્ત કંઠે પ્રસંસાના ઉદ્ગાર કાઢ્યા છે, આવાં આવાં ધડપાયા વગરના ઓથા હેઠળ હાલ તો મળે એટલા મૂર્ખોએને શીશામાં ઉતારી મોજ કરીએ છીએ. પછીની વાત પછી. હિંદુસ્તાનની તેત્રીસ કરોડની વસ્તીમાં એ-ચાર લાખ મૂર્ખોએ મળી રહેશે, એટલે બસ. લાલચ પણ ખાસ્સી સાડીબારસોનો પોટલો ફેંકવાની બતાવી છે. લોકોને રડાવવાના આ આબરૂદાર ધંધાની હાલમાં મ્હાંડે જોઇને મ્હારા ધણા એકાર બિરદારોએ જુદે જુદે નામે વાનર નકલ કરી છે. પરંતુ મ્હારા જોટલી રકમનો પોટલો ફેંકવાની જીગર કોઇ ન ધરાવી શકવાથી અને વીર વલ્લભબાઇ, મહાત્મા ગાંધીજી તેમ કોંગ્રેસનું નામ વગર પૂછ્યે જા. ખ. માં મૂકવાની હિંમત ન કરી શકવાથી તમામ પાછા પડ્યા છે.

આમાં કોઇ મોટી રકમ રોકવી પડતી નથી. ઝાઝું કામ પણ કરવું પડતું નથી. આ ઓફિસના દાદમાં, જા. ખ. ના લલકામાં, અને સ્ટાઇલીશ પ્રેસ્પેક્ટસના શેમાં અંગળને એજન્ટોનો દરોડો પડ્યો છે. હવે એ લોકો કમીસનથી આ ગોરખ ધંધો આગળ વધારે છે, અને સેવક નોકર-ચાકર સાથે મોટરમાં મોજ કરે છે. એટલેજ કહું છું, કે હાહિ દુ અર્ન મની ઈઝ એ વેરી લીટલ કંવેશ્યન દુ મી. યુ...બોય...

[ધંટડી મારે છે. રાજા આવી સલામ કરી ઉભો રહે છે.]

વેલ, મી. પેસારામે શું કહ્યું ?

૨૧-એએ હમણા આવે છે. ભ્યો, આ આવી પહોંચ્યા.

[પેસારામ આવે છે.]

પં-ઓહ...કમ એલોંગ...કમ એલોંગ, મી. પૈસારામ...(શિફ્ટ-લેન્ડ કરે છે. ખુરસી આપે છે. સીગારેટકેસમાંથી સીગારેટ આપી પોતે સળગાવે છે.) બોય, એ કપ ચાહ કહી આવ.

[રાજ સલામ કરી રવાના થાય છે.]

પૈ-ફરમાવો સાહેબ, હવે આપે મહને શા માટે બોલાવ્યો છે ?

પં-હા...જાણે કે આજકાલ શહેરના કેટલાક તીનપાટ છાપાંઓ આ અમારી સ્વદેશી વીમા કંપનીઓ સહામે નાહકના બખાળા કાઢી ધૂળ ઉઘાડી રહ્યા છે. અને તે સંબંધમાં...

પૈ-ખરાબર છે, આપની વાત સોળે સોળ આના સાચી છે. મહારા હાથ નીચે કામ કરતા ઉપતંત્રીએ પણ આજના અંકમાં એવી જ કાંઈ સરદાર વલ્લભભાઈની છપાયલી ચેતવણી પર આટીકલ અને નોંધ લખવા માડી છે ખરી !

પં-નહિ, નહિ ! તમે શું કહો છ ? અરે મહારા સાહેબ, મહેં તો તમને ઉદ્દું મહારી કંપનીનું તમામ પ્રીન્ટીંગ કામ વિગેરે આપવાનું નક્કી કરવા બોલાવવા મોકલ્યા, ત્યાં તમે તો મહારા ભાઇ...(ત્યાં બોય ચાહના બે કપ મૂકી જાય છે) લ્યો, ચાહ આવી. પહેલાં પી લ્યો, પછી વાત. કેમ પાન મગાવું ! ખાશોને ?

પૈ-ના...કંઈ નહિ...ચાલશે.

પં-બાધા તો નથીને ?

પૈ-ના, એવું તો કંઈ નથી. પણ ખાલી ખર્ચ શા માટે કરવો ?

પં-અરે મહારા ભાઇ, એ શું બોલ્યા ? તમારાથી કંઈ ચાહ પાણી વધારે છે ! એવા ખર્ચા તરફ જોયા કરીએ તો પછી આવી મોટી કંપની કેમ ચલાવાય ? જુઓ, આ આખો પેજ જ. ખ.એક મહિનાને માટે

હાલ તો તમારા પેપરમાં છાપવાની છે. હમણા તો બધું નવું નવું છે, પણ પછી જેમ જેમ કંપનીનું કામ આગળ વધતું જશે, તેમ તેમ હેડ ઓફિસમાં લખી હંમેશને માટે તમારા પેપરમાં એ છાપાવવાનો કોન્ટ્રાક્ટ કરાવી દઇશ. બીજું થોડું પ્રીન્ટીંગ કામ અને પ્રોસ્પેક્ટસ પણ છાપાવવાના છે, તે હું આવતી કાલે માણસ સાથે ઓફિસે પહોંચતા કરીશ. અને જુઓને મી. પૈસારામ, તમે આ શહેરમાં ગમે એવા પણ એક પ્રતિષ્ઠાવાળા અને લાગવગ ધરાવનારા માણસ કહેવાવ. એટલે જો તમે મ્હારી સાથે આ ધંધામાં જોડાવ, અને ફક્ત જીલ હલાવો તો પણ મ્હને ધણીજ સંગીન મદદ કરી શકો એમ છે. એમાં તમને એક એક કેસ દીઠ એક એક રૂપીઆ કમીસન મળશે. સમજ્યાને ?

પૈ-જેમ્મશ, હાલ તો મ્હને મ્હારા પેપરખાતામાંથી કુરસદ નથી મળતી, એટલે.....

ખ-પણ યુ સી...મી. પૈસારામ, એના કરતા પણ તમને આમાં સારો ચાન્સ છે. આ તો નવરાસના ગાળામાં કરવાનું છે. અને હ્યો, આ રૂપીઆ પચીસ જી. ખ. ના ચાર્જ પેટે મ્હારા તરફથી એડવાન્સ લેતા જવ, અને આજના અંકમાંથી પેલું લખાણ તૈયાર થયું હોય, તો તે રદ કરી તમને ઠીક લાગે એમ બે શબ્દ આપણી કંપનીને માટે લખજો.

પૈ-(નોટ ગજવામાં મુકતા) તે માટે હવે તમારે મ્હને કહેવું નહિ પડે.

ખ-અને બીજું શું કહેતો હતો ? (ત્યાં છોકરો પાન લાવે છે, અને ખાય છે)...હાં, અને આપણી સાથે સંબંધ રાખશે તો લવિષ્યમાં તમને પાંચ પૈસાનો લાલ થશે. સમજ્યાને ?

પૈ-તેને માટે હવે તમે બેઠ્ઠીકર રહો. તમારું કામ થતું હોય, ને આપણું મોઢું મીઠું થતું હોય, તો બસ, આપણે બીજું કંઈ જોઈતું નથી.

પં-તો લ્યો, જી. ખ. નો થું ચાર્જ કરશો ?

પૈ-હવે તમારા જેવા સાથે તે વળી લાવ કરવાનો હોય, મહારા મહેરબાન, જે યોગ્ય હશે તે લઈશું.

પં-ભણે ત્યારે, લ્યો લઈ જાવ. તમારે વિશ્વાસે. રીતસરનું બીજ કરી મોકલાવજો. પણ જુઓને, મી. પૈસારામ, તમે બીજ સેંકડે રૂપ ટકા ચઢાવીનેજ કરજો. સમજ્યાને ? હું કંપનીનું તમામ કામ તમને અપાવીશ. પરંતુ એમાં આપણું કમીસન પહેલું !

પૈ-પણ એની કાણુ ના કહે છે ? મહારા સાહેબ, એ બાબતનો તો મહત્તે બહોળો અનુભવ છે. લ્યો, સાહેબજી...

[શેષકહેન્ડ કરી વિદાય થાય છે.]

પં-આહાહાહા, પૈસો થું નથી કરી શકતો ? આ દુનિયામાં 'જર ચાહે સો કર.' આજકાલના આવા છાપાવાળાઓને મોઢે ડુઆ મારવા એમાં તે શી મોટી વાત છે ? આ એક સીંગલ ચાહ, એક પાન, અને એક સીગારેટ પાછ દીધાં, અને ઉપરથી પાંચ-પચીસનું ખૂન કરી નાખ્યું, કે આપણાં ભારોભાર વખાણુ...

રા-સાહેબ, બહાર કોઈ જુવાન માણસ તમને મળવા આવેલ છે.

પં-આવવા દે, જી.

[રાજા જાય છે, નરેન્દ્ર દાખલ થાય છે.]

આવો, કેમ સાહેબ. તમારે તમારો પોતાનો કે તમારા માઆપનો વીમો ઉતરાવવો છે ? હેવ એ લુક દુ અવર પ્રોસ્પેક્ટસ. (આપે છે) અમારી આ નવી કંપનીની સ્કીમ એવી છે, કે...એસો...એસો તમને

અધી સમજણ પાડું. એમ બીજાની માફક સમજાવ્યા વગર સીસામાં ઉતારવાની સીસ્ટમ અમારે ત્યાં નથી.....

ન-પણ સાહેબ, હું વીમો ઉતારાવવા નથી આવ્યો.

પં-હેં! ત્યારે? તમે કાણ છો?

ન-હું એક મેટ્રીક પાસ યુવક છું. હાલ 'પૈસા' પત્રની ઓફિસમાં ઉપતંત્રી તરીકે કામ કરું છું, પરંતુ અમુક બાબત ઉપર મતભેદ પડતા મહારી રાજપુશીથી આજે છૂટો થયો છું. દરમ્યાન તમને એક ઓફિસના હિસાબ-ખિતાબ વિગેરે રાખવા માટે એક અંગ્રેજી નાણુકાર માણસની જરૂર છે, એવી તમારી મોકલેલ જ. ખ. વાંચવામાં આવી છે...અને તેથી.....

પં-ઓહ આઇ સી. યુ ડીઝાયર ટુ સર્વ હીઅર, ધેન! વેલ, ઘણીજ ખુશીથી હું તમને ચાન્સ આપીશ. તમારું નામ?

ન-નરેન્દ્રલાલ વી. શાહ.

પં-વેલ, મી. નરેન્દ્ર, તમને ત્યાં પગાર શું મળતો હતો?

ન-માસિક ત્રીસ રૂપીઆ.

પં-જો કે શરૂઆતમાં અમને તમારો પગાર જરા ભારે પડે ખરો, છતાં એને માટે આપણે તમારું કામ જોયા પછી વાતચીત કરી લઇશું. બોલો, ત્યારે તમે ક્યારથી આવવા માગો છો?

ન-આપ કહો ત્યારથી.

પં-આજથી જ. હ્યો, આ આપણી કંપનીના પ્રોસ્પેક્ટસ અને આ ચોપડાઓ...અંદર બેસી એક વખત બધું વાંચીને સમજી જવ. નહિ સમજ પડે તો મળે પૂછજો. તમારો પગાર આજથી ચાલુ મણુશો.

ન-ભલે, જેવી આપની ઇચ્છા.

[નરેન્દ્ર ચોપડા વિગેરે લઇ અંદર જાય છે.]

પં-જોયુને ? આવા ને આવા વગર પગારના ઉમેદવારો પણ અમને આપોઆપ મળી આવે છે. હજી તો જા. ખ. પ્રીન્ટ નથી થઇ, ત્યાં તો આ શ્રીમાન ચાલુ નોકરીને ઠોકરે મારી અહીં તકદીરના ફાટક ખોલવા ધસી આવ્યા. એ તો ઇશ્વર અમારા જેવાને આવા કોઇને કોઇ વોટીમાં જડવા જેવા નમૂનેદાર નંગો મેળવી જ આપે છે.

રા-(પ્રવેશ) સાહેબ, બહાર એક મુસલમાન ગૃહસ્થ આવેલા છે, અને વીમો ઉતરાવવો છે, એમ કહે છે.

પં-આવવા દે, શિકારી તૈયાર છે.

[મીઝાં ખુદાબખ્શ દાખલ થાય છે.]

પં-આઇએ, લીડીએ, મીઝાંસાબ ! લીજીએ, યે અમારી કંપનીકા પ્રોસપેક્ટસ.

ખુ-(લઇને પાછા ટેબલ પર નાખતા.) દેખો મેનેજર સાહેબ, અંગ્રેજી એર ગુજરાતી દોનોમેંસે એક ભી જગ્યાન મુઝે નહિ માલુમ હય. મૈં સીફ ઉર્દુ જાનતા હું. ઇસ લીએ આપહી પઠકર સમજાઇએ.

પં-અરુહા, તો સુનીયે.

ખુ-તુમ તુમારે ગુજરાતીમેં બોલો, મેં યું તો સમજ શકતા હું.

પં-અરુહા, તો સમજો. અમારી કંપનીમાં દાખલ શી ફક્ત રૂપીઆ સાડા પાંચ આગળથી, અને પૌલીસી શી એક રૂપીઆ પાછળથી આપવી પડે છે. ડોક્ટરી તપાસની, કે ઉમરને માટે જન્મશક્ષરની જરૂર નથી. જો કે પ્રોસપેક્ટસમાં દેખાવ પૂરતી પંચાવન વરસની લીમીટ બતાવવામાં આવી છે, છતાં પાંચ-દશ આછા વધારે હશે, તો ચલાવી લઇશું. કંપનીના ડીરેક્ટરો એટલી ઉદારતાથી છૂટ મુકે છે.

ખુ-અચ્છ, ઔર રૂપયા કીતના ભરના પડતા હય !

પં-શુરમેં સીફ સાડે પાંચ. પીછે દર મહીને જોટલા મેમ્બર મરી જાય તે દરેક દીઠ એક રૂપીઓ. તેમાં પણ મેક્સીમમ લીમીટ વધારેમાં વધારે ત્રણ રૂપીઆ, અને મીનીમમ...લગભગ એવરેજ ધણું ખર્ચ એક રૂપીઓ આવે છે. ક્રેટલીક વખત તો લાગલાગટ બે-ચાર મહીના સુધી મરણ ન થતા કંઈજ ભરવામાં આવતું નથી, છતાં પૌલીસી ચાલુ રહે છે.

ખુ-અચ્છ, વો તો સગ સમજ ગયે. ફિર રૂપયા મીલતા હય કીતના ? ઔર કય ?

પં-એક તો તુમ મર જાવ, જમ. ઔર દુસરા પંદરા ખરસકે આદ મરણની ખબર આપતાની સાથે રૂપ૦) એડવાન્સ તુરત, અને બાકીના કોલ ઉધરાવ્યા પછી ફાળે પડતા વહેંચી આપવામાં આવે છે. જે લગભગ એક હજારથી વધીને બારસો તેરસો સુધી પણ કોઇ કોઇ વાર તો જાય છે. સમજી ગયાને ?

[ત્યાં દમામભરે દોરાબ કુમસીઆ ડૉક્ટરના સર્ટીફિકેટ ને પૌલીસી સાથે દાખલ થાય છે.]

પં-આવો, કેમ, તમારે શું કામ છે ?

ખુ-આઇએ, મી. કુમસીઆ, તુમ આ ગયે ?

કુ-હાં. સાહેબ, હ્યો, આ મ્હારા ચચ્યાની પૌલીસી, ને આ ડૉક્ટરનું સર્ટીફિકેટ ! હવે કંઈ વાંધો છે ? આ મીઆં ખુદાબખસ આપણા રતેહી છે, અને મ્હેંજ એમને આપનું નામ-હામ આપી ભલામન કીધીછ.

પં-(કાગળીઆ તપાસી) સારું કર્યું. (ધંટડી વગાડે છે. બોય આવે છે) જા, અંદરથી ચેક બુક લાવ એસો, તમને હાલ તુરત કંપનીના કાયદા મુજબ રૂ.૫૦) રૂ. નો આવતી કાલનો ચેક આપું છું. અને બાકીનાને માટે આવતી પહેલીએ ઉથ કાલ ઉધરાવ્યા બાદ તમને ખર્ચ આપવામાં આવશે. ધીરજ રાખજો.

કુ-બહુ સારું.

[બોય ચેક બુક લાવે છે, પડિત ચેક લખી આપે છે.]

પં-હ્યો સાહેબ.

કુ-(લેતા) આ કંઈ બેન્કનો છે? સાહેબ !

પં-આધસે, ન્યુલી એસ્ટાબ્લીશ મેન્ટલમેન બેન્ક પરનો !

કુ-કેન્ક બુ.

[કુમસીઆ ચેક લઈ હરખાતા હરખાતા રવાના થાય છે.]

પં-સી, મીસ્ટર ખુદાખખસ, અમારી કંપની આમ ચૈસા ચુકવવા બાબતમાં તો પહેલા નંબરની છે. કોઈ જાતનો વાંધો નહિ.

ખુ-કીક હય, મૈ બી ચહી પૂછતા હું, કી અયસા બાદમેં પેસે વસલ કરનેમેં કોઈ તરેહકી દીક્કત તો નહિ પડતી હયને ?

પં-અરે એ શું બોલ્યા મહારા સાહેબ, તમે નજરોનજર જોયુંને? આવા તો કંઈ કેટલાને ઘેર કંપનીએ આજ સુધીમાં પોટલા બાંધી બાંધીને ફેંકી દીધા ! જાણે કે મૂળ મુદ્દે બાબત એમ છે, કે જ્યાં સુધી અમારી કંપનીનું ટટુ બીનહરકતે ચાલે છે, ને રોજ તમારા જેવા નવા નવા ખાનદાન મેમ્બરોની ભરતી થતી રહે છે, ત્યાં સુધી તો જાણે તમારે કોઈ જાતનો લય રાખવાનો નથી. છાતી પર પથ્થર મુકીને નિરાંતે ઉંઘ લેવાની છે. પણ કદાચ કોઈ આકસ્મિક કારણને

અંગે અથવા ખુદાતાલાનો ખોફ ઉતરે, ને કંપનીનું વહાણ ભરદરીઆમાં ફૂટે, તો પછી લાચાર ! તમે જાણે સદ્ધરતાને માટે-એને ભવિષ્યમાં ધેરસીકંપનો આંચકો નહિ લાગે, એની ખાત્રી માગો છો, પણ મહારા મહેરબાન, આપ આવા ભણેલાગણેલા માણસ અમને કેમ ભૂલો છો ? જ્યાં આ આખી આલમનો ભરોસો નથી, જે ચીજ જન્મે છે, તેનો કંઈ વખતે નાશ થશે, એની કાંઈને ખબર નથી, ત્યાં પછી અમારા જેવા કમીના. ઇન્સાનને માટે તો કહેવાય જ કેમ ? એ તો કાંઈ વહેલું કે મોડું, જે જન્મ્યા એ એક દિન જવાના જ, અને ખીલ્યાં એ એક વખત ખરવાના જ. બાકી આમ અમારા જેવા આખરદાર ડાયરેક્ટરો જ્યાં સુધી એની મેનેજિંગ બોર્ડમાં છે, ત્યાં સુધી ખીજી રીતે તમારે વાંધો આવે એમ નથી.

આ તો એમ છે સાહેબ, કે જે મેમ્બરોમાં મરવાનો એપી રોગ બહોળા પ્રમાણમાં ફાટી નીકળે, તો જ એને આંચકો આવે ! એ તો વીમો ઉતરાવનારા સદ્ગૃહસ્થોને પૈસા લેવાની બાબતમાં ધીરજ, ખામોશ, સહનશીલતા અને શાન્તિ એ ચાર મહાત્મા ગાંધીજીના સિદ્ધાંતો અમલમાં મુકે તો અમારી કંપનીને કશું થાય એમ નથી. એટલે ટુંકાણમાં અમારી આવી કંપનીએને પોષવી-જીવાડવી-એનાં આયુષ્યને લંબાવવાનું કામ તમારા જેવા સમજી વીમો ઉતરાવનારાઓનાં જીવન-મરણની ધગશ અને ઉતાવળ ઉપર અવલંબેલું છે. સમજ્યાને ?

ખુ-અરુહ, તો લીજીએ યે રૂપયા. હમારા નામ લીખ લો.

[પંડિત એનું નામ-દામ-ધધો-ગુનુ વીગેરે પુછી ઉર્દુમાં સહી કરાવી ફોર્મ ભરી રસીદ આપે છે.]

ખ-લીજીએ, યે રસીદ તુમ્હારે પાસ રખો. કલ પોલીસી તૈયાર હો જાયગી. એક રૂપીઆ ભરકે તુમ લે જના.

ખુ-(ગજવામાં મુકતા) અચ્છ, સલામ.

[ખુદાબખસ ચાલતો થાય છે.]

ખં-ચાલો, રોજ આમ અકેક બખ્ખે શિકાર પણ સીસામાં ઉતરતા રહે, તો બસ. આપણો પોકેટ એક્સ્પેન્સ તો હમણા ગળડતો રહે. (ધંટડી વગાડે છે, બોય આવે છે.) જા, અંદરથી પેલા આજે નવા આવેલ મીસ્ટર નરેન્દ્રને કહે, કે સાહેબ ચોપડા લઇને બોલાવે છે.

[રાજ અંદર જાય છે. નરેન્દ્ર ચોપડો લઇ બહાર આવે છે.]

ન-(સ્વગત) જા. ખ. અને ઓફિસના લલકા ઉપરથી તો હું એમ ધારતો હતો, કે કોણ જાણે કેવીકે જળરજસ્ત કંપની હશે ! કેટલાક કારકુનો હશે ! પણ કંઈ ન મળે ! બધે જ પોલમપોલ.

ખં-કેમ મી. નરેન્દ્રલાલ, પ્રોસ્પેક્ટસ વાંચી ગયા ? સ્ક્રીમ મગજમાં ઉતરી ? ઘરાકોને સમજાવતા અને શીશામાં ઉતારતા આવડશે ? હિસાબ-ખિતાબ કેમ નોંધવો તેની પણ સમજણ પડીને ? ચોપડા ફુલ્લીકેટ રાખવાના છે, સમજ્યાને ? એક જરૂર પડે કોર્ટમાં રજુ કરવા માટે, જ્યારે બીજા આપણી પોતાની જાણ માટે પ્રાઇવેટ !

ન-પણ મૂતે હજુ આમાં કેટલીક બાબતોમાં સમજણ નથી પડતી.

ખં-લાવો, પૂછો, હું સમજણ પાડું.

ન-આ આટલા બધાનાં નામ ઉપર લાલ પેનસીલના લીટા શાના માર્યા છે ?

ખં-ઓહ્ યસ, અને એ સમજવા જેવી બાબત છે. આપણી કંપનીનો એક કાયદો એવો છે, કે કેથ કોલની નોટીસ નીકળ્યા બાદ પંદર દિવસમાં પૈસા નહિ ભરી જનારનું નામ કાઢી નાખી તેના તમામ હક્ક ફોરફોર્ટ કરવામાં આવે છે.

ન-ત્યારે એમ તો શરતચૂકને અંગે દર મહિને કેટલાંય માણસનાં નામ કેન્સલ થાને કમી થતા હશે ! અને એમના હરેલા રૂપીઆ દૂલ ~~હશે~~ હશે !

ખ-આઠ એક મીન્સ, અને એમજ અને છે. આ રેડ કેન્સર સીમનલ, થાને લાલ નિશાનીઓ એજ સૂચવે છે.

ન-તો પછી પેપરમાં જા. ખ. આપો છો, તેમાં તો તમે આ કેન્સલ થયેલી સંખ્યા કંઈ કમી કરના નથી ? વળી તમે મોટી મોટી રકમો ગવર્નમેન્ટ લોન સંકયુરીટી અને રીઝર્વ ફંડમાં છે, એમ પ્રોસપેક્ટસમાં જણાવો છો, પણ ચોપડામાં તો એવું કંઈજ નથી. તેનું કેમ ?

ખ-એનુંજ નામ બીઝનેસ-ટ્રીક ! સમજ્યા મીસ્ટર નરેન્દ્રલાલ ! તમે જેમ પાંચસો ધરાક હોવા છતાં એક હજારથી શીગર શર કરી જા. ખ. આપનારાઓને પેપરની બખ્ખે ને ત્રણ ત્રણ હજાર નકલ નીકળે છે, એમ બતાવવાનો પ્રયત્ન કરો છો, તેવુંજ આમાં પણ છે એ તો બધેજ બાંધી મુકી લાખની.

ન-પણ ત્યારે પછી આવા બાદશાહી ખર્ચાં રાખો છો, તે કેમ નહશે ? આમ તો દશ મહીનામાં દેવાળું નીકળશે.

ખ-પણ તેમાં ત્હારાને ત્હારા બાપનું શું લૂટાછ જાય એમ છે ? દશ મહીનાને બદલે દશ દિવસમાં ક્યાં નથી નીકળતું ? રડવાના હશે, એ રડશે. આપણે તો પાછલે હાથે તળીઉં ટાકું કરી કંપનીને વોલન્ટીયરી લીક્વીડેશનમાં લઇ ગયાનું જાહેર કરી આ બનાવટી ચોપડાઓ કાર્ટમાં મોકલી આપી છૂટી પાડીયું. હાલ ચાલે છે, ત્યાં સુધી તો મોજ કર. તે વખતે પડશે એમ સહુ દેવાશે.

ન-પણ કોઇ માથાનું નીકળશે, ને હિસાબ તપાસી કોર્ટમાં ધસડશે તો ?

પં-એમ બનવું તદ્દન અસંભવિત છે. કારણ કે મ્હોટે ભાગે આપણી કંપનીઓમાં વીમો ઉતરાવનારા ગરીબ અને અભણ લોકો છે. એટલે તે કાયદા-કાયદામાં વધારે ઉંડું ઉતરવાનું બેભુનું ધરાવતાજ નથી. અને કદાચ આગળ વધવા ધારે તો પૈસાને અભાવે તેમ કરી શકે એમ પણ નથી. સમજ્યો ? માટે તું ત્હારે એ ખાતતથી નચિંત રહી, લે, આ એક નવો ઉલ્લુનો સરદાર આગે જાળમાં સપડાયો છે, તેનો નંબર નોંધી લઇ પોલીસી તૈયાર કરી નાખ, કે બીજો એક કલદાર પાકી જાય ! (પોલીસી આપે છે.)

ન-(લેતા-સ્વગત) અજબ ! હું નથી ધારતો, કે અહીંઆ પણ આપણે વધારે દહાડા કાઢી શકીએ !

[જવા માંડે છે, ત્યાં શંભુને દાખલ થતો જોઈ છુપાઇ જાય છે.]

પં-પધારો, કેમ સાહેબ, વીમો ઉતરાવવો છે ?

શં-નહિ જી, પણ જીએને, આ મ્હારા ડોસા હમણા એકાએક ગુજરી ગયા છે, તેમના વીમાની પોલીસી છે. તમારા એક કાયદા મુજબ તમને ખર્ચ કરવા આવ્યો છું, અને તમારા બીજા કાયદા મુજબ એમના છેલ્લા સંસ્કાર વગેરે કરવા રૂપીઆ અઢીસોની માગણી કરું છું.

પં-(પોલીસી જોઈને) વાત ખરી છે, પરંતુ તમારા ડોસાએ મરવામાં જરા ઉતાવળ કરી નાખી છે.

શં-એટલે ?

પં-ખાતત જાણે એમ છે, કે અમારી કંપનીમાં વીમો ઉતરાવનારે વીમો ઉતરાવ્યા પછી ઓછામાં ઓછા છ મહીના તો

ફરજિયાન જીવવું જ જોઈએ. એ પહેલા મરવાની ઉતાવળ કરનારને
અમારી કંપનીના ત્રીજા કાયદા મુજબ એક પાછ પણ પરખાવતા
નથી, એટલે સોરી. (પોલીસી પાછી આપે છે.)

શં-ત્યારે શું મ્હારે નાહી નાખવું? અત્યાર સુધીના ભરેલા
રૂપીઆ ગયા ?

પં-આપ જોલ મી-સ. ગેશક.

શં-પણ સાહેબ, કંઈક તો મહેરબાની કરો. હું બહુ ગરીબ
માણસ છું. આશાનો માર્યો ખચર આપવા આવ્યો છું.

પં-જો કે કંપનીનો કાયદો તો ચોક્કસ ના જ પાડે છે, છતાં
તમે જો મ્હારા કલ્લા મુજબ કરવાનું હા પાડતા હો, તો વળી હું એ
આખતમાં કંઈ વિચાર કરું.

શં-આપ સાહેબ, જેમ કહો એમ કરવા તૈયાર છું.

પં-તો જુઓ સાંભળો. હું તમને હાલ તુરત દયાને ખાતર
મ્હારા ગજવામાંથી રૂપીઆ એકસો આપું છું અને તેના બદલામાં તમારે
મ્હને રૂપીઆ અઠીસો આજે અને રૂપીઆ એક હજાર પાછળથી
મળી ગયાની એમ બંને પહોંચો પર અત્યારેજ સહી કરી આપવી પડશે.
તમારા મરનાર આપની તારીખ ચોપડામાંથી છેકી નાખી બે ત્રણ
મહીના આગળની કરી રીતસરનો ઉથ કાલ ઉધરાવવામાં આવશે.

શં-અને તેના-મ્હારા ભાગના બીજા પૈસા આવશે તે ?

પં-તેમાંથી અડધા ઉપર આમ તમારા જેવાને મદદ કરવામાં
ચેરીટીમાં-ધર્મદા કામમાં વપરાશે, અને બાકીના તમારા જેવા
આવનારા-જનારાના ચાહ, પાન, સોડા, લેમન વીગેરેથી સ્વાગત કરવામાં
વપરાશે. અમારે આમાંથી એક પાછ પણ લેવી હુરામત અરાખર છે.

અમે તો તમે જ્યારે બહુ લાચારી બતાવી કાલાવાલા કરો છો, ત્યારે તમારી દયા ખાઈને તમારા લલાને ખાતર આટલું સાહસ ખેડવા માથે લઈએ છીએ. સમર્થોગ છઠ્ઠ બેટર ધેન નર્થોગ.

શં-લલે, એમ તો એમ. નહિ મામા કરતા કાણા મામા સારા. લાવો સો રૂપીઆ, ને હું માડવાળ કરવા તૈયાર છું.

પં-લ્યો, ત્યારે આ કારા કાગળીઆ ઉપર સહી કરી આપો. પછી હું લખી લઈશ. (સહી કરી આપે છે) એક આપું તો ચાલશેને ?

શં-નહિજી, એકબેકમાં આપણે સમજીએ નહિ. આપણે તો રોકડાજ જોઈએ.

પં-ત્યારે રોકડા તો એટલા બધા નહિ નીકળે !

શં-તો રહેવા દ્યો. કાલે આવીશ.

[પૌલીસી અને સહીના કાગળ પાછા લેવા જાય છે]

પં-ઉભા રહો, મહને ગજવામાં જોવા દ્યો. (ગજવા ખોળી) દ્યો દ્યો, છે ખરા.

[રૂપીઆ આપે છે. શંભુ તે લઈ સલામ કરી ચાલતો થાય છે.]
હા...હા...હા...હા...ખેડો પાર. આજનો દિવસ સફળ થઈ ગયો.
(ઘંટડી વગાડે છે. બોય આવે છે) મી. નરેન્દ્રલાલને બોલાવ.

[નરેન્દ્ર ચોપડા લઈ આવે છે.]

પં-(પેલા બે સહીના કાગળ અને પૌલીસી આપતા) લ્યો, મી. નરેન્દ્રલાલ, આ બે કાગળીઆ ફાઇલ પર રાખી, આ પૌલીસીવાળા નંબરની પ્રવેશ તારીખ છેકીને ચોપડામાં બે મહીનાની આગળની તારીખ નાખો. અને આજના ખાતામાં એને રૂપીઆ ૨૫૦) આપ્યા છે, એમ ઉધારી નાખો.

ન-પણ સાહેબ.....

પ-હીઅર મી ફર્સ્ટ. પહેલા મ્હારું કહેવું બરાબર સાંભળી લ્યો, અને આવતા મહીનાના ઉથકાલમાં આ માણસનાં નામથી તતકાલીન મેમ્બરો પર રૂપીઓ ભરી જવાની નોટીસ કાઢે જવ.

ન-પણ આ પૌલીસીમાં તારીખ જૂદી પડી જશે તેનું શું ?

પ-એમાં પણ એ છેકી નાખી મ્હારી ઈનીશીયલ કરાવી લ્યો.

ન-અને આ ગોટાળો માલમ પડી જતા કોઇ દિવસ ફોર્જરી થશે તો ?

પ-ફરી પાછી એજ વાત કરી ! મહેં તમને એક વાર કહ્યું, કે આ ધંધો હિંમતવાળા અને આગળ પાછળનો વિચાર નહિ કરનારા સાહસિક માણસોને માટેનો છે. એમાં ક્યાં અમીર ક્યાં ફકીર ! ક્યાં જલેલ ક્યાં મહેલ ! આ પાર કે પેલે પાર ! એમાંથી ગમે તે એક પરિણામ છે. એવો વખત આવશે, ત્યારે પાંચસો હજાર આડે હાથે બગાડી નાખતા આપણને આવડે એમ છે. સમજ્યાને ?

ન-પરંતુ સાહેબ...આ તો આપણે વિશ્વાસે રહેલા ગરીબ માણસોને આપણે ચોકખો લૂટવાનો ધંધો લઇ બેઠા છીએ.

પ-જુઓ મી. નરેન્દ્ર, આપણે જાણે કે ચોર અને બદમાશ છીએ, લોકોને લૂટવાનો ધંધો લઇ બેઠા છીએ, પણ તે સાથે તમારે એ પણ ભૂલી જવાનું નથી, કે અમારી આવી વીમા કંપનીઓમાં પંદર વીસ રૂપરડી ભરી હજાર પંદરસો મેળવવાની હુગમી દાનત રાખનાર સદ્ગૃહસ્થો બેવડા ચોર અને બદમાશ છે. એટલેજ કહું છું, કે Tit for Tat એ દુનિયાનો નિયમ છે.

ન-પરંતુ કોઇ સારા પત્રકારની કે સમાજસેવકની આંખે તમારી આ પોલ મઢતા, એ તમારી સ્થાને પ્રોપેગન્ડા નહિ કરશે ?

પં-મમપોસીબલ. બાબત એમ છે, કે જાણે અમે એવા “પૈસારામ” જેવા અધિપતિઓનાં મોઢાં પૈસાની કાચળીઓથી બંધ કરી શકવા શક્તિમાન છીએ, અને એમ છતાં પણ જો કોઈ વધારે ડાહ્યો અને મહાપુરૂષમાં અપવા માગતો સાધુચરિત પત્રકાર અમારી સ્થાને ધૂળ ઊડાવવાનું ગંદું પ્રચારકાર્ય કરે, તો પણ એટલું તમારે યાદ રાખવું, કે અમને વાંધો નથી. કારણ કે ઉપર કહી ગયા મુજબ અમારે ત્યાં પાંચ-પંદર-ભરી હજાર આરસોની કાપડીઓ મેળવવા ઇચ્છનાર આબરૂદાર ગૃહસ્થો એવાં ફરીફરીયાં વાંચતાંજ નથી, અને જેઓ એ વાંચીને સમજી શકે એટલાં બધાં એજ્યુકેટેડ છે, તે અમારે ત્યાં વીમા ઉતરાવવા આવતા જ નથી. સમજ્યાને ?

ન-છતાં પણ બધા પત્રકારો પૈસારામ જેવા અને બધા વીમો ઉતરાવનારા અક્કલના આરદાન.....

પં-કટ છટ શોર્ટ. આછ સે મી. નરેન્દ્ર, તમે હવે એ માથાકૂટ મૂકો, અને હું કહું એમ કરી નાખો. એ તો ધીરે ધીરે હું બતાવું એમ કરતા રહેશો, એટલે તમને આપણી કંપનીના એઇમ્સ અને ઓબજેક્ટ્સ એની મેળે ખબર પડતા જશે. સમજ્યાને ? હ્યો, જવ, લઈ જવ. આમ રટેચ્યુની માફક ઉભા છો શું ? જો ઓન...ટેઇક છટ.

ન-માફ કરો, સાહેબ. મ્હારાથી એ પ્રમાણે નહિ થઇ શકે. તમારા જેવા ખાદીધારી, સ્વદેશભક્તમાં અપવાનો ઢોંગ કરનાર ધૂતા-રાઓ, એ પવિત્ર પુરૂષનાં નામને લજવનારા અને આ ધધાને બટ્ટો લગાડનારા બગલગતોના તેમજ પૈસારામ જેવા પેટને માટે, પત્રિકારની પવિત્ર ફરજને ભૂલી લોકોને અધારામાં રાખી તમારા જેવાના કીર્તિ-ગાન કરવાને માટે પોતાની કલમને વેચનારા અધિપતિઓનાં નામ પર થુ છે, હ્યાનત છે. મ્હેં શંભુરામની સાથેની તમારી સ્પર્ધા અને કપટી મસલત છુપાઇને બરાબર સાંભળી છે, અને તેથી હું તમને સાફસાફ

કહી દઉં છું, કે તમે મહારા એ ગરીબ ભોળા અને અભણ દેશબંધુઓને હવે વધુ વખત તમારા સ્વાર્થના શીશામાં નહિ ઉતારી શકો.

પં-હવે રહે, આજના વખતમાં બહુ ડાહ્યો ને ધર્મમાનો દીકરો થવા જઈશ, તો ભૂખે મરશે, ભુખે. કોઈ ભાવે નહિ પૂછે.

ન-ફિકર નહિ. તમારી માફક તમારી સાથે જેઝાઇ મહારા સેંકડો મરી રહેલા ગરીબ દેશબંધુઓનાં રહ્યાંસહ્યાં લોહી આમ ચૂસી લેવાનું અધીર પાપ કરવા કરતા, તો આ તમારી નોકરીને ઠોકરે મારી હું મહારી પોતાની જાતને ભૂખે મરી જતી જેવાનું વધુ પસંદ કરીશ.

પં-ભણે, તો જાવ. વહેલા થાવ. આ મોટો રસ્તો પડ્યો. તમને ચોખ્ખા પણ કોણ મુકવા આવ્યું હતું, કે પધારજો.

ન-ઠીક છે, જાઉં છું તો ખરો, પણ જતા જતા ચેતાવી જાઉં છું, કે આ સ્વદેશી અને સ્વદેશભક્તિના પડદા પાછળ ખેંચાતી, અને ભોળા લોકોને ભૂલાવામાં નાખી તેમની ગરદનો પર કાતીલ છૂરી ચલાવતી, તમારી દંભી અને ભેદી રમતને આટલેથીજ સંકેલી લેજો. પારકે પૈસે પરમાનંદ કરવાના આ દગાબાજ ધંધામાં દીવાસળી મુકજો.

પં-નહિ તો ? નહિ તો તું શું કરવાનો હતો ?

ન-હું આજથી નોકરીની શોધ કરવાનું છોડી દઇ, તમારા આ હરામી ધંધાની સહાએ મહારા ગરીબ દેશબંધુઓની આંખો ઉઘાડવા માટે હાથમાં રેડ ડેન્જર સીગનલ યાને લાલ ખત્તો લઇને બાથ બીડવા મયદાને પડીશ. ભૂખે મરીશ, છતાં મરતાં મરતાં પણ એક એવું બળ, એક એવી સંસ્થા ઉત્પન્ન કરતો જઈશ, કે જે મોડી જોહલી પણ તમારી આવી પરપોટા વીમા કંપનીઓની ખબર લઇ નાખી તમને પાંસરાદોર બતાવી દેશે.

પં-જા, જા, હવે ત્હારાથી થાય એ કરી લેજો. ત્હારી એવી સુકકી દાટીથી ખૂબી જાય, એ કોઇ બીજા, અમે નહિ. ગળ્યામાં પાંચ

પૈસાના તો ઢેકાણા નથી, ને અમારી ખજર લઇ નાખવાનો હતો !
સીકલ નથી શોભતી સીકલ ! બોય...(બોય આવે છે.)

રા-જી, સાહેબ. (રાજા આવીને સલામ કરે છે.)

ખં-આ શ્રીમાનને દરવાજો ખનાવ.

ન-(જતા જતા) હીક છે. તો હવે યાદ રાખજો,
ગરીબોને ખનાવીને લડે ડુંગર ધને ખડકો,
પરંતુ લાગશે દિન એક એમાં હાથનો લડકો.
અધી મિલકત, અધી દોલત બળીને ખાખ થઈ જશે,
રજો છો લાખ તે કાલે સવારે રાખ થઈ જશે.
ગરીબોના નિસાસા લઇ નહિ સુખી રહી શકશો,
ગરીબની હાથનો પૈસો નહિ આ ભોગવી શકશો.

પંડિત, હજી પણ અંતરમાં ઈશ્વર ઉતરે, તો કંઈક સમજો.
આ દેશને, આ વેશને, અને આ વેપારને કૃપા કરી કલંક ન લગાડો.

અલણને આંજવા આ સહુ તમારા સ્વાર્થ-પાસા છે,
(પરંતુ) તમારા શોખમાં સમજો ગરીબોના નિસાસા છે.
તમે લજવી રહ્યા આમજ...તમારા જગત વંદુને,
તમે લૂટી રહ્યા આજે તમારા દેશબંધુને.

આ દુન્યવી સત્તા કદી ઇન્સાફ એનો ચૂકશે.

પણ ઇશ્વરી ઇન્સાફ તમને કદાપી નહિ મૂકશે.

[નરેન્દ્ર ચાલતો થાય છે.]

ખં-હવે જોયો મ્હોટો ઇન્સાફી ઇશ્વરવાળો ! રાજા, ચલાવ, આ
ચોપડા અંદર લઇ જા.

[રાજા ચોપડા લઇ જાય છે. પડદો પડે છે.]

પ્રવેશ: ૩

સ્થળ: સદાબજાર

[પાત્રો: શંભુ, ખુદાબખસ, ઉમીઆશંકર, દોરાબ,
રામભરોસે, પૈસારામ, રાજ, પંડિત]

પં-કેમ પુરાણીજી, આજે શું ધારો છો ?

રા-આજે પંજે ચોકસ.

પં-ત્યારે લગાવી દેયો, આજે તમે પલુ.

રા-હ્યો આ એક રૂપીઆ...

[રૂપીઆ આપે છે, ત્યાં વૈદ ઉમીઆશંકર આવે છે.]

ઉ-કેમ પુરાણીજી, આજ શું લાગે છે ?

રા-આજ પંજે નહિ આવે તો પાઘડી ઉતારી નાખું.

ઉ-માડી વાળ, માડી વાળ, આજ તો મહેને અશ્વત્થીકુમાર ઉપર આવેલા એક મુરશદે નંબર ખતાવી દીધો છે. હ્યો, મી. પંડિત, આ ચિટ્ટીમાં નંબર છે, એની ઉપર રૂપીઆ પચાસ આપણા તરફથી.

[રૂપીઆ અને નંબર લખેલી ચિટ્ટી આપે છે. વાતો કરતા કરતા જાય છે, ત્યાં શંભુ, ખુદાબખસ, દોરાબ, અને રાજ આવે છે.]

શં-બોલો મીઆં ખુદાબખસ, આજ પંજે ખાવ છો ?

ખુ-નહિ, તુમ તીઆ ખાવ !

દો-અરે લાવી દે બાવા, હું તીઆ ને પંજે ખને ખાઈ જવશ.

ખુ-લીજીએ, મી. કુમસીઆ, હમારી પાવલી.

દો-બ.....સ !

શં-અરે એ મીઆંલાઈની જીગર શી ? હ્યો, બોલો, મી. કુમસીઆ, પંજ ઉપર કેટલા ખાવ છો ?

દો-પાંચ-દસ-પચીસ-પચાસ બોલ, તું કહે તેટલા દીકરા...

શં-અરે સો...લ્યો સો.

દો-ખાધા. લાવ. (રૂપીઆ લે છે.)

શં-જોજો, પછી કાલે મોઢું નહિ છુપાવતો !

દો-હવે રાખ. મોતી સો રૂપરડી...તેમાં મોઢું છુપાવવાની વાત !

રાજા-આપણી પણ તીઆ પર એ આની રાખો ભાઈ.

દો-ઓત્તારીની ! અલ્યા પોરીઆ, તું તો વીમાવાળાને ત્યાં નોકરી કરે છેને ?

રાજા-હા...હ.

દો-તે તું વળી આય લાખના આરહજારના ધંધામાં કેદારેથી પચડો ?

રાજા-દોરાખશા શેઠ, એ તો મેં મારા શેઠને એક એ વાર ઓફિસમાં ટેલીફોનથી નંબર પૂછતા જોયલાને, તે દિવસથી આપણે પણ હું...

દો-શું કહેછ ? તારો શેઠ બી આય આખરદાર ધંધો કરે છ ?

રાજા-ત્યારે તમે શું જાણો ? એવન તો ખીસો કરેછ ખીસો. એવનનું કામ ઓફિસમાં મોટે ભાગે દલાસો મારફત ચાલે છે. બજારમાં તો હમણા હમણા જ કોઈક દિવસ પેલા ઉંટવૈદ ઉમીઆશંકરની સાથે દોસ્તી થનાથી જરા વાર આવીને ચાલ્યા જાય છે.

દો-ઓહ...આઈ સી બાબત એમ છે. જીવતો રહે દીકરો, શેઠનું જોખને આવા ધંધા કરતા એની મેળે શીખે, એમુંજ નામ નોકરની હુશિયારી.

[દોરાખ પેસા લઈ ખીસામાં મુકે છે, ત્યાં પૈસારામ, રાજા, ઉમીઆશંકર વગેરે બૂમ મારતા અને ન્હાસતા આવે છે.]

પૈ-એ ભાગો...ભાગો...પોલીસ અમલદારે દરોડા પાડ્યો છે.

[બધા નહાસાનહાસ કરે છે. દોરાબશા, તથા મીઆં ખુદાબખસ ભાગી જાય છે. બાકીના પકડાઇ જાય છે. પંડિત નહાસવા જતા પોલીસ અમલદાર દલાલના હાથમાં આવી જાય છે.]

દ-ઉભા રહો. તમે કોણ છો? અને અહીં શું કરો છો?

પં-સાહેબ, હું અત્રેની "ધી પર્સનલ એનીશીટ કંપની ફાર-પુઅર્સ" નો સુરત ડિસ્ટ્રીક્ટનો ચીફ એજન્ટ છું. હું સદેા રમતો નથી, પરંતુ સીનેમા જોઇને ઘેર જતા અત્યાનક સપડાઇ ગયો છું.

દ-તે બધું કોરટમાં કહેજો. (પોલીસને) સુલેમાન, સબકી જડતી લેકે નોંધ કરો. (સુલેમાન બધાની જડતી લઇ નોંધ કરે છે.)

પં-(ગળવામાંથી રૂપીઆ દસની નોટ કાઢી) હ્યો સાહેબ, મહેરબાની રાખો.

દ-(ગળવામાં મુકતા) ઓલરાઇટ...તમને તમારી ખાનદાની ઉપર અને મહારી પર્સનલ ઓળખાણ ઉપર અત્યારે જવા દઉં છું. ચોકી પર નથી લઇ જતો. પરંતુ આવતી કાલે બપોરે રીતેસર કોર્ટમાં હાજર થઇ સોગંદ પર તમારી નિર્દોષતા પુરવાર કરી જજો.

પં-સર્ટનલી, વીધાઉટ ફેઇલ સર. (સ્વગતે) જોયુંને? દામ કરે દામ, સહુ ભરે આ...ને સલામ (પૈસા બતાવે છે.)

મુ-શીજમે, સાહબ, યે શંભુરામ ઔર ઉમીઆશકર દોનોકે જૈઅમેસે યે પેનસીલ, ચિટ્ટીયાં, ઔર પૈસે મિલે હૈ.

દ-અચ્છ રખો. સબકો ચોકીપે લે ચલો.

પૈ-પણ સાહેબ, હું તો નિર્દોષ છું. વળી એક આગરદાર ગૃહસ્થ અને પ્રખ્યાત દૈનિક "પૈસા"નો અધિપતિ છું. સદા અને જુગા-

રને હું સદંતર ધિક્કારું છું. મ્હારી ઓળખાણુ જોઇએ તો આ વીમા-કંપનીના શેઠ પંડિતજીને પૂછો.

દ-કાં મી. પંડિત, તમે એને ઓળખો છો ?

પં-રામ રામ કરો, સાહેબ, મ્હું તો એની સિકલ પણ જોઇ નથી. આ ફક્ત એના છાપામાં અમારી કંપનીની જા. ખ. છપાય છે. એટલીજ ઓળખાણુ ! બસ.

પૈ-એમ કે ? હીક છે બચ્ચા, ગહને છૂટવા દે, પછી જો કે ત્હારી ને ત્હારી કંપનીની કેવી રેવડી દાણાદાણુ કરી નાખું છું તે ! મ્હને ઓળખતો જ નથી, કેમ ?

દ-બસ, બકબક બંધ કરો. સુલેમાન, આ મી. પંડિતની સહી કરાવી લઈ એમને શકનો લાભ આપી એક આગરદાર ગૃહસ્થ તરીકે આવતી કાલે કોર્ટમાં હાજર થવાની શર્તે જવા દયો.

[સુલેમાન સહી કરાવી લઇ પંડિતને જવા દે છે.]

મુ-જાવ, કાલે બે વાગે કોર્ટમાં હાજર થજો.

પં-ઓલરાઇટ. (જતા જતા) એમ છે, જોયો ! કંપનીના એજન્ટ અને કાયરેક્ટરનો આટલો વટ પડે છે ! (જાય છે.)

પૈ-સાહેબ, કાલે સવારે પેપર બહાર પાડવાનું છે. જોઇએ તો અંગત જામીનગીરી ઉપર છોડો.

દ-ધેટસ નોટ માઇ લુકઆઉટ. લૉ ઈઝ લૉ. સોરી, આઇ કાન્ટ હેલ્પ. સુલેમાન, રસુલ, લે ચલો સમકો.

[પોલીસો બધાને લઇ જાય છે. પડદો પડે છે.]

પ્રવેશ: ૪

સ્થળ: વીમાકંપનીની ઓફિસ

[પાત્રો: પંડિત, દોરાબશા, ખુદાબખ્શ, નરેન્દ્ર,
હલાલ, પોલીસો.]

[પંડિત ચોપડાઓમાં ગોટાળા કરી રહ્યા છે.]

પં-હરામખોર ઓફિસખોય પણ ગઇ કાલના સદાબજારમાં
સપડઇ ગયો. સેવક હાલ તો દસ રૂપીઆનું ખૂન કરીને છૂટયો છે, છતાં
કોર્ટમાં જો હવે પછી કદાચ દંડ કે સજા થઇ તો આખરના કાંકરા થઇ
જવાના. કંઇ સમજ પડતી નથી, કે હવે શું કરવું? વળી હમણા હમણા
પેટ્રો હરામખોર નરેન્દ્ર પણ 'રેડ ડેન્જર સીગ્નેલ સોસાયટી' કાઢી બેઠો
છે, અને મહારી તથા મહારા જેવી બીજી કંપનીની સ્હામે મજબૂત હાથે
પ્રોપેગન્ડા કરી રહ્યા છે. એટલે હવે આ કંપનીની સુવડાવીને ક્યાં તો
અહીંથી સીદ્ધી રંગુન કે એડનની પાસપોર્ટ કઢાવી નાખું, કે ક્યાં તો પછી
બેએક ભાડુતી પહાણોને રોકી એ હરામખોરના ટાંટીઆ જ ભંગાવી
નાખું, કે એ ચળવળીઆઓ ફરીથી મહારૂં નામ દેવાની ખોજ ભૂલી
જાય. નાહિ વોટ ટુ ડુ? ખરેખર, અનલકી સ્ટેન્ડઝ ધી સોલ બેટ
સીટસ અપોન એ ચેર. (લાઇક ધીસ.)

[ત્યાં મીઆં ખુદાબખ્શ આવે છે.]

પં-આઇએ, કેમ શું છે સાહેબ?

ખુ-(ગજવામાંથી ડેથકોલની નોટીસ કાઢી) દેખો યે કયા
ચીજ હય ?

પં-હાં, યે ડેથકોલકી નોટીસ હય. તુમ રૂપયા ભરનેકે લીએ
આયે હય ? આઇ સી...અન્ડરસ્ટેન્ડ ! લાઇએ તીન રૂપયા. કુછ આહ-
પાની મગાવું ?

ખુ-અરે તેરી ચાહકી એસી-તેસી ! સાહે, જળ હમ ખીમા ઉતારનેકે લીએ આયેથે, તખ તો તુમ ઐસા બોલા થા, કી મહિના ભરમેં એક સે જયાદા રૂપયા નહિ દેના પડેગા. કભી-કોઈ બખત દો-તીન રૂપયા દેના પડેગા. ફિર યે શુરૂકે-પહેલે મહીનેમેં હી તીન રૂપયેકી નોટીસ કહાંસે આઈ?

પં-લેકીન મીઆં સાહેબ, યે મહીનેમેં જરા મરણુમમાણુ જયાદા હુવા હય...

ખુ-તો ઇસસે હમકો કયા મતલબ ? જયાદા હો તો આપ અપની જ્યેમેસે દો. આપને મુઝે અયસી બાતે કય કીથી ? દેખનેમેં અયસે શરીફ આદમી હો કર અયસે બદમાશકિ ધધે કરતે હો ! દેખીયે, તુમ્હારે ચોપડેમેં યે તીનોંકે નામ-દામ બતાઇએ ! દેખું તો સહી, વો સબ કય મેમ્બર હુએથે ? ઔર એકસાથ કયસે મર ગયે ?

પં-અયસા નહિ હો શકતા. સાહેબ, હમારે કંપનીકે પ્રોપાયટર ઔર ચીફ ડીરેક્ટરકી મંજૂરી બિના હમ અયસા નહિ કર શકતા.

ખુ-જળ તુમ પબ્લીક પેપરોમેં અયસી જા. બ. કયું છપવાતે હો ?

પં-ઉસકે લીએ કંપનીકે ડીરેક્ટરકો લીખો. હમ તો ઉસકી ચિઠ્ઠીકા ચાકર હય. વહાંસે જયસા હુકમ આતા હૈ, અયસા કરતે હય.

ખુ-લેકીન સીફ દીખાનેમેં તુમકો હર્જબી કયા હય ?

પં-કુછ નહિ, મગર ચોપડા અબી ઓફિસમેં મોજુદ નહિ હય, સબ ઓડીટ કરનેકે લીએ હેડઓફિસમેં બેજ દીયે ગયે હૈ.

ખુ-સબ જુદી બાત હય. હમે ઇતબાર નહિ આતા. ઔર હમ સીફ એક હી રૂપયા ભરેંગે, જયાદા એક પાઇલી નહિ દેંગે.

પં-જળ વીમા કેન્સલ કરો.

ખુ-અચ્છા, હમારા નામ કાટ ડાલો. લીજીએ એ તુમ્હારી પોલીસી, ઔર હમારે સાડે પાંચ ઔર એક મીલકે સાડે છ રૂપયે વાપીસ દે દો.

પં-વો નહિ હો શકતા !

ખુ-કયું ? કયો નહિ હો શકતા ? કયા તુમ્હારા આપકા પૈસા હરામકા લીયા હય ?

પં-મગર જનાબ, પૈસા પાછા આપવાનો કાયદો હમારી કંપનીના પ્રોસ્પેક્ટસમાં નથી.

ખુ-અજી, તુ કયા નહિ દે, તેરા આપકી પાસબી હમ લે શકતે હય. (છૂરી નીકાલે છે) ચલાવ, એ હમારા કાયદા હૈ ! દેખા ? સીધે સીધે રૂપયે દે દો, વર્ના જનસે માર ડાલેંગે ! દેતા હય કી નહિ ?

પં-અરે પણ ના કોણે પાડી ? મીઆં સાબ, તુમ ચપ્પુ પોકેટમે રખ્ખો. લીજીએ, એ આપકા સાડા છ રૂપયા.

ખુ-(રૂપીયા ખખડાવીને લે છે) આપકે માલ હજમ કરને મંગતેથે ! કયું ? મગર અચ્ચા, એ કોઇ દાલબાત નહિ હય, લેકીન મીઆંલાઇ હય...યાદ રખના.

[મૂછના આંકડા ચઢાવી દમામભેર ચાલતો થાય છે.]

પં-ઓહ જોડ, આવા અમારા માથાના પણ ખાનદાનો અમને મળી આવે છે ખરા ! હવે આ પાછા આપેલા રૂપીઆ બેડ ડેટસના ખાતામાં ઉધારી નાખું.

[સાં દોરાબ કુમસીઆ હાથમાં ચેક સાથે શાસભેર દોડી આવે છે.]

દો-સા...સા...હે...બ...મી. પંડિત !

પં-પણ જરા ધીરા પડો બાવા, આટલી બધી દોડધામ કરવાની શી જરૂર છે ?

દો—(એક બતાવતા) પન, આય શું ? આય તમારો એક બેન્ક-માથી રીફ્યુસ થયો છે. જોવો, અને મ્હારે તો આજ સદાવાલાઓને રૂપીઆ ભરવાના છે. આખરના કાંકરા થઇ જવાનો ટાઇમ છે. બાવા, તમેને શું ?

પં—(એક લેતા) ક્યાં તો એના કલાર્કની કંઇ ખાતું જોવામાં શરતચૂક થઇ હશે, અગર તો પછી તમારી સહી કરવામાં કંઇ ગલતી હોશે, બાવા, નહિ તો એમ બનેજ નહિ.

દો—અરે તમે કહોજી શું મીસ્ટર ? આય ચૉકખી “ નો બેલેન્સ ”ની માર્ક પડી છે, તે જોઇ શકતા નથી ? જરા ચશ્મો ચઢાવીને વાંચો. કંઇ કાતરીયું ગેપ-એપ તો નથી થઈ ગયુંને મ્હારા સાહેબ ?

પં—હોશે, પણ એમાં આટલા બધા ઉસ્કેરાવાની શી જરૂર છે ?

દો—ઉસ્કેરાય નહિ તો પછી શું પાનીના માટલાની કની કે આઇસ સરખતના ગલાસની કની ઠંડો પડી જાઉં ! તમે આય બોલોજી શું ?

પં—ઓયસ. તમારી વાત હવે મ્હને સમજાય છે. યુ આર રાઇટ માઇ ફ્રેન્ડ ! બોય પરમ દિવસે બેન્કમાં કેશ ભરી આવવાનું ભૂલી ગયો લાગે છે. હવે તમે એક કામ કરો, મી. કુમસીયા, આજ તો જાણે કે એ એબસન્ટ છે, એટલે કાલે હું પૈસા ભરાવી દઈશ. તમને આ બીજો નવો એક લખી આપું છું, તે તમે પરમ દિવસે જઇને વટાવી આવજો સમજ્યાને મી. કુમસીયા ? ચાલશેને ?

દો—નોટ એટ ઓલ. બાવા, એક મીનીટખી નહિ ચાલે ! અને હવે હું એવા કાગલના ચોથરાને અડકવાનો વટીક નથી. આઇ મસ્ટ હેવ માઇ મની જસ્ટ નાઉ...એન્ડ ઇટ ઓટ ટુ બી ઇન કેશ. અન્ડ-રસ્ટેન્ડ ? નહિ તો આજે બજારમાં મ્હારા બીજા બપાવાઓને હું શું જવાબ દેવશ ?

ખં-તો એક કામ કરો. તમે હમણા ઘેર જાવ, અને આ એક અહોંઆ મુક્તા જાવ. તમને સાંજ સુધીમાં પૈસા ઘેર પહોંચતા કરીશું. બસ ?

દો-પન હું એક મીનીટખી હવે થોભવા માગતો નથી, તેનું કેમ ? આઇ...વોન્ટ...માઇ મની...ધીસ વેરી મીનીટ...

ખં-સોરી, અત્યારે ઓફિસમાં કે ગજવામાં એટલી રકમ મહારી પાસે નથી. કહો તો પછી ઘેરથી મોકલી આપું ! મી. કુમસીઆ, તમે આવા ખાનદાન માણસ થઇને આમ કાચુલીની માફક છેક મહારી ઇન્જન્ટ ઉપર શું જાવ છો ? હેવ ફ્રેન્ચ ઇન માઇ વર્ડસ.

દો-પન મહારે પાસ આજે-અત્યારે જ જોઇએ છે, તેનું કેમ ? ચાલો બહા પૂરા નહિ હોય, તો અત્યારે થોડા...અડધા આપો, અને બાકીના સાંજ સુધીમાં ઘેર પહોંચતા કરજો.

ખં-પણ અત્યારે તો ગજવામાં ફક્ત બે રૂપીઆ ને સવાપાંચ આનાના પૈસા છે, માનશો ? હ્યો જુઓ. (ખતાવે છે.)

દો-તો પછી આય અપ-તુ-ડેટ ઓફિસ લઇને શું જખ મારવા બેઠાછ ? નામ સારે મોટી વીમા કંપનીની ઓફિસ કાઢી છે, વાતો હજાર ને લાખની કરે છે, ને કેશ જોઇએ તો બે રૂપરડીની ! મી. પંડિત, આય તમે ચોકખો લોકાને લૂટવાનો, અને ગરીબ માણસોને રડાવવાનો ધંધો લઇને બેઠાછ. સમજ્યાને ?

ખં-હશે, તેની સાથે તમારે શું કામ છે ? આઇસે ડાન્ટ ગો સો ફાર. મી. કુમસીઆ, ટેક કેર, અધરવાઇઝ.....

દો-બોલી નાખ, બોલી નાખ, નહિ તો તું શું કરસ ?

ખં-ઓફિસની બહાર જાવ. હેવ સમ મેનર્સ, બીહેઇવ લાઇક એ જેન્ટલમેન. તમને અત્યારે કંઇ પણ મળી શકે એમ નથી જાવ, તમારે જોઇએ તો ફરિયાદ નોંધાવો. આઇ ડાન્ટ કેર.

કુ-એમ છે? આપરે આય નાગો જવાબ! હીક છે, બેટમજી, પન યાદ રાખ, હું તુને ઢેઠ પોંચાડશ. આય અઢીસોની પાછલ બીજા હજાર બગાડશ, પણ તુને તો હાથમાં જંજીરીયા પહેરાવીને મામાને તાંજ બેસારસ. સમજ્યો દીકરા? મને હમનાજ જાહેને મલવા દે પેલા નરેન્દ્રને! એની સલાહ લેવસ, પછી તારી ઉપર કાયદેસર પગલા બરસ!

પં-કુ વોટ યુ લાછક.

[કુમસીઆ જવા જાય છે, ત્યાં સ્થામેથી દલાલ અને નરેન્દ્ર આવે છે. પંડિતના પેટમાં ધાસકો ખડે છે, છતાં ઉપરથી હસતું મોઢું રાખી ઉભો થઇ શેષકહેન્ડ કરે છે.]

પં-(ધડીયાળમાં જોઇ) ઓહ...વેલકમ...મી. દલાલ, હું જરા આ કામમાંથી પરવારી હમણા કોરટમાં જ આવતો હતો, પણ એટલામાં...

કુ-કોણ મી. નરેન્દ્ર? (હાથમાં હાથ મીલાવે છે.) લ્યો, હીક થયું. હું હમના તમારીજ પાસે આવતો હતો.

ન-કેમ મી. દોરાબશા, એવું તે શું છે?

કુ-જોને લાછ, આ ચેક આય ખાનદાન સાહેબે મ્હારા પપ્પા ડાઇડ થયા તેમની પોલીસી પાકતા ડ્રો કરી આપ્યો, તે રીફ્યુસ થયો, અને હું એનો ખોલાસો માગવા આવ્યો, તો જવાબ દેછ, કે કોરટમાં જાવ, ફરિયાદ માંડો. કુ વોટ યુ કેન. સી...(ચેક બતાવે છે)

ન-(દલાલને) લ્યો સાહેબ, આ પુરાવો નંબર બે. આ મી. કુમસીઆ મ્હારા જૂના રકુલફેન્ડ છે. એમને પણ એ શ્રીમાને આ ખોટો ચેક દોરી આપી દ્યા છે.

૬-મી. શ્રીમંતલાલ, શંભુરામ નામના શખ્સને તેના બાપનાં મરણ માટે ખોટી રીતે નાણાં આપવા કાઢવામાં આવેલી ડેથકોલની નોટીસને માટે, તથા કંપનીના હીસાબ-ખિતાબના ચોપડામાં એ સંબંધમાં ગોટાળો કરવાના ફોર્જરીના આરોપને અંગે શ્રી. નરેન્દ્રનાથની “ધી રેડ ડેન્જર સીગનલ સોસાયટી”ની ફરિયાદથી આ વોરંટ કાઢવામાં આવેલ હોય, એની રૂએ હું કંપનીના ચોપડા મ્હારે કબજે લઉં, તમને પરહેજ કરું છું.

૫-પરંતુ સાહેબ, આ બાબતમાં મ્હારી ઉપર ખોટો આરોપ મુકવામાં આવ્યો છે.

૬-તે બધું તમે મેજિસ્ટ્રેટ સન્મુખ કહી શકો છો, અને તમારા બચાવને માટે તમે ત્યાં જામીન પર પણ છુટી શકો છો.

[પોલીસ ચોપડા કબજે કરે છે. ઓફિસને સરકારી સીલ લાગે છે. પંડિતને પરહેજ કરવામાં આવે છે.]

કુ-લેતો જ દીકરા, કુ વોટ યુ ડેન! ખુદાખ સોટી તે આનું નામ!

ન-વેલ મી. કુમસીઆ, આ ચેક હમણા મ્હારી પાસેજ રહેવા દ્યો. આ કેસમાં એ ધણોજ ઉપયોગી થઈ પડશે. અને તમે પણ જરૂર પડે તો કોર્ટમાં હાજર રહેજો.

કુ-ધનીજ ખુશીથી. જરૂર આવશ, બાવા, જરૂર.

[શેઠકહેડ કરી બંને છૂટા પડે છે. પડો ઉચકાય છે.]

પ્રવેશ: ૫

સ્થળ: અદાલત

[પાત્રો: ન્યાયરત્ન, દલાલ, સિપાઈઓ, પટાનાળો, નરેન્દ્ર, પંડિત, હુમસીઆ, પૈસારામ, રાજ, ઉમીઆશંકર, શંભુ, રામભરોસે, પ્રેક્ષકો વિગેરે.]

(વકીલો કેસના કાગળીઆ ઉથલાવી રહ્યા છે. શીરસ્તેદાર સટોડીઆઓનો કેસ રજુ કરે છે. મેજસ્ટ્રેટ પટાવાળાને મી. દલાલનું નામ પોકારવા હુકમ કરે છે.)

પટા-ડી. ડીવીઝન ફોજદાર મી. દલાલ...હાજર હય કે ?

[દલાલ આવી સલામ કરે ઉભા રહે છે.]

ન્યા-વેલ મી. દલાલ, તમે પરહેજ કરેલા આરોપીઓને હાજર કરો, અને એમના સંબંધમાં જે કંઈ કહેવાનું હોય, તે રજુ કરો.

[દલાલ તમામ પકડાયેલા સટોડીઆઓને હાજર કરે છે.]

દ-સાહેબ, ગઇ કાલે રાત્રે અગીઆર વાગે આ તમામ ખાન-દાનના સફરચંદો સટ્ટાબજારમાંથી પકડાયા છે. એમના ગળવામાંથી આ આંકડાઓના પુરાવા મળ્યા છે. (રજુ કરે છે.)

ન્યા-ઓલરાઈટ, એ દરેકની ઓળખાણુ કરાવો.

દ- આ નંબર એક ચાર મહીના પહેલાના સ્વદેશલક્ષ્મ અને સ્વરાજ્યને અંગે જોલની હવા ખાઇ જાણીતા થએલ ખાદીધારી અને વડોદરા હેડ ઓફિસ ધરાવતી ઇ. સ. ૧૯૨૯ માં સ્થપાયેલ 'ધી પર્સનલ બેનીફીટ કંપની ફોર પુઅર્સ'ના સુરત ડીરેક્ટરના ચીફ એજન્ટ અને કંપનીના એક ડીરેક્ટર ઉપરાંત ભાગીદાર પણ છે. એક હાઇક્લાસ ફેમીલીના કુળદીપક હોવા ઉપરાંત નિર્દોષ હોવાનું જણાવતા એ શ્રીમાન એક વખતની નવસારીમાં રામશરણ થએલી 'મેરેજ

બેનીફીટ કંપની'ના પણ ડીરેક્ટર ને ભાગીદાર હતા. એમની ઉપર “ધી રેડ ડેન્જર સીગનલ સોસાયટી”વાળા મી. નરેન્દ્ર તરફથી ફોર્જરીનો ખીજો આરોપ મુકાતા કંપનીના ચોપડા કચળે લઇ એમને કર્સ્ટડીમાં રાખવામાં આવ્યા છે. દરમ્યાન વડોદરાની હેડઝોફિસના સંચાલકો અને એમના મળતીઆ સ્નેહીઓ પણ આ વાતની ખબર મળતા તરત કંપનીને બંધ કરી છ પાંચ અગીઆરા ગણી ગયા છે. જેમને માટે ત્યાંની પોલીસ ચાંપતી તપાસ ચલાવી રહી છે. આરોપી નંબર બે આ મી. રાજ, એવણની ઓફિસના બોય હોમ બે આની તીઆ પર લગાવ્યાનું કબુલ કરી માફી માગે છે. નંબર ત્રણ મી. પૈસારામ અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ દૈનિક “પૈસા”ના એડીટર છે. નંબર ચાર મી. પુરાણી રામભરોસે એક સદાના આંક કાઢનાર અને લોકોના હાથ જોઇ ભૂત લવિષ્ય ને વર્તમાન કહેતા રખડતા જોશી છે. નંબર પાંચ મી. શંભુરામ આ શહેરના દાદા ગણાતા સદાબજારના એક ચેમ્પનીઅન નંગ છે. એવણુ આગળ પણ આ ધંધાને અંગે બેચાર વાર જેલજાત્રા જઇ આવેલ છે, તેમ દંડ પણ ભરી ચૂકેલ છે, અને નંબર છ મી. ઉમીઆશંકર એક વયોવૃદ્ધ અને વંદનીય વ્યક્તિ હોઇ શહેરમાં ઇલેક્ટ્રીક પાવરની ગોળીઓ અને ભીમસેની પાકજેવી પેટન્ટ દવાઓથી પંકાયેલા એક આબરૂદાર ક્ષયરોગી ઉંટવૈદ છે. આમાં મી. રાજ અને પૈસારામ સિવાય તમામ આરોપીઓ ગુહનાનો એકરાર કરે છે, જ્યારે મી. પૈસારામ જોકે પોતાને નિર્દોષ બતાવતા હોવા છતાં એમનાં ગજવામાંથી આ કાપલી મળી આવી છે. તદ્ ઉપરાંત મી. પંડિતની પાસેથી એવી કોઇ શક પડતી ચીજ મળી આવી નથી, છતાં મી. રામભરોસે સોચંદ ઉપર જણાવે છે, કે એમણે એમને પંજ ઉપર એક રૂપીઆ આપ્યો છે.

ન્યા-વેલ મી. રામભરૌસે, તમે સટાના આંક કાઢવાનો ધંધો કરો છો ?

રા-જી નહિ, એ તો મ્હારો એક સાધડ ખીઝનેસ છે. કેવળ શોખને ખાતર, અને પ્રાચીન જ્યોતિષવિદ્યા ઉપરથી વીસમીસદીના અંગ્રેજી ભણેલાઓનો વિશ્વાસ ઉઠી ન જાય, એટલા માટેજ કોઈ કાંઈ વાર ચમત્કાર બતાવું છું. આડી આમ તો સેવક થોડા વખત થયા “સ્વદેશી ઓંડ ઓફિસ”ના સભ્ય થયા છે. અને કમીસનથી તેમનું કામ કરવાનું માથે લીધું છે.

ન્યા-સ્વદેશી ઓંડ ઓફિસ ! એ વળી શું ધતોંગ છે ?

રા-જી, એ આ સાડાપાંચ રૂપીઆની સ્કીમવાળી કંપની જેવું ધતોંગ નથી. શેઅર, લોન, અને સેંટ્રલ બેન્કના ત્રણ વરસના કેશ સર્ટીફિકેટનાં જેવું આ એક ફક્ત તેર રૂપરડીનું સ્વદેશી કાગળ ઉપર છાપેલું નેશનલ ગર્વમેન્ટનું ઓચરીયું છે. વળી એ સાડા છ રૂપીઆમાં અડધું પણ ખરીદી શકાય છે, તેમ મહીને ત્રણ અને દોઢ રૂપીઆને હફતેથી પણ મળી શકે છે. સટાની માફક એમાં પણ નસીબનો નંબર જેમ લાગે તેમ વીસથી માંડી બે હજાર સુધીના ધનામે-બેનસો જીતી શકાય છે. વળી જરૂર પડતા એ ઓંડ ઉપર વ્યાજે નાણાં પણ કંપની પાછાં ધીરો શકે છે. વિશેષમાં કંપનીના લાંબા આયુષ્યનો વતરો મહેં ગણિતપદ્ધતિથી કાઢી જોયા પછીથી જ એમાં ઝંપલાવ્યું છે. તેમ છતાં જો આપ સાહેબને મહારા ગરીબના શબ્દ ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો આજેજ-અત્યારેજ એમાંના એ ઓંડ ખરીદીને તકદીર અજમાવી જુઓ. દ્રાય વન્સ. જોવાના કંઈ ચૈસા નથી સાહેબ. તેમ તેર રૂપરડી કાંઈ ખડી ખાત નથી.

[ગળવામાંથી કાગળ કાઢી આપવા જાય છે.]

ન્યા-ટેમ થેર બોન્ડ એન્ડ સ્ટીમ ! આપ હેવ નો ફ્રેન્ચ ઇન સય સ્ટોડીઆ કંપનીઝ ! વેલ, મી. ઉમીઆશંકર, આ દવાદાર સાથે તમે પણ આવા કોઈ બીજા ધંધો કરો છ કે ?

ઉ-જી, હું કરું છું, અને હું પણ પ્રાઇવેટમાં એક બે વીમા કંપનીઓનો એજન્ટ છું, પરંતુ તે કંપનીઓ મી. રામભરોસેની અને મી. પંડિતની આવી દગાબાજ અને ટીનપાટ કંપનીઓ જેવી નથી. તેમ તેની સ્ટીમ પણ ધણીજ જુદી જાતની અને સાઉન્ડ બેઝીસ વાળી છે. આપ સાહેબને જે ટાઇમ હોય, તો હું એક બે મીનીટ એ સંબંધમાં બોલવા માગું છું.

ન્યા-આ અદાલત છે, વીમા કંપનીની ઓફિસ કે નગીનચંદ (લાપણુ કરવા)નો હોલ નથી, સમજ્યા ?

ઉ-છતાં એક આરોપી તરીકે આપ નામદાર મહુને સજા ફરમાવો, તે પહેલાં મહારં પોઝીશન, અને મહારી લાયકાત આપના ધ્યાનમાં રહે, એ ઇરાદાથી મહારા બે બોલનું સ્ટેટમેન્ટ આપ સાહેબે સાંભળવું જોઈએ. મહારી એજન્સી કંપની નંબર એક “ ધી હસ-અન્ડ એન્ડ વાઈફ યુનીટી ઇન્સ્યુરન્સ કંપની ” ધણી ધણીઆણી બનેનો વીમા એકીસાથે ડબલ પોલીસી સીસ્ટમથી ઉતારે છે. ફક્ત સાડા છ રૂપીઆ શરૂઆતમાં રોકવા પડે છે. અને પછીથી દર મહીને રૂપીઆ બે. પતિપત્ની બંનેમાંથી ગમે એ એક મરી જતાં બીજાને વીમાની રકમ વિનાવિલંબે કંપની ચુકવી આપે છે. જ્યારે એજન્સી નંબર બે “ ઇન્સ્યુરન્સ ફ્રેમીલી સ્ટીમ ” દાખલ શ્રી રૂ. સાડાપાંચ અને માસિક ફોલ રૂપીઓ દોઢ લાખ મુઆ પછી મરનારની વિધવાને રૂપીઆ વીસનું

માસીક પેન્શન જીવે ત્યાં સુધી આપવા બંધાય છે. હવે આપજ કહો, સાહેબ, કે આમાં કંઈ છેતરાવાની ધાસ્તી જેવું છે? અને જો બીજી પરપોટા કંપનીઓ કરતા તમને મ્હારી એજન્સીની આ બે કંપનીઓની સીસ્ટીમ સાઉન્ડ લાગતી હોય, તો હું આપને એમાં આપનો પોતાનો વીમો ઉતરાવી સાથે એક સર્ટીફિકેટ આપવાની.....

ન્યા-ધેટસ ઓલ. આઘ સે કલોઝ અપ યોર કેન્વાર્સીંગ બીઝનેસ. નાઇધર આઘ વીશ ડુ હીઅર યોર લેક્ચર નોર ડુ ઇન્સ્યોર માઇસેલ્ફ એટ યોર કંપનીઝ. મી. વૈદ, કીપોંગ ડબલ પોલીસીઝ, યોર કંપનીઝ આર ડબલી ચીટોંગ. યુ સી. વેલ, મી. પૈસારામ, તમે તમારે માટે શું કહેવા માગો છો?

પૈ-સાહેબ, મ્હારા જેવો એક પેપરનો એડીટર, કેળવાયસો જેન્ટલમેન માલુસ, આ ધંધો કરે એમ તમે માની શકો છો ખરા?

ન્યા-તો શું તમારું એમ માનવું છે, કે આ ધંધો ફક્ત લોક-રોજ કરે છે?

પૈ-સર્ટનલી, યોર ઓનર.

ન્યા-નો, નોટ એટ ઓલ. અરે તમારાથી પણ સારા સારા આયરફાર જેન્ટલમેનો આ લાખના બારહજારનો, વગર મહેનતે માલ-દાર થવાનો ખાનદાનીલર્યો ધંધો કરે છે, એટલુંજ નહિ પણ શરાબ પણ પીએ છે, જુગારના અડાઓ પણ ચલાવે છે, અને વેસ્યાઓને ત્યાં પણ હાજરી આપે છે. સમજ્યા સાહેબ? વેલ મી. પંડિત, તમે ત્યાં રાતના અગીઆર વાગે શું કરવા ગયા હતા?

પૈ-હું તો સીનેમા જોઈને ઘેર જતો હતો, સાહેબ, ત્યાં હોળીના નાળીએરની માફક આ પીળી ડગલીવાળાઓના હાથમાં સપડ્ય ગયો.

ન્યા—હું નથી ધારતો, કે તમારા જેવા દરજ્જાનો માણસ સીનેમા-માંથી પગે ચાલીને રાતના અગીઆર વાગે ઘેર જાય ! તમારે ત્યાં માડી-ધોડા છે, સાષકજ છે, પછી...

પં—આપની વાત ખરી છે, સાહેબ, પરંતુ પરંતુ...

ન્યા—અસ, એક પાપને છુપાવવા જુકું બોલી બીજું પાપ નહિ કરો. પુરાણી તમારો દુસ્મન નથી. એ કોષ્ટનું નહિ ને તમારુંજ નામ શા માટે દે ? વેલ, જ્યાં દયો, એ વાત. મી. નરેન્દ્રે તમારી રહામે જે આરોપ મુક્યો છે, તે બાબતમાં તમારો શો ખુલાસો છે ?

પં—શંભુસમને મહેં રીતસર રૂ. ૨૫૦૦ એડવાન્સ આપી રસીદ લખાવી લીધી છે, અને તે હું પુરાવામાં રેળુ કરું છું.

શં—ખોટી વાત, સાહેબ, મહને ફક્ત રૂપીઆ એકસો જ આપેલા છે, અને અઢીસો પર સહી કરાવી લીધી છે. મહને એમ સમજાવવામાં આવ્યું હતું, કે ત્હારા ડોસા છ મહીના થયા પહેલા મરી ગયા હોવાથી ત્હને કાયદેસર તો એક પાંચ પણ મળે એમ નથી, છતાં જો મ્હારા કલ્લાસર તમે રૂપીઆ સો લખને પૂરા અઢીસોની સહી કરી આપો, તો હું ચોપડામાં તારીખ વગેરે ફેરવી શકું ખરો ! મહને પૈસાની જરૂર હતી, અને મહેં એમ કરવા હા પાડી.

ન્યા—પછી તમે એ સો રૂપીઆ ક્યાં નાખ્યા ?

શં—આ પુરાણી રામભરોસેએ મહને આજે પંજે આવશે, એમ કહેલું, એટલે રાતના એની ઉપર બદ્દા લગાવી દીધા. પણ પછી પાક્યા કે નહિ તેની મહને ખબર નથી. મહેરબાની કરી સળ ફરમાવતા પહેલા કાલે શું આંક આવ્યો, તેની ખબર અપાવો, તો ઉપકાર ! અત્રે પધારેલા ધણા સજ્જનો એ જાણતા હશે, કારણ એમાંના ધણાને હું રાતના બજારમાં રખડતા જોઉં છું.

ન્યા-બસ કરો, તમે અત્યારે તમારાં ઘરમાં કે સદાબજારમાં નહિ, પરંતુ કોર્ટમાં ઉભા છો, એનું જ્ઞાન રાખો. વેલ, તમારા સો રૂપીઆ કાણે રાખ્યા હતા ?

શાં-આ સ્થાને શાહુકાર થઈને બેઠા છે, તે દોરાબશા કુમસીઆએ !

ન્યા-મી. દલાલ, કુમસીઆને કબજે કરો.

[દલાલ કુમસીઆને બધાની સાથે ઉભા રાખે છે.]

દેા-(સ્વગત) ઓહ માઇ ગોડ, હું આય પંડિતને પાંસરોદોર કરવા આવ્યો, તો ત્હારા પોતાનાજ બાર વાગી ગયા. સાપને ઘેર સાપ પરીણા તે આનું નામ ! દીકરા દોરાબ, ત્હારા ક્યાં બોમ લાયગા, કે તું અહીં આવ્યો ?

ન્યા-મી. કુમસીઆ, ત્યારે તમે પણ આ ખાનદાની ભર્યો ધધો બેઠો છો ખરા, કેમ ?

દેા-સાહેબ, આટલી વખત માફ કરો. આ શંભુરામની દોસ્તી-એજ મ્હને એ રસ્તે ઉતાર્યો છે. નહિ તો હું એવો માણસ હતોજ નહિ. હું એક ખાનદાન કુળનો ફરજાંદ છું, પણ ખરાબ સોબતમાં પડીને આ પહેલીજ વાર આ રસ્તે ઉતર્યો છું, અને હવે અંતઃકરણથી પસ્તાઈ છું.

ન્યા-વેલ, મી. નરેન્દ્ર, તમારે હવે મી. પંડિતના સંબંધમાં શું કહેવાનું છે ?

ન-સાહેબ, મજકુર મી. પંડિતને ત્યાં હું નોકરી રહેવા ગએલ, ત્યાં પહેલેજ દિવસે એમણે આ શંભુરામની બાબતમાં ચોપડામાં છેક-છાક કરી ગોટાળા કરવાનું મ્હને કહેલ, પણ મ્હેં એ ફાજીરીનો ગુહનો કરવાની ના પાડી, એટલે એણે મ્હને રજા આપી. ત્યારબાદ મ્હને

અત્રેના 'ગરીબ' પત્રમાં સહનત્રીની જગ્યા મળતા, અને એમના વિદ્વાન નત્રીની આ વિષયમાં પૂરતી મદદ મળના, મહેં આવી ગરીબ લોકોનાં ધન લૂટવાને ઉભી થએલી પરપોટા વીમા કંપનીઓના ભોપાળા ઉઘાડાં પાડવા માટે 'ધી રેડ ડેન્જર સીગનલ સોસાયટી'ની સ્થાપના કરી, અને તેના પહેલા ટેસ્ટ કેસ તરીકે આ અખતરો મહેં આપ સાહેબની કોર્ટમાં અજમાવ્યો છે. વિશેષમાં એ કંપનીની લુચ્ચાઇના પુરાવામાં આ એક બીજી સાંકળ આપની સ્હામે આરોપી તરીકે ઉભેલા અને સદ્ગતો ખીણો રાખવાના સંબંધમાં સંડોવાયેલા મી. દોરાબશા કુમસીઆ જોડી આપશે.

ન્યા-વેલ, મી. કુમસીઆ, તમારે મી. પંડિત સ્હામે શું કહેવાનું છે ?

દા-ધનુંજ...પુષ્કળ...ગાડેગાડા ભરીને સાહેબ. મહેને ગરીબ માણસને એ હરામખોર પાછાએ પુરેપુરો બનાવી દીધો છે. મહારા બિહિસ્તનશીન થનાર બપાવાનો વીમો એવનની કંપનીમાં હતો. મેં જ્યારે એવન ગુજરી જતાં કાયદેસર કલેઇમ કરીધો, ત્યારે આય એડવાન્સ રૂપીઆ અઢીસોનો ખોટો ચેક લખી આપ્યો, જે પાછો ફર્યોછ. અને એનો ખોલાસો માગવા જ્યારે હું એવનની પાસે એવનની ઓફિસે ગયો, ત્યારે એવને તદ્દન એક લોકરને છાજે એવા જંગલી જવાબો આપી કોર્ટમાં દાવો માડવાની મહેને ચેલેંજ કરી.

[નરેન્દ્ર ખોટો ચેક રજુ કરે છે.]

ન્યા-ધેટસ ઓલ. આઇ થીન્ક, આઈ હેવ પરફેક્ટલી હર્ડ એન્ડ અન્ડરસ્ટુડ ધીસ કેઇસ. આ કેસ દીવાની જ્યોત જેવો ચોકખો છે. છે. એમાં પ્રુવ કરવાનું, પુરાવા શોધવા જવાનું, સાક્ષીઓને કોમ

કરવાનું, કે બીજા ઠરાવ નાખી મુક્તતવી રાખવા જેવું કંઈજ નથી. આવા કેસોનો નિકાલ જેમ અને તેમ પહેલી તકેજ કરી નાખી આરોપીને ધડો બેસે એવી સજા ફરમાવી ગરીબ અને અલભુ પ્રજાજનોની આંખ જેમ અને તેમ જલદી ઉઘાડવાની જરૂર છે. અને તેટલા માટે હું મી. નરેન્દ્ર, મી. દલાલ, મી. દોરાબશા, અને મી. શંભુરામના સ્ટેટ-મેન્ટો, સોગંદો, તેમજ આ ખોટા ડ્રૂ કીધેલ ચેકના તથા છેકછાક કીધેલ ચોપડાના પુરાવા ઉપરથી તેમજ એમની વડોદરાની હેડઓફિસના ઓરગેનાઇઝરોએ પોતાની પ્રમાણિકતા પુરવાર કરવાને બદલે આવે વખતે પલાયન થઇ જવાની અખત્યાર કીધેલી વલણ ઉપરથી કંપનીને ગેરફાયદેસર જાહેર કરી ચુકાદો આપું છું, કે મજકુર કંપનીની તમામ હેડઓફિસ તથા આન્ય ઓફિસોની સ્થાવર જંગમ માલમિલ્કત જમ કરી સરકારે કબજે લઇ લીલામ કરી નાખવી, અને તેમાંથી જે કંઈ આવક ઉત્પન્ન થાય, તે વીએ ઉતરાવનાર એજન્સીને ફાળે પડતી વહેંચી આપવી. તે ઉપરાંત હજારો ગરીબ અને અલભુ માણસોને ઠગવાનો આ ચોક્કસ બદમાશીનો ધંધો લઇ બેઠેલી કંપનીના એક ડીરેક્ટર ભાગીદાર અને ચીફ એજન્ટ તરીકે એમાં સમજપૂર્વક ઇરાદાપૂર્વક ભાગ લેવા બદલ મી. પંડિતને એક વરસની સખત મજૂરી સાથેની સજા ફરજી છે. અને ત્યારબાદ બીજા બે વરસ માટે રૂપિયા બે હજારના સારી ચાલના જામીન આપવા ફરમાવું છું. આરોપી નંબર ૨ મી. રાજની ન્હાની ઉંમર હોવાથી અને આ પહેલો ગુહનો હોવાથી ચેતવણી આપી એને છોડી મુકવા હુકમ ફરજી છે. આરોપી નં ૩ એક પ્રતિષ્ઠિત પત્રકાર હોવા છતાં આવા હલકા ધંધામાં પડી પત્રકારીત્વની પવિત્ર ફરજનાં નામને બદો લગાડવા બદલ એમને ૨૦૦) રૂ. દંડ કરી હવેથી આવી

જા ખ. જોયા વિચાર્યા વિના ન છાપવાની ચેતવણી સાથે છોડી દઉં છું. આરોપી નં. ૪ પુરાણી, નં. ૬ ઉંટવૈદ તથા નં. ૭ કુમસીઆને એમના આ પહેલાજ ગુહના હોવાથી રૂપીઆ પચીસ પચીસનો દંડ કહું છું. અને આરોપી નં. ૫ મી. શંભુરામ કે જે આ બાબતમાં આગળ પછુ બે ત્રણ વાર દંડ અને સજા ભોગવી ચુકેલ છે, તેને ત્રણ મહીનાની સખત કેદ અને રૂપીઆ પચાસનો દંડ કહું છું. દંડ ન ભરે તો એક માસ વધુ.

છેવટ આ કેસનું સમોગ અપ કરતા હું કેટલીક ખાસ સૂચનાઓ અને ટીકાઓ કરવાની મહારી વસ્તવિક ફરજ સમજી છું. સહુથી પહેલી તો “ધી ડેન્જર સીગનલ સોસાયટી” જેવી સંસ્થા સ્થાપી ભાઇ નરેન્દ્રે આટલી ઉગતી વયમાં જે પ્રજાકલ્યાણનું અને સેવાભાવનું સ્તુત્ય પગલું ભરી આ કેસથી જાહેરજનતાની આંખો ઉઘાડી છે, તેને માટે હું એમને ધન્યવાદ આપું છું, અને આશા રાખું છું, કે એઓ પોતાની આ સંસ્થાને સ્થાયી અને વિશાળ બનાવી શહેરેશહેરમાં એની સ્થાપના કરી ગરીબ અને અભણ વર્ગને મદત વીમાને નામે અષ્ટપદ સમજવી લૂટતા આવા હરામખોરોને જાહેર જનતા સમક્ષ ખુલ્લા પાડે ! તેમજ મી. રામભરોસેની ‘સ્વદેશી બોંડ ઓફિસ’ તથા મી. ઉમીઆશંકરની ‘હસબંડ એન્ડ લાઇફ યુનીટી કંપની’ તથા ‘ફેમિલી સ્કીમ’ની યોજનાઓના સંબંધમાં તપાસ કરી અજવાળું નાખે ! સાથે સાથે પત્રકાર બંધુઓ પણ આ પ્રજાકલ્યાણાર્થે સ્થપાયેલી ભાઇ નરેન્દ્રની સોસાયટીના સર્ટીફિકેટ વગરની કોઇપણ આવી લેલાગુ વીમા કંપનીઓની જાહેરાત પોતાનાં પત્રમાં ન છાપવાનો મહત્તમ નિશ્ચય કરે ! તેમજ સરકાર પણ આવી સદાની બચકર બદ્ધને મજબુત હાથે દાબી દેવા પોતાનું પુરેપુરું બળ વાપરે, તથા આજ પછી આવી

ચોમાસાના દેડકાની માફક ઠેર ઠેર ફાટી નીકળતી પરપોટા કંપનીઓના પ્રોસ્પેક્ટસ, અને સ્કીમોનો કોઇ સંપૂર્ણ અભ્યાસી-એકસ્પર્ટની પાસે તપાસ કરાવ્યા પછીજ એને સર્ટીફાઇડ કરે!

[મેજસ્ટ્રેટ ઉઠી જાય છે.]

શં-દોરાબ, પછી કાલ શું આવ્યું ?

દો-એકકો.

શં-અફસોસ ! ત્યારે આપણા સો પોળીઆ ગયા !

પુ-આપણો પણ રૂપીઆ ખલાસ !

દો-હોસે બાવા રડ નહિ. પેલી કહેવત છે ને, કે હરામનો માલ હરામે જાય, ને પાપી હાથ ધસતો થાય.

ન-(દલાલને શેષકહેન્ડ કરતા) લ્યો, મી. પંડિત, સાહેબજી.

પં-હીક છે, બચ્ચા, એક વરસ પછી વાત. છૂટીને આવવા તો દે, પછી એક બે પઠાણુ રાખીને તમારી સોસાયટીના એકેએક સભ્યોના હાડકા પાંસળાં ખોખરા નહિ કરાવી નાખું, તો મ્હાં નામ પ્રેમશંકર પંડિત નહિ.

ન-હાલ તો સિધાવો. એક વરસમાં તો તમારી આ સિક્કમાં આસમાન ને જમીનનો ફેર પડી જશે. આ કંઈ હવે અસહકારી તરીકેની આસનકેદની જેલ-મહેલની જગ્યા નથી, પણ સખત મજુરી સાથે...યાદ રાખજો, કે ગરીબોની હાય લેનાર કદાપી પણ સુખી કે પૈસાદાર થતાજ નથી. આજ પછી અમારી સોસાયટી હમેશને માટે તમારા જેવા વેશધારી બનાવગીર લામટાઓની જળમાંથી અલણુ ગરીબ અને ભોળા માણસોને બચાવવા Red danger signal યાને લાલ બત્તીની ગરજ સારશે. લ્યો સાહેબજી...ગુડ બાય.

— ❦ સમાપ્ત ❦ —

* મફત વીમા *

[સાવધાન સમિતિનો અહેવાલ]

નીચેનો અહેવાલ જાહેર પ્રજાની માહિતી માટે પ્રસિદ્ધ કરવાની અમને અરજ કરવામાં આવી છે:-

મફત વીમા સાવધાન સમિતિએ મહાસભાની કારોબારી સમિતિ સમક્ષ રજુ કરવા માટે તૈયાર કરેલા અહેવાલમાં નિષ્ણાત એકચુઅરીઓએ જણાવેલી કેટલીક હકીકત મહાસભાની કારોબારી સમિતિના સભ્યોની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવાની પરવાનગી મળી ન હતી. હવે જાહેર હિતને ખાતર તેમણે આ પરવાનગી આપી છે, તે બદલ હું તેમનો આભાર માનું છું. મૂળ અંગ્રેજી અહેવાલનો આ ગુજરાતી અનુવાદ જાહેર પ્રજાની જાણ માટે પ્રકટ કરવામાં આવે છે.

લી૦ નં. મ. શાહ. મંત્રી.

ગુજરાત અને હિન્દના બીજા કેટલાક પ્રાંતોમાં ચોમાસાનાં અળ-સીયાં માફક પુટી નીકળેલી **મફત વીમા કંપની**એ અને પ્રોવીડન્ટ સોસાયટીઓમાં મુખ્યત્વે મળુરો અને ખેડુતોજ જોડાતા હોઇ આવી કંપનીનાં કામકાજની ગુચોથી તેઓ તદ્દન બીન વાકેફગાર છે, તેથી આવી અજ્ઞાન પ્રજાના કેટલાક હિતેચ્છુઓને લાગ્યું, કે આ બાબત રાષ્ટ્રીય મહાસભાની કાર્યવાહક સમિતિ આગળ રજુ કરવા જેટલી મહત્વની છે. આથી તેમણે એક જાણને મહાસભાના પ્રમુખશ્રી સરદાર વલ્લભભાઇ પાસે મોકલ્યા. તેમણે એવી સુચના કરી, કે આવી કંપનીઓનાં કામકાજમાં રસ લેતા થોડા સભ્યોની એક સમિતિ થાય, અને તે પોતાનો અહેવાલ ઘડી આવતી મહાસભાની કારોબારી સમિતિની બેઠક આગળ રજુ કરે. આ ઉપરથી પ્રોવીડન્ટ સોસાયટી વીજલ-સ

કમીટી ('મફત' વીમા સંવધાન સમિતિ) અસ્તિત્વમાં આવી. આ કમીટીએ મોકલેલાં પ્રશ્નપત્રોના જવાબો કેટલીક કંપનીઓ તરફથી અને નિજીગુણ વીમાશાસ્ત્રીઓ તરફથી મળ્યા. તે ઉપરથી મહાસભાની કારોબારી સમિતિ સમક્ષ રજુ કરવા વાસ્તે નીચેનો રીપોર્ટ કમીટીએ તૈયાર કર્યો છે.

પ્રાસ્તાવિક

આજથી ૨૫ વરસ પહેલાં ગુજરાત, પંજાબ અને બીજાં પ્રાંતોમાં પ્રોવીડન્ટ સોસાયટીની પદ્ધતિએ કામ કરતી ૧૨૦૦ સોસાયટીઓ હતી. આમાંની ૧૧૬૬ જેટલી સોસાયટી તો ૧૦ વરસમાંજ (૧૯૦૭ થી ૧૭ સુધીમાં) સુધ ગઇ, અને જે તાલમખાજોએ આ કંપનીઓ કાઢી હતી, તેમણે અજ્ઞાન ગરીબોને ભોગે પોતાનાં ખીસ્સાં તર કર્યાં.

આ પછી બરાબર ત્રણ દાયકા વીત્યા પછી તાલમખાજોની એક બીજી નવી ટોળી ઉભી થઈ છે, અને તેમણે વહેંચણીના સિદ્ધાંત ઉપર (મફત) વીમાનાં ખોટાં નામથી આવી સોસાયટીઓ કાઢી છે. એકલા ગુજરાતમાંજ આવી ૪૦ કંપનીઓ કામ કરે છે, અને સમસ્ત હિંદની મળીને તે આંકડો ૧૦૦ ઉપર થાય છે.

આમાંની ધણીખરી વત્તાંઓછાં પ્રમાણમાં વહેંચણીનાં સિદ્ધાંત ઉપરજ કામ કરે છે. દરેક માસે સભ્યો પાસેથી જે આવક થાય, તેમાંથી ખર્ચ કાઢતાં જે બચે તે તે માસમાં જે કોઇ સભ્ય કે સભ્યો મરી ગયા હોય તેના વારસોમાં વહેંચવામાં આવે. સામાન્ય રીતે દર માસે એક રૂપીઓ કેટલેક કોલ, દાખલ ફીના રૂપીઆ સાડાપાંચ તથા વાર્ષિક ફીના રૂપીઓ લેવામાં આવે છે. કેટલીક કંપનીઓ જે મહીને સભ્યનું મૃત્યુ નીપજ્યું હોય, તે વખતેજ એક રૂપીયાનો કોલ કાઢે છે.

દાખલ થતી વખતે સભ્યોની ૧૪ થી ૬૦ વરસ સુધીની ગમે તેટલી ઉંમર હોય છે; અને મોટે ભાગે ૧૮ થી ૫૫ વરસ સુધીની હદ હોય છે. ઉંમરની કશી સાબીતી કે ડોક્ટરી પરીક્ષા હોતી નથી; પરંતુ ધણુખરું હકદાર થવા માટે ત્રણ કે છ માસનો સમય જરૂરી ગણવામાં આવે છે. કશા ભેદ વગર સ્ત્રી કે પુરૂષ, ડોસા કે જીવાન સહુને માસિક એક રૂપીઆના દરથી દાખલ કરવામાં આવે છે, અને ૧૨ કે ૧૪ વરસ વીત્યા પછી માસિક રૂપીઆ ભરવાનું બંધ થાય છે. જો સભ્ય એટલા વરસ સુધી જીવે તો સભ્યે કેથ-કોલ પેટે જેટલાં નાણાં ત્યાં સુધીમાં ભર્યાં હોય, તેમાં ૫૦ ટકા ઉમેરીને આપવાની કેટલીક કંપનીઓ બાહેધરી આપે છે, અને કેટલીક કંપનીઓ એવી પણ બાહેધરી આપે છે, કે જેટલી રકમ ફારેગ થતી વખતે આપવાની ગેરંટી આપવામાં આવી હોય, અને તે વેળાની વહેંચણી વખતે તેનાથી ઓછી હોય તો મરણ વખતે પુરી કરી આપવી. કંપનીના ખર્ચ પેટે આવવકના ૧૦ થી ૩૦ ટકા તથા દાખલ શ્રી અને વાર્ષિક શ્રી જાય છે, જ્યારે ૧૦ ટકા અનામત ફંડ તરીકે રાખવામાં આવે છે.

આવી યોજનાઓને **મી. એચ. ઇ. જોન્સ, મી. ડગ્લાસ ફ્રેન્સ્ટ, પ્રો. એલ. એસ. વૈદ્યનાથન** (ઓરીએન્ટલ વીમાકંપનીવાળા) અને **શ્રી. જી. એસ. મરાઠે** જેવા નિજીગત વીમાશાસ્ત્રીઓ પદ્ધતિસરના ધોરણ વિનાની, સદ્દરતા વિનાની અને અવ્યવહાર જણાવે છે. તેઓ બધા સંમત થાય છે, કે આવકના પ્રમાણમાં જે ફાયદા આપવાનાં વચનો આપવામાં આવે છે તે ધણા વધારે પડતાં છે. **મી. મરાઠે** જણાવે છે, કે “કંપનીમાં હુપ્તા તરીકે જેટલા નાણાં ભર્યાં હોય, તેના કરતાં ૧૫૦ ટકા વધુ નાણાં સભ્ય હતા ભરતો બંધ થાય ત્યારે, કે મરે ત્યારે આપવાની ગેરંટી, વીમાશાસ્ત્રના સામાન્ય સિદ્ધાંતો મુજબ પાળી શકાય તેમ નથી.” **વૈદ્યનાથ** કહે છે, કે “હમા તરીકે

જે નાણાં મળે તેમાંથી ગેરંટી પુરી પાડી શકાય એમ હું માનતો નથી.” મી. જોન્સ કહે છે, કે “આવી કંપનીઓ પોતાની જવાબદારીઓને પહોંચી વળવા અશક્તિવાન અને એ અસંભવિત નથી.” કલકત્તાવાળા મી. એ. સી. સેન કહે છે, કે “ગેરંટી પુરી પાડી શકાય કે નહિ તે સવાલ છે, કારણ કે ભવિષ્યના બનાવો સંબંધી ધોરણે બાંધવા માટે શાસ્ત્રીય આધાર નથી.”

આવી કોઈ કંપની ૧૨ વરસથી વધારે જીવીજ નથી. એથી ગેરંટીની બાબત કદી ઉભી થઈજ નથી; તેમ ભવિષ્યમાં ઉભી થાય તેવો સંબંધ પણ નથી હોતા લેખે જે રકમ ભરાય તેના કરતાં વધુ ફાયદો આપવા માટેની આવક એ રીતેજ થઈ શકે. વ્યાજમાંથી, તથા ભવિષ્યમાં જે સભ્યો થાય તેમના હાસિઆમાંથી. મી. મરાઠે એવો અભિપ્રાય દર્શાવે છે, કે “વ્યાજનો વધારો એટલી ઝડપથી નથી હોતો કે જોઈ કંપની સભ્યોએ ભર્યા હોય તેનાં કરતાં દોઢા દામ આપવાની ગેરંટી સહુને આપી શકે. ભવિષ્યમાં જે સભ્યો જોડાય તેમની ઉપર આધાર રાખવો એ ચોક્કસો સદો કરવા જેવું છે, અને શાસ્ત્રીય સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ છે. આવી યોજનાઓ શરૂઆતના વરસોમાં બહુ સારાં પરીણામો બતાવે છે, પણ જ્યારે સભ્યોની સંખ્યા ઓછી થાય, ત્યારે તેમને પોતે ભર્યા હોય તેટલાં નાણાં પણ પાછાં મળે નહિ. આ દેખીતી વાત છે, કારણ કે શરૂઆતમાંજ મોટી રકમો (નવા સભ્યોને આકર્ષવા માટે) આપે એટલે પાછળથી ઘટાડો થાય.”

શ્રી. મરાઠે જેઓ ધણા વરસના અનુભવી (૧૯૧૧ થી) વીમાશાસ્ત્રી છે, તથા મહારાષ્ટ્રીય પ્રાંતિક સામતિના સભ્ય છે, તેમનો એ મત છે. તે મતને વૈદ્યનાથન, જેઓ લંડનના વીમાશાસ્ત્રીઓના મંડળના એકજ હોદી ફેલો છે, તેઓ ટેકા આપે છે. તેઓ કહે છે, કે: “જીંદગીના વીમાની કંપનીનો આધાર મુખ્યત્વે નવા સભ્યો મળે તેની

ઉપરજ નથી રહેતો, જ્યારે વહેંચણી કરનારી સોસાયટીના સફળ વહીવટનો આધાર પ્રતિવરસ નવા સભ્યોને ઉમેરો થાય તેની ઉપરજ રહે છે. એવો ઉમેરો થતો બંધ થાય કે તરતજ અવી કંપની માઠી દશામાં આવી પડે એટલે કે જવાબદારીને પહોંચી વળવા અશક્ત અને એ અનિવાર્ય છે.”

સરકારી વીમાશાક્ષી **મી. માઈકલ** ૧૯૧૮ ની વીમાની સરકારી ખુલુ ખુલમાં જણાવે છે, કે: ‘આવી (Dividing Societies) વહેંચણી કરનારી કંપનીઓ હિંદમાં વીમાના સાહસને શાપ સમાન નીવડી છે.’

મી. ડગલાસ ફ્રાંસેટને ખાત્રી છે, કે: “બહુ વરસો જાય તે પહેલાં આવી વીમા કંપનીઓ જે અત્યારે હિંદમાં ઉભરાઈ નીકળી છે, તેમને નવા સભ્યોને અભાવે પોતાનાં બારણાં બંધ કરવા પડશે. આવી કંપનીઓની નિષ્ફળતાને લીધે હિંદી વીમા કંપનીઓને જે નુકસાન વેઠવું પડશે, તેનો ખ્યાલ કરવો પણ ગમતો નથી.”

મી. જોન્સ ઉપરના અભિપ્રાયને ટેકા આપતા જણાવે છે, કે: “જેમ જેમ સભ્યોની સંખ્યા ઉમ્મર વધતી જાય તેમ તેમ દર માસે સભ્યોનાં મૃત્યુ પેટે ભરવા પડતા હુમ્મો પણ વધે, અને મરણ દીઠ મળતી રકમ ઘટે; અને આ વાત જાહેર થાય એટલે કંપનીની લોકપ્રિયતા ઘટવા માટે કલેષમ આપવા માટેની રકમ પણ ઝડપથી ઘટવા માટે, અને અતે એવો વખત આવી જાય, કે સોસાયટીને કામકાજ ચલાવવું અશક્ય લાગે.”

મી. ટી પ્રકાશમ અને **મી. દાદુભાઈ દેશાઈ** જેવા મહાસભાવાદીઓ જેના ડાયરેક્ટરો છે, એવી **વીનસ એશ્યોરન્સ કંપની લીમીટેડ** (દીલ્હી) તરફથી ચુકવેલા કલેષોની વીગતના જે આંકડાઓ બહાર પડ્યા છે, તે ઉપરથી આ બાબત પુરવાર થાય છે, કે ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૦ સુધીમાં રૂ. ૯૩૮-૯-૦ નો કલેષમ એ કંપની તરફથી ચુકવાયો હતો, તે ડિસેમ્બર ૧૯૩૦ સુધીમાં ઘટીને રૂ. ૩૬૨-૦-૦ થયો, અને ૧૯૩૧ ના જાન્યુઆરીમાં ફક્ત રૂ. ૩૦૧-૧૫-૦ ચુકવાયા. સભ્યોની

કુલ સંખ્યા હાલ ૮૦૦૦૦ ઉપર છે, તેમાંથી ૧૬૦૦૦ સભ્યો હપ્તો ભરતા બંધ થયા છે, એટલે તેમને કંપની તરફથી લાભ મેળવવાનો કશો અધિકાર રહ્યો નથી. સને ૧૯૨૯ માં કંપનીએ દાખલ ફી વાર્ષિક ફી અને માસિક હપ્તોએ પેટે આશરે રૂ. ૧,૫૦,૦૦૦ ભેગા કર્યા, તેમાંથી રૂ. ૧,૧૫,૦૦૦ ખર્ચાઈ ગયા. આમાંથી સભ્યોના વારસોમાં મરણના ક્લેઇમ પેટે તો ફક્ત રૂ. ૨૦,૦૦૦ એટલે કે કુલ આવકના સેંકડે ૧૩ ટકા જેટલી રકમજ વહેંચવામાં આવી છે. ૧૯૩૦-૩૧ ના વરસમાં રૂ. ૭,૧૮,૦૦૦ ની આવક થઇ, તેમાંથી રૂ. ૧,૭૨,૦૦૦ એટલે કે આવકના ૨૪ ટકા જેટલી રકમ મરનાર સભ્યોના વારસોને મરણના ક્લેઇમ પેટે વહેંચવામાં આવી. કંપની હિંદી વીમા કંપનીના કાયદા મુજબ રજીસ્ટર્ડ થએલી છે, અને ૧૯૨૮ ની સાલથી કંપનીના સલાહકાર વીમાશાસ્ત્રી શ્રી. મરાઠેની સલાહ વિરૂદ્ધ જઇ મફત વીમાની શાખા ખોલવામાં આવી છે. શ્રી મરાઠેએ તેમનું નામ મફત વીમાકંપનીના સલાહકાર તરીકે નહિ વાપરવાનું તેમને જણાવી પણ દીધું છે.

પુર્વ ખાનદેશ જીલ્લા સમિતિ (યાવલ)ના માજી મંત્રી ઠાકોર ગાપાલસીંગ ચૌહાણે સ્થાપેલી અને બધા મહાસલાવાદી ડાયરેક્ટરોવાળી “ન્યુ બોમ્બે બેન્કીંગ કોર્પોરેશન લીમીટેડ” ના આંકડાઓ ઉપરથી એની પણ એવીજ દુઃખદ દશા જણાય છે. ૧૯૩૦ ના એપ્રિલમાં ક્લેઇમ તરીકે રૂ. ૫૦૦) ચુકવાતા તે ધટીને ૧૯૩૦ ના ડીસેમ્બરમાં રૂ. ૨૦૧) થઇ ગયા. આ બંને કંપનીઓ ‘મફત’ વીમા કંપનીઓમાં આગળ પડતી છે. આમાંની ગુજરાતમાં કામ કરતી વીમા કંપનીએ તો એવો આડો રસ્તો દોરનારો દાખલો આપેલો, કે જે કંપનીમાં એક લાખ સભ્યો જોડાય તો મરનારને ક્લેઇમ પેટે ૮૦,૦૦૦ (એંસી હજાર) રૂપિયા મળે; પરંતુ કંપનીના ખ્યાલમાં એ વાત તો આવેજ નહીં, કે એક લાખ સભ્યોમાંથી એક માસમાં એકજ સભ્ય મરે એ

અશક્ય છે. આ દાખલાનું ન્યુ એક્રીંગ કોર્પોરેશન આંધળું અનુકરણ કર્યું, અને પ્રોવીડન્ટ ઇન્શ્યુરન્સ સોસાયટીસ એક્ટની (જે કાયદા નીચે તે કંપની રજીસ્ટર્ડ થઈ છે), તે કાયદાની કલમ ૩ અનુસાર રૂ. ૫૦૦ થી વધારે તેનાથી વહેંચી શકાય નહીં, એ વાત તો નવા મેમ્બરો ખેંચવાની લાલસામાં કંપની વિસરી જ ગઈ.

વીનસ કંપનીમાં જાણીતા મહાસભાવાદીઓ હાયરેક્ટરો હોવાથી તેને સાફ કામ મળવા માંડ્યું. એન્ક્રીંગ કોર્પોરેશને પોતાનાં પ્રચાર અર્થે મહાસભાના પ્રમુખ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનો એવો સંદેશો બહાર પાડ્યો, કે: 'એકારીની માડી અસર ટાળવા માટે લોકોએ હિંદી વીમા કંપનીઓને ઉત્તેજન આપવું, અને ભવિષ્ય સુધારવા ન્યુ એન્ક્રીંગ કોર્પોરેશનના સભ્ય થવું.'

આથી આ પ્રકારની યોજનાઓને જીતું જ સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું, અને ઓછી મુડીએ ઝાઝો લાભ મેળવવા હજારો સભ્યો તેમાં જોડાયા. ફક્ત ગુજરાતમાં જ આ સભ્યોની સંખ્યા એક લાખ ઉપર છે, અને તેમની પાસેથી પંદર લાખથીયે વધારે રૂપિયા ભેગા કરવામાં આવ્યા છે. આવી કંપનીઓની માસિક આવક ત્રણ લાખ રૂપિયા ઉપરાંત છે. વીમાની ભાષામાં આવી કંપનીઓએ ગયા વરસમાં ત્રણ કરોડ રૂપિયા ઉપરાંતનું કામ કર્યું છે, અને દર માસે ૬૦ લાખનું કામ મેળવતી જાય છે.

જો આવી કંપનીઓ-કલેષમ પાક્યા છતાં ખોટા ઠરાવી, વીમો રદ થવામાં ઉત્તેજન આપી, અને જે લોકો વીમો ચાલુ રાખતા હોય તેમના માર્ગમાં જાતજાતની મુશ્કેલીઓ ઉભી કરી, અપ્રમાણિક રસ્તા ગ્રહણ ન કરે, તો તે કામ કરતી જરૂર બંધ પડે. જેમ પહેલાં આવી કંપનીઓ તૂટી પડી હતી, તેમ વહેલી મોડી આ કંપનીઓ ભાંગવાની જ, અને જ્યારે એ ભાંગશે ત્યારે બધી હિંદી વીમા કંપનીઓ અને ખાસ કરીને સાચે રસ્તે કામ કરતી પ્રોવીડન્ટ સોસાયટીને નુકસાન પહોંચાડશે.

આવી કંપનીઓના વહીવટનું અર્થ પણ બહુ ભારે છે. કારણ કે સામાન્ય જીંદગીના વીમા કરતા, તેટલીજ રકમના વીમા માટે આવી કંપનીઓમાં ૧૮ ઘણું કામ કરવું પડે છે. કેટલીક કંપનીઓમાં મેનેજીંગ એજન્ટસનું મહેનતાણું પણ બહુ ભારે હોય છે, અને સભ્યો વધારે પ્રમાણમાં બંધ પડી ફરી ચાલુ રહે છે કે નહિ, તે જોયા વિના જેમ અને તેમ વધારે સભ્યો કંપનીમાં જોડાય તેવું વલણ હોય છે.

આવી કંપનીના સભ્યોની સરેરાસ ઉંમર ૪૦ અને ૫૦ વરસની વચ્ચે હોય છે, અને સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષોનું પ્રમાણ ૪૦ થી ૬૦ ટકા જેટલું હોય છે. ઓરીએન્ટલ વીમા કંપનીમાં જો ૪૬ વરસની ઉંમરના પુરૂષને ડોક્ટરી પરીક્ષા બાદ લાયક ગણવામાં આવે તો ૧૦૦૦ રૂપિયાના વીમા માટે વીમો ઉતરાવનારની ૬૦ વરસની ઉંમરે કે તે પહેલાં ગુજરી જાય તો મરણ વખતે નફા વગરની હયાતીની પોલીસી માટે કોઈ નંબર ત્રણ પ્રમાણે વાર્ષિક રૂ. ૭૯-૩-૦ ભરવા પડે છે. ત્યારે આવી કંપનીઓ દર વર્ષે રૂ. ૨૦) ને બદલે રૂ. ૧૨) લઈ, રૂ. ૨૫૨) આપવાની ગેરંટી કબ્જી રીતે આપી શકે છે? તે સામાન્ય બુદ્ધિથી સમજાતું નથી. ખાસ કરીને જ્યારે આવી કંપનીઓનું સામાન્ય અર્થ બીજી વીમા કંપનીઓ કરતાં વિશેષ હોય છે.

આથી અમે મહાસભાની કારોબારી સમિતિને વિનંતી કરવાની રજા લઈએ છીએ, કે સમિતિ જાહેર કરે, કે આવી વીમા કંપનીઓ જે વહેંચણીના સિદ્ધાંત ઉપર કામ કરે છે, તે જીંદગીનો વીમા ઉતારનાર કંપનીઓ નથી, અને કોઈ પણ ચોક્કસ ધોરણ વિનાની અને અને અવ્યવહાર હોવાથી સ્વદેશીના નામે પ્રજા તરફથી તેને કોઈએ ટેકો આપવો નહિ.

આવી કંપનીઓને પ્રખ્યાત નિષ્ણાતોની સલાહ લઈ તેમની યોજનાઓમાં સુધારો કરવાની તેમની પોતાની અને તેમના સભ્યોની સલામતી ખાતર વિનંતી કરવી જોઈએ, અને જ્યાં સુધી નવી સુધા-

રેલ્વી યોજના તૈયાર ન થાય, ત્યાં સુધી તેમણે કામકાજ મોકુફ રાખવું જોઈએ. ઉપરની અમારી વિનંતીનાં કારણો નાચે મુજબ છે:—

(૧) આ સદીના પહેલા દાયકામાં આવી જે કંપનીઓ નીકળેલી તેનો અનુભવ બતાવી આપે છે, કે આવી કંપનીઓ નિષ્ફળ નીવડે એ અનિવાર્ય છે.

(૨) આવી કંપનીઓ વીમાશાસ્ત્રીની ગણતરી મુજબ રચાયેલી, નથી, અને તેઓ ‘મફત’ વીમાના નામથી ઓળખાય છે, તે અવાસ્તવિક છે, કારણ કે વાસ્તવિક રીતે સાધારણ જીવંતીના વીમા કરતા તે વધારે ખર્ચાળ છે.

(૩) આવી કંપનીઓ ગણતરીના ધોરણ વિનાની હોઈ ચોક્કસ ધોરણ વિનાની, અસફર અને અન્યવહાર છે; અને જે ખોટા રસ્તા ન લે તો જરૂર ભાંગી પડે.

(૪) આવી કંપનીઓની પગાર થયેલી પુંજ રૂ. ૫૦૦૦ ઉપરની એકે કંપની પાસે નથી; (આમાં એક અપવાદ છે, તે કંપની વીમાનું મોટું કામ લે છે) આટલી રકમ ભવિષ્યમાં કંપનીની જવાબદારીને પહોંચી વળવા માટે પુરતી નથી.

(૫) અત્યારે જે રીઝર્વ ફંડ એકઠું કરવામાં આવે છે, તે અમુક વરસ પછી સભ્ય હમા ભરતો બંધ થાય ત્યારે દોઢા પૈસા મળે એ કલમની જવાબદારી જેતાં સાવ ઓછું છે.

(૬) ઉપરની સાબીતી કે ડૉક્ટરી પરીક્ષા નહીં હોવાને લીધે ઘરડા અને માંદા લોકો આવી કંપનીઓમાં જોડાય છે, એટલે દર માસે દર હજારે મરણ પ્રમાણ રા. થી ૩ નું આવે છે. આ પ્રમાણ સામાન્ય વીમા કંપનીઓના પ્રમાણ કરતાં બમણું છે. જેમ જેમ વખત જશે તેમ તેમ મરણ પ્રમાણ વધશે, એટલે જેની ઉપર કંપનીની સફળતાનો આધાર છે, એવા નવા સભ્યો જોડાતા બંધ થશે.

(૭) મોટા ભાગના મેનેજીંગ એજન્ટો ગરીબનો પરસેવોનો પૈસો ધુતવા નીકળેલા તાલીમઆજ્ઞેનો છે. તેઓ પોતાને માટે મોટા પગારો

અને કમીસનો રાખી થોડા વખતમાં ઝાઝો ફાયદો મળશે એવા તરંગી વચનો આપે છે. એમાંના ધણીખરા તો વીમાના દલાલો છે, અને તેમણે એકાએક મેનેજિંગ ડીરેક્ટરોનો ઓધો ધારણ કરી લીધો છે. તેમાંના કેટલાકનાં પાછલાં ચારિત્ર્યો પણ વાંધાભરેલા જણાયાં છે.

(૮) ધણીખરા ડીરેક્ટરો સામાજિક મોભો ધરાવનાર ગ્રહસ્થો છે. અને તેઓ સ્વદેશીના નામથી આકર્ષાઈ ફસાયા છે. તેમાંના કેટલાક તો હવે સ્વદેશીના ઝીણા પડદા પાછળ રહેલાં સત્ય વસ્તુનું જ્ઞાન થતાં રાજીનામું આપવા લાગ્યા છે.

(૯) ધણીખરી કંપનીઓ વખતોવખત પોતાનાં નિયમોમાં ફેરફાર કરે છે, જે ચાલુ મહત્ત્વનાં હિતને નુકસાનકર્તા છે. કેટલીક કંપનીના ગુજરાતી અને અંગ્રેજી પ્રોસ્પેક્ટસોમાં ખૂબ ફેરફારો હોય છે.

(૧૦) આમાંની બધી કંપનીઓ અમુક ચોક્કસ મુદતમાં, મરનારના વારસને ચોક્કસ રકમ આપવાની બાંહેધરી આપતી નથી.

(૧૧) કેટલીક કંપનીઓ ભરાઈ ગયેલી પોલીસી ઉપર લોન આપવાની, તથા હક જતો કરે તો અમુક રકમ (Surrender Value) આપવાનાં વચનો આપે છે, પણ તે આવી યોજનાઓ પ્રમાણે આપવી અશક્ય છે.

(૧૨) આવી સોસાયટીઓનું સહુથી વાંધાભર્યું લક્ષણ તો એ છે, કે તેમના હિસાબ જે રીતે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે, તે એવી ગુચ્છવણી હોય છે, કે ધણીખરી સોસાયટીનાં હિસાબોમાંથી તો નિષ્ણાતો પણ કંપનીની ખરી રિયલિટી ન સમજી શકે.

(૧૩) આવી કંપનીઓ હિંદી વીમાના સાહસને શાપ સમાન છે.

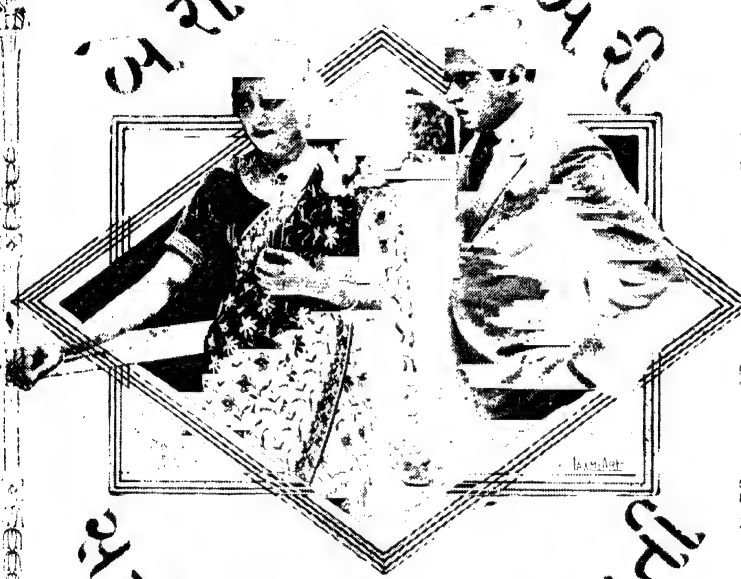
હું છું આપનો સેવક:—

ઠાકોરલાલ પ. ઠાકોર,

પ્રમુખ-‘મક્ત’ વીમા સાવધાન સમિતિ.

(“મુખર્ષ સમાચાર” તા. ૧૨-૮-૩૧ માંથી.)

જે રી રટ ર ની વૈ રી

સતરમી સદીના શ્રીમતી

— પ્રકાશક —

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય, ડાવર રોડ—સુરત.

ગુજરાતી માસિકોના સફામાં એક

અપૂર્વ સાહસ

તે

દર મહીને નિયમીત પ્રગટ થતું ગુજરાતી માસિક

કમર.

વિદ્વાન લેખકોના સહકારથી, દર અંગ્રેજી મહીનાની પહેલી તારીખે નિયમીત બહાર પડતું અને ગુજરાતી ભાષામાં વેપાર, ધંધા, હુન્નર, ઉદ્યોગ ને કેળવણીને લગતું આ માસિક એકલુંજ છે. વળી જનસમુદના કલ્યાણને લગતી બીજી બધી બાબતો, જેવી કે આરોગ્ય જ્ઞાન, ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન વિગેરે બાબતો પર ચર્ચા ચલાવતું. ને ચાલૂ વાતો, ટુંકી વાર્તાઓ, નુંસખાઓ, રમુજી દૃશ્યકાઓ, કાનાની હરિકાષ્ઠઓ વિગેરે પ્રગટ કરતું આ માસિક અપૂર્વ છે. ટુંકમાં દરેક નાના મોટા માટે એક સરખું શિષ્ય સાહિત્ય પ્રકર પાડનાર વેપારના સરળ માર્ગે દર્શાવનારા ને આનંદ આપનારા ને આ માસિક બીન હરીફ છે. અનેક ગ્રંથાલોકો ને નામાંકિત છાપાઓએ વખણાવેલ ને ગ્રંથેર થવાની ખુબ પસંદગી પામેલી કમર માસિકના આજે આદ્ય બનો.

વાર્ષિક લવાજમ.

હિંદુસ્તાન માટે: રૂ. ૨-૦-૦ (વી. પી. ખર્ચ બુદ્ધિ,)

છુટક નકલ ત્રણ આના.

ગ્રંથેર ખર્ચના ભાવ તદ્દન મધ્યમ છે. માસિક વેચવા માટે ને ગ્રંથેર ખર્ચ લાવવા માટે ઉદ્ધાર કરીશને એજન્ટો જોઈએ છે.

લખો:— કમર માસિકની ઓફીસ. સે.દાગરવાડા, સુરત

જી.તુ.] સ્વ. હરિલાલ જીવજીલાલ સંસ્થાપિત ઈ. સ. ૧૯૧૬ [અણીત]
 દરેક જાતનાં ગુજરાતી-અંગ્રેજી-હિન્દી-સંસ્કૃત-ઉર્દુ-સામાજિક
 ઐતિહાસિક-ધાર્મિક-વ્યાપાર-હુન્નર-વૈદક-જ્યોતિષ
 ભણવાનાં તેમજ વાંચવાનાં-નવાં તેમજ જુનાં પુસ્તકો.

* લેનાર વેચનાર તથા બાંધનાર *

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય

મેનેજર] ટાવર રોડ-સુરત [બી.એસ. પ્રધર્મ.]

પુસ્તકોનું સૂચીપત્ર.

આસ સૂચના

- (૧) એક રૂપીઆથી ઓછી કીંમતના પુસ્તકો બી. પી. થી મોકલવામાં આવશે નહિ.
- (૨) એથી ઓછી કીંમતનાં પુસ્તક મંગાવનારે ખર્ચ સાથે પોષ્ટની ટીકીટા બીડવી.
- (૩) આર આનાના પુસ્તક પર એક આનો અને આઠ આનાના પુસ્તક પર બે આના ચુકપોષ્ટનો ખર્ચ ગણવો. રજીસ્ટર્ડથી મંગાવનારને બે આના વધુ પડશે.

મી "મોદેથર" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, બરાનપુરી ભાગળ-સુરત.

—સાહિત્યનાં સર્વોત્તમ પુસ્તકો—

શ્રીમદ્ ભાગવત	૬-૦-૦	સ્વામી વિવેકાનંદ	૩-૦-૦
રામાયણ (ગીરધર)	૪-૦-૦	સરસ્વતી ચંદ્ર ૧ થી ૪	૧૨-૮-૦
રામાયણ (તુલસી)	૬-૦-૦	અમર ચરિત્ર ૧ થી ૫	૧૭-૦-૦
મહાભારત (વલ્લભ)	૬-૦-૦	ચંદ્રકાન્ત ૧ થી ૩	૧૨-૦-૦
પંચરત્ન ગીતા	૧-૮-૦	નાગકન્યા (પ્રો. ખેઘન)	૧-૦-૦
પંચીકરણ	૧-૪-૦	મૃગજળ (પ્રો. ખેઘન)	૧-૮-૦
ચંડીપાઠ	૧-૦-૦	સરળ ગીત ગોવિંદ	૧-૮-૦
કાવ્યદોહન	૧-૮-૦	જ્યા ને જયન્ત	૧-૧૨-૦
કપ્પીર કાવ્ય	૩-૮-૦	ઉપા (ન્હાનાલાલ)	૧-૮-૦
આનંદકાવ્ય મહોદધિ	૪-૦-૦	ન્હાના ન્હાના રાસ	૧-૦-૦
ધર વકીલ	૫-૦-૦	ગીત જંજરી	૧-૪-૦
મહાભારત ગાઘડ	૨-૦-૦	થોડાંક છૂટાં ફૂલ	૧-૪-૦
ધનવાન	૧૦-૦-૦	અલંકાર	૧-૦-૦
વ્યાજ ગણિત	૩-૦-૦	પક્વાનપોથી	૨-૮-૦
હીપ્પોટીઝમ	૧૦-૦-૦	દેવાને ખુશ્તી પત્રો	૧-૪-૦
મહાભારત (દુર્ગાશંકર)	૨-૦-૦	દાનવીર કાર્નેગી	૧-૮-૦
શિવપુરાણ (હિંદી)	૧-૮-૦	મટલીનો રણુચરા	૨-૮-૦
સિંહાસન બત્રીસી (હિંદી)	૦-૮-૦	ધર્મતત્વ	૦-૧૨-૦
બૃહદ્ ઇદ્રજળ (હિંદી)	૨-૦-૦	પ્હીએરને પંથે	૧-૮-૦
બૃહદ્ બુદ્ધીપ્રચાર વૈદક હિંદી	૧-૮-૦	સતી સુલોચના	૧-૮-૦
સ્વામી રામતીર્થ	૨-૦-૦	ત્રીકાળ દર્શક દર્પણ	૫-૦-૦

❖ ઢરેકના ચાર આના ❖

❖ “ પુખ્ત ” ની પ્રસિદ્ધ કૃતિઓ ❖

સમાજની મધ્યા ભા. ૧	વીણાવેલી ભા. ૨	સોનેરી સંધ્યા
સમાજની સંધ્યા ભા. ૨	*સી. આઇ. ડી ભા. ૧	રાગ જરથરી
ઝેરની પ્યાલી ભા. ૧	*સી. આઇ. ડી. ભા. ૨	સંત તુકારામ
ઝેરની પ્યાલી ભા. ૨	અભાગીની લક્ષ્મી	ભક્ત પ્રહલાદ
સરોવરની સુંદરી ભા. ૧	ખૂની કોણ	ધડીબર ગમ્મત
સરોવરની સુંદરી ભા. ૨	લાલનો એકકો	બે ધડી મોજ
છેલ્લા આંસુ ભા. ૧	ચોકટનો એકકો	શ્રીકૃષ્ણ ભેરીસ્ટર
છેલ્લા આંસુ ભા. ૨	સાક્ષી કુતરો	અમેરીકન ડોક્ટર
પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ભા. ૧	ભાલ ચિટ્ટી	અપ-ટુ-ડેટ સેમ્પલ્સ
પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ભા. ૨	મહાદેવીની મૂર્તિ	મુબઇનો મવાલી
ભક્ત સુરદાસ ભા. ૧	શયતાની લીલા	સમાજનું પાપ
ભક્ત સુરદાસ ભા. ૨	જળ સમાધિ	દિવ્ય યોગીની (નાટક)
ભક્ત સુરદાસ ભા. ૩	નવલશ હીરજી	ગરીબની હાય (નાટક)
જળકુમારી ભા. ૧	સુધરેલી સરલા	લોકીના આંસુ
જળકુમારી ભા. ૨	દાનેશ્વરી કરણ	*કૃષ્ણ કુમારી
વીણાવેલી ભા. ૧	રંગમાં ભંગ	*અધુરી આશા

નોંધ:-જેની આગળ ક્રુદ્ધી કરવામાં આવી છે, તે પુસ્તકો
છપાય છે. શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય ટાવર રોડ-સુરત.

દરેકના ચાર આના.

રાજમહેલનું રમખાણ
 જાપાની જાદુગર
 પાંચલાખનું પાણી
 સુંદરી કે સાપણ
 જાદુઈ માછલી
 મસ્તાની મણી
 ડાકુની દીકરી
 માલવપતિ મુંજ
 બચકર કુતરો
 મુંખાની શેઠાણી
 સોળ વરસની સતી
 વરધલી વીણા
 ગઝલે હિન્દ
 ગઝલે ગુલઝાર
 દિવાને હિન્દ
 જવહરે મહેશીલ
 બાદશાહી ગાયનમાળા
 રાણીદિશન ગાયનમાળા
 ફોનોગ્રાફ ગાયનમાળા
 ચતુરસુંદર ગરબાવળી
 તવંગરની તલવાર

ચંપા
 જરદાલુ
 ઝેરી ઝવેરી
 હરિશ્ચંદ્ર
 ભરથરી
 લીલાવતી
 રાણકદેવી
 લાલદીવો
 ચાલાક ચોર
 ખૂની મેના
 ઓખાહરણ
 સુરેખાહરણ
 મચ્છવેધ
 મડાપચીસી
 ખત્રીસ પુતળી
 પાંડવાશ્વમેધ
 વીર વિજય
 જાદુઈ વાતો
 ગરૂડ પુરાણ
 એકજ પૈસો
 સૂર્ય કુમારી

પવિત્ર લીલાવતી
 લાલનો બાદશાહ
 શીરી ફરહાદ
 લયલા મગનુ
 હદીયતુલ મુસમેમીન
 મહંત રાજનો ચેતો
 પવિત્રતાનો પ્રતાપ
 પવિત્ર કુમાર
 નીહીલીરોનીઆત્મકથા
 મહાભારત નાટક
 વિષનો વરસાદ
 ભામીનીનો ભોગ
 આકાશમાં ઉડતો ઘોડો
 બચકર બૂતાવળી
 હુમર સાર સમુદાય
 અમર અપ્સરા
 નરસીંહ મહેનો
 તેજસિંહ દાનસિંહ
 ઠગકન્યા વાસન્તી
 બહાદુર આનસિંહ
 સતી ગુણસુંદરી

❖ ઠરેકના ચાર આના ❖

અટકપાંસળી હળમ
 કાળીનો એકકો
 ટુલીનો એકકો
 કેદીની કરામત
 ખૂનીની ખોપરી
 દોઢદિવસની દુનિયા
 ચંપા શેઠાણી
 રાગ નવધણ
 જેસલ તોરલ
 ગઝલમાં ગીતા
 રૂપિરાજ પદ સંગ્રહ
 અભિમન્યુનો ચક્રાવો
 શ્રીકૃષ્ણ ભજનમાળા
 જંગલમાં મંગલ
 દગાખાજ દુશ્મન
 દુઃખી સરલા
 મહાત્મા તુલસીદાસ
 મહાત્મા કપીરદાસ
 મહાસાગરનાં મોળાં
 શયતાની સંસાર
 અત્યાચારી અપ્સરા

ભયંકર ભામીની
 અક્ષલનો આથમીર
 વીરનું વેર
 પાપનું પડીકું
 નવાખ જાદો
 મોહીનીચંદ્ર
 કોણુ ચાલાક
 અલકકિશોરી
 મીરાંખાઈ
 ચંદ્રપ્રભા
 ભેદી ભોંયરૂં
 કરણસિંહ
 મેનાદેવી
 ચંદ્રલતા
 મદનપ્રભા
 શશીવદની
 ખુરખાવાળી
 ભેદી હરનાથ
 નવલખી પેદી
 એકજ ભૂલ
 રોગ નિવારણ

લમ ગીત
 કાળો નાગ
 કિશોર કુમાર
 સુંદર રસિક
 મળી મેના
 વિષ્ણુસહસ્ર નામાવલિ
 દશ હજારનો ચેક
 લક્ષાધિપતિ કે લૂટારો
 દેશી ધર વૈદું
 ઇશ્કનો અંગમ
 પ્રેમની પીરનોલ
 નારી કે નાગણુ ?
 નળાખ્યાન
 શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા
 મહોબતકા કુલ
 તસ્વીરે રહેમત
 શ્રીમતી મંજરી
 શયદે હવસ
 શાને ઇસ્લામ
 નૂરે મસ્લામ
 જાંઘરે ઇસ્લામ

❖ દરેકના ચાર આના ❖

ચંદન મલયાગરી
 પૈસાદારની પુત્રી
 હલામણ જેઠવો
 ગજરામારૂ
 ગુલબકાવલી
 સદેવંત સાવળોંગા
 ખરાસ કસ્તુરી
 સુંદર કામદાર
 અછલની વાતો
 કમળા કીશોરી
 પ્રપંચી પતિવ્રતા
 ચંદ્રસેન વેણી પદ્મણી
 કામરૂદેશની ઇદ્રજળ
 ચતુરસિંહ ઠગારો
 [ભાગ ૧ થી ૪]
 અલક કુમારી
 સતી ભકિત પ્રભા
 દીનકરમણી
 હેથલ પદ્મણી
 એકાદશીની કથા
 નવરાત્રીના ગરબા

સંતસમાજ ભજનાવલી
 ભજન ભંડાર
 ભજન સાગર
 પારસમણી
 વિદ્યાસ સુંદરી
 સુમતી વિદ્યાસ
 ગુરૂ ગીતા
 લાલ ચક્કર
 મેના શેઠાણી
 સતી તેજ્યા
 પાપીની દશા
 ગુણસુંદરી
 સ્ત્રી ચરિત્ર
 પાકશાસ્ત્ર
 જાદુકપટ
 બોલનો પલંગ
 સતી જસમા
 ખીરખલ આદશાહ
 છેલ જરાર
 ઢોલા મારૂ
 પ્રેમધેણી

જ્ઞાનમાળા
 ખ્યાલ સાગર
 વિક્રમ ચરિત્ર
 બે બહેનો
 મોટી વહુ
 છુપો હુમલો
 સાગરની સુંદરી
 તવંગરનો તમચો
 અડવો
 સત્યવાન સાવિત્રી
 પ્રભાત સંગ્રહ
 સર્વસાર સંગ્રહ
 ભારતનો ભૂપાળ
 શિવ મહિમ્ન સ્ત્રોત્ર
 જાદુજીવની
 જેમંગળ હાથી
 સુદામા ચરિત્ર
 કરાંચીનો મુકદ્દમે
 પ્રારબ્ધ પુરુષાર્થ
 વરસાદનો કેર
 સત્યનારાયણની કથા

❧ દરેકનો એક આનો ❧

અર્જુન ગીતા	નારાયણ કવચ	ધસ્લામકા ચાંદ
આરતી સંગ્રહ	અક્કલનું પડીકું	શાહી કવાલ
ભગનાવલિ	શારદા કાવ્યદો	જવહરકા લટકા
જયશંકર સ્તોત્ર	સ્વરાજ્ય કીર્તન	મહોપતકા ખગના
કપીરાનાં ભજન	દાણુ લીલા	તૂરનામા
ધીરાનાં પદ	કન્યા ગીતાવલિ	વફાત નામા
કુંવરબાઇનું મામેરું	મીરાંનાં ભજન	સરાકત નામા
શુકનાવલી	ઓધવજનો સંદેશો	સખાવત નામા
શનીશ્વરની કથા	સાંધ કે સો ખ્યાલ	નાજની પઠાણુ
હનુમાન ચાલીસા	કીસ્સા શાહેરમ	હુરકા દિવાના
રામરક્ષા સ્તોત્ર	અસલી	નવીનો નખરો
ત્રીકાળ સંધ્યા	મહીયારી લીલાવતી	તુલસી કપીર સાખી
		ભોજ ભગતના ચાખખા

❧ દરેકના આઠ આના ❧

ધાધરાવળી	નિર્ભાગી નિર્મળા	કુળલક્ષ્મી કમળા
જીએલ ભાગ ૧-૨	સંતસમાજ (મોટી)	વીર ધનંજય
રાજનગર રહસ્ય	ગરબાવળી (મોટી)	કાળું બુલાખ
ધસ્કનો અંજનમ	માયનમાળા (મોટી)	આનંદ મઠ
બેદી રાજકુમાર	ભગવદ ગીતા (સોનેરી)	શુરવીર છેલ
સાત સુંદનો હાથી	હારમોનીયમ ગાઇડ	યોગની ચાવી
કીસ્મતનો અમલકાર	શેઠ સગાળશા	છેલ્લા આંસુ (પાકી)

પાકાં પૂઠાનાં નાવેલો

અલક લયલા	૪-૮-૦	કુજ કિશોરી	૨-૦-૦
અરેબીયન નાઇટ્સ	૪-૮-૦	ચમત્કારીક ગુફા	૨-૦-૦
દાસ્તાને અમીર હુમઝા	૨-૮-૦	રાજ કઢીઆરો	૧-૦-૦
બત્રીસ પુતળીની વાર્તા	૨-૦-૦	રસિક વિવિધ ઘોળ	૧-૦-૦
સુડા બોતેરીની વાર્તા	૨-૦-૦	બીરબલ બાદશાહ	૧-૮-૦
બલધર આખ્યાન	૧-૪-૦	શયતાનનું ચક્કર	૧-૮-૦
ઈંગ્લીશ ટીચર ૧-૨	૧-૮-૦	સિપાઇ બચ્ચાની સજની	૧-૦-૦
પોકેટ ડીક્શનરી નાની	૦-૧૨-૦	જી—રો—જી	૧-૮-૦
પોકેટ ડીક્શનરી મોટી	૨-૮-૦	કરણીનો ફેજ	૧-૮-૦
હુન્ન શિક્ષક	૧-૮-૦	જરની જંગળ	૧-૮-૦
કોકશાસ્ત્ર	૧-૮-૦	કુમુદા ને કાન્તા	૧-૮-૦
વિલાયતી કોકશાસ્ત્ર ૧-૨	૩-૦-૦	અંગના કે દેવાંગના	૨-૦-૦
સાંસારીક ગુપ્તજ્ઞાન	૧-૮-૦	ગુલસાના	૧-૦-૦
ગુપ્ત ખજાને હુન્નર	૨-૦-૦	રજપૂતોની રંગભૂમિ	૨-૮-૦
જીવનશાસ્ત્રના ગુપ્ત ભેદ	૩-૦-૦	કરો તેવું ભરો	૧-૦-૦
વૈદ તીલકચંદના બાષણ	૧-૦-૦	મોજીલી માશુક	૧-૪-૦
દેવશીરાઇ (જૈન ધર્મ)	૦-૧૦-૦	શીયળની કસોટી	૧-૦-૦
નિલ રમરણ સ્તોત્ર	૦-૧૨-૦	જીબેદા ૧-૨	૧-૦-૦
પંચ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર	૧-૪-૦	ખુબસુરતીનું ખપ્પર	૧-૦-૦
સમાજની સંધ્યા	૧-૦-૦	યમરાજનો દરબાર	૧-૦-૦
બકત સુરદાસ	૧-૦-૦	દેવદાસ	૧-૦-૦

એકદમ ચાલ્યા આવો

++ અંગ્રેજી પહેલીથી માંડી કોલેજ સુધીના ++

++ સરકારી કે ગાયકવાડી ++

++ ગામડાની કે શહેરની ++

++ ગુજરાતી કે અંગ્રેજી ++

++ છોકરાઓની કે છોકરીઓની ++

નિશાળનાં બહુવાનાં જૂનાં પુસ્તકો

—: ગુજરાતી-અંગ્રેજી-સંસ્કૃત-પર્સિયન તમામ જાતનાં :—

.... લેવા હોય—વેચવા હોય

.... અપ-ટુ-ડેટ અંધાવવાં હોય

— — — — — તો !...તો !...તો ! — — — —

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય

—: ટાવર રોડ—સુરત:—

ઈલેક્ટ્રીકના થાંભલા પાસે દુકાનનું પ્રાદીયું વાંચવા ભલામણ છે.

સુરત શહેરના તેમજ બહારગામના

વિદ્યાર્થીબંધુઓ માટે !

અંગ્રેજી ગુજરાતી સંસ્કૃત પર્સીયન તમામ જાતનાં

* ભણવાનાં સેકન્ડહેન્ડ પુસ્તકો *

ખરીદવા વેચવા અને સફાઈબંધ બાંધી આપવાની

ખાસ સગવડ કરી છે

= તે ઉપરાંત =

વાર્તા, નાવેલ, ઇતિહાસ કે સાહિત્યનાં કીમતી પુસ્તકો
નજીયા ભાડાથી વાંચવા મેળવવા હોય તો પણ
એક વખત ખાસ મુલાકાત લેવી ભૂલશે નહિ

શ્રી સરસ્વતી પુસ્તકાલય

કલુપીઠ બજાર-યુનીયન સ્કુલ પાસે-સુરત.

તા. ક:—બહારગામ વી. પી. થી પણ પુસ્તકો રવાના
કરવામાં આવશે. શાળાના શિક્ષકોને સારામાં સાફ કમીશન
કાપી આપવામાં આવશે.

માલીક:—બદામી બ્રધર્સ.

—: ગામે ગામ એજન્સીઓ આપવાની છે :—

ફક્ત રૂપીઆ પચીસની મુડીમાં

દર મહીને રૂપીઆ ૩૦ થી ૪૦ ની ઘેર બેઠાં કમાણી
અમારી સ્પેશીયલ બનાવટો

ગાંધી દુધ પાવડર

ઝટ સાફ હેર રીમુવીંગ પાવડર

ગાંધી ઓમન્ટમેન્ટ

નવજીવન પેન આમ

સ્ટરલીંગ ધન્ક

જવાહીર પેન આમ

ગ્લુ પ્રેક્ષ-પ્રેક્ષ-રેડ

ફર્ફીન કટ હેર રીમુવીંગ સાપ

આલશાહી સાપ્ત [આલકાદવા]

મેરીમેન સ્નો

ફર્ફીનો ગ્લેસ ડમાલ

મેરીમેન ફેમસ પાવડર

ફ્લીનો મેટલ પોલીશ (ડગ્ગી)

લીલહી વાયોલેટ પાવડર

ફ્લીનો વોશીંગ પાવડર

ભાવ સેમ્પલ તથા એજન્સીની શર્ત માટે

—:સભો અથવા મળો:—

ગદુલાલ છોટુભાઈ ચોકસી, સંઘાડીઆવાડ સુરત.

—:સભો એજન્સી સંઘાડીઆવાડ સુરત:—

સ્ટરલીંગ કેમીકલ વર્ક્સ—પંજાબ ટ્રેડીંગ કું.

સ્ટાર ઓફ ઇંડીઆ સાપ ફેક્ટરી

લકી કેમીકલ વર્ક્સ

ફક્ત એકવા ટ્રાયલ ઓડર આપી ખાત્રી કરો

સુરત બરાનપુરી ભાગળ પર આવેલા શ્રી “મોઢશ્વર” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

મણીલાલ ભગવાનદાસે છાપી અને શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય

વાવર રોડથી પ્રસીદ્ધ કરી.

== “પુણ્ય”નાં હાસ્યરસિક એકાંકી નાટકો ==

એક પણ સ્ત્રી પાત્ર વિનાનાં

[શાળા, સમાજ તેમજ જાતિના મેળાવડામાં બજવી શકાય એવાં]

શ્રીફલેસ બેરીસ્ટર ❀ અમેરીકન ડૉક્ટર

અપ-ટુ-ડેટ સેમ્પલ્સ

[સ્ત્રી-પાત્રવાળાં ગાયન-ભાષણ સાથેનાં સ્ટેજ થઇ શકે એવાં પ્રદર્શનો]

મુંબઈનો મવાલી ❀ જેન્ટલમેન લોકર

બેરીસ્ટરની બેરી

[મૂલ્ય: દરેકને માટે પોષ્ટેજ સાથે પાંચ આનાની ટીકાટ બીડા]

ક્રીતાઓ પ્રેમની લાખખો ઉઘાડી-વાંચી મહેં જોઈ:

નથી જીતી શક્યું કોઈ નહિ જીતી શકે કોઈ.

જીવાની એ દીવાની છે દીલો એ કંઈકનાં કોરે:

મહન કરવું પડે સાંદર્ય ને સાંદર્યના ચોરે.

ઉપરની લીલીઆનો ભાવાર્થ તમારે સમજવા હોય તો !

— વીર કુણાલ —

“ગુજરાતી સાહિત્ય મંદીર”નું છેલ્લામાં છૂટકું રસિક અંતિહાસિક પ્રકાશન વાંચી નાખો.

રૂપબંધનપાનાં પાકુ પૂરું | મૂલ્ય: રૂપીઆ બે | પોષ્ટેજ જુદું
(આ નવલકથાઓની કાપડી બીડાનારને પણ ટકા કમીશનથી)

શ્રી નવજીવન પુસ્તકાલય, ટાવર નં. ૩—સુરત.

મોદેશ્વર પ્રો. પ્રેસ, સુરત.

શ્રી
ન
વ
ન
વ
ન
પ
સ
કા
લ
ય

શ્રી પાત્ર વચરનાં

શ્રીફલેસ બેરીસ્ટર
અમેરીકન ડૉક્ટર
અપ-ટુ-ડેટ સેમ્પલ્સ
લાલ બત્તી

[શ્રી પાત્ર સાથેનાં]

રાવસાહેબ
જેન્ટલમેન લોકર
બેરીસ્ટરની બેરી

શ્રી પાત્ર સાથેનાં
અમેરીકન ડૉક્ટર
અપ-ટુ-ડેટ સેમ્પલ્સ
લાલ બત્તી

— મૂલ્ય —

દરેકના

પોર્ટેજ સાથે

પાંચ આના

દા
વ
ર
સ
કા
લ
ય

PRINTED BY: MANILAL BHAGVANDAS

SHREE 'MODHESHWAR' P. PRESS, BURANPURI BHAGAL, SURAT.

